

मह श्रीवस्तुपाल. मह श्रीललितादेवी. मह श्रीवेङ्कलदेवी.
 Photo of the images of Vastupala and his two wives in Vastupala's
 temple on Mount Abu."

THE KUPPUSWAMI SASTRI
RESEARCH INSTITUTE,
MADRAS

श्रीवस्तुपालविरचितं

नरनारायणानन्दमहाकाव्यम्

NARANĀRAYANĀNANDA

OF

VASTUPĀLA

EDITED WITH INTRODUCTION AND APPENDICES

BY

C. D. DALAL M. A.,

Librarian, Central Library

AND

R. ANANTAKRISHNA SHASTRY,

Shastri, Central Library

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HIS HIGHNESS THE MAHARAJA GAIKWAD OF BARODA

CENTRAL LIBRARY

BARODA.

1916.

उद्गाम्बद्धिश्चविद्यालयमयमनस' कोविदेन्द्रा वितन्द्रा
मन्त्री बद्धाञ्जलिर्वो वित्तयन्तशिग याचते वस्तुपालः ।
अल्पप्रजाप्रथोयादपि सपदि मया कल्पितेऽस्मिन्प्रवन्धे
भूयो भूयोऽपि यूयं जनयत नयनक्षेपतो दोषमोपम ॥

Published by Jankelal Sakharani Kirtakar, M. A., LL. B., Curator of State Libraries,
Baroda, for the Baroda Government and Printed by Manlal Icharam Desai, at
**the Gujarati Printing Press, No. 8, Sassoon Buildings,
Circle, Fort, Bombay.**

Price Rs. 1 4-0.

INTRODUCTION

पीयूषादपि पेशलाः गशवरज्योत्स्नाकलापादपि
स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभराद्युद्धमत्सौरभाः ।
वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ॥

The author of this second work in the Gaekwad's Oriental Series is Vastupāla, who with his valour and statesmanship extended and strengthened the power of King Viradhavala of Dholka. He is, however, better known to us by his numerous public works and especially the temples on Mount Âbu. His tolerance and cosmopolitanism are proverbial. He favoured all creeds and sects and even built mosques for Mahomedans who were at that time hated as Mlecchas.¹ We have got contemporary records of his deeds of valour and charity and of works of public utility. Besides the various prasastis and inscriptions, and prabandhas in the *Prabandhachintāmani* and *Chaturvīṅśati-prabandha*, the glories of his deeds are sung by Somesvara in his *Kīrtikāmudī* and by Arisīṅha in his *Sukūlasankirtana*. Bālachandra, the expenses of whose installation as an Âchārya were defrayed by Vastupāla, composed after his death *Vasantavilāsa*, a Mahākāvya at the request of Vastupāla's son Jaitrasīṅha. A good deal of valuable information about his career is collected in Jinaharsha's *Vastupālacharitra*.

Vastupāla's life can be viewed from four different stand-points — (1) as a minister (2) as a warrior, (3) as a philanthropist and builder of public places and temples (4) as a patron of poets and himself a poet. The first three points will be dealt with in the introductions to the *Hammiramadamardana* and *Vasantavilāsa*. Here we shall see it only from the last view-point

1 The following from वस्तुपालसङ्कीर्तन in तथैकव्य of Jinaprabha composed in Samvat. 1385 will illustrate his cosmopolitan nature

लक्ष्मणेन सपाद जिननिभ्याना कारितम् । अष्टादश कोटयः पण्यधनिलब्धाः श्रीशत्रुघ्नपतीर्थे द्रविण व्ययितम् । द्वादश कोट्योऽशीतिलब्धाः श्रीउज्जयंते । द्वादशकोट्यत्रिपञ्चाशद्व्या अनुदेशिन्वरे द्धिणगवस्त्याम् । नवशतानि चतुरशीतिश्च पौषधशालाः कारिताः । पञ्चशतानि दन्तभयसि शननाना पञ्चशतानि पञ्चोत्तराणि समवसरणानां जादरमयानाम् । ब्रह्मशालाः सप्तशतानि, समशतानि सत्राष्टागणा, समशती तपस्विकापालिकमठानाम् । सर्वेषां भोजननिर्वापादिदानं कृतम् । त्रिशच्छतानि द्रव्युत्तराणि माहेश्वरायनाना, त्रयोदशशतानि चतुर्भुक्तराणि शिवरत्नद्वैतप्रासादानां, त्रयोविंशतिः शतानि जीर्णचैत्राद्वाराणाम् । अष्टादशकोटिमुवर्णव्ययेन सरस्वती-भाण्डागाराणां स्थानत्रये भरणं कृतम् । पञ्चशती ब्राह्मणानां वेदशठं करोति स्म । वर्षमध्ये सङ्घपूजात्रितयम् । पञ्चदशशती श्रमणानां गृहे नित्यं विहरति स्म । तटिकापट्टिकानां सहस्रं साधिकं प्रत्यहममुङ्क । त्रयोदश तीर्थयात्राः सङ्घपतीभूय कृताः । तत्र प्रथमयात्राया चत्वारि सहस्राणि पञ्चशतानि शकटानां सशय्यापालकानां,

Vasantapāla-the poetic name of Vastupāla. It will be seen from the author's colophon at the end of each canto of this poem that it bears the name Vasantapāla instead of Vastupāla. The author himself makes it clear on this point that he got this name from Harihara, Someśvara and other poets.¹ Bâlachandra has called his life of Vastupāla *Vasantavilâsa*

The subject of the present work. The present work, which is a Mahākāvya in 16 cantos, describes the friendship of Arjuna and Kṛṣṇa, their rambles on Mount Gīrnar and the consequent abduction of Subhadrā by Arjuna. The subject-matter is very scanty as the greater part of the poem is taken up by the conventional poetical descriptions such as that of the city, the people, the king and his court, the rise of the sun and the moon and gathering of flowers. The reader will find that Māgha's *Sisupilavadhā* seems to have been the author's model. The poem seems to have established itself among the poetic world, as the 7th verse of its 1st canto is quoted in Jahlana's *Suktimuktāvalī*. One more verse is to be found in the *Kavikalpalatā* of Amara,² the celebrated author of the *Bālabhārata*. Narendraprabhā referring to the poetical skill of our author in the *Alankāramahodadhī* says that Vastupāla's poetical skill is such as even renders tender the language of Vyāsa.³ This is most probably a reference to the present work, as its subject-matter is taken from the *Mahābhārata*.

The date of composition. In the last canto of this poem, the author says that his first outburst of poetry took the form of a hymn in the praise of

सप्तशती मुन्यासनानाम्, अष्टादशशती वाहिनीनाम्, एकात्रिंशतिः शतानि श्रीकरीणाम्, एकविंशतिः शतानि श्वेताम्बराणाम्, एकादशशती दिगम्बराणां, चत्वारिंशतिः शतानि सार्द्धानि जैनगायनानां, त्र्यंशशतानि बन्दिजनानाम् । चतुरशीतिस्तटागाः सुवद्धाः । चतुःशती चतुःपृथग्विका वार्धना, पापाणमयानि द्वात्रिंशदुर्गाणि, दन्तमयजैनस्थाना चतुर्विंशतिः, विंश शत शार्ङ्गघटतानाम् । मरस्वतीकण्ठाभग्न दीनि चतुर्विंशतिर्विरुदानि श्रीवस्तुपालम्य । चतुःपृथर्मसातयः कारिताः । दक्षिणस्या श्रीवर्धन यावत्, पश्चिमाया प्रभासं यावत्, उत्तरस्या केदार यावत्, पूर्वस्या वाराणसी यावत्, तयोः कीर्नानि । सर्वत्रिण त्रिणि कोटिशतानि चतुर्दशलक्ष अष्टादशलक्षानि अष्टशतानि व्याष्टिकत्रितयोनानि इत्यव्ययः । त्रिपृथिवारान् मृदुमे जैत्रपत्र गृहीतम् ।

- (1) कीर्त्या मंगमसारमान्द्रमुभनःसन्दोहसन्दोहकृत्कान्त्या पाति वसन्तमन्वहममावित्यर्पितार्थक्रमम् ।

ख्यात प्राप वसन्तपाल इति यो नामाद्वितीय भुदा विद्वद्भिः परिकल्पित हरिहरश्रीमोमशर्मादिभिः ॥

नरनारायणानन्द AMI ३४

- (2) जूः स्थिरतगस्फारशरमारधरः पुरः । आर वैरभरस्मेरवारवारहः परः ॥

कविकल्पलता-शेषसिद्धिप्रदान & नरनारायणानन्द XIV 16

- (०) त्यागाः कुटुम्बयन्ति कल्पविटपित्यागक्रियापाठव काम काव्यकलापि कोमलयति द्वैपायनीयं वचः ।
 बुद्धिर्विक्रतं च यस्य धिगणा चाणव्यचिन्तामणेः सोऽयं कस्य न वस्तुपालस्त्रिविद्योत्तमः प्रशंसास्पदम्॥

अलङ्कारमहोदधि ॥ १२ ॥

Âdiśvara on the Śātrunjaya Hill.¹ This hymn was composed by Vastupāla on the occasion of his first great pilgrimage which, as the author of the *Prabandha-chintāmaṇi* says, took place in Samvat 1277.² As Jinaharsha's *Vastupāla-charitra* makes him to recite the 9th verse of that hymn before Âdinātha, and as there is no reference in the last canto to the building of temples on Mts. Âbu and Girnâr in Samvt. 1287 and 1288, we can place the date between Samvat. 1277 and 1287.

Vastupāla, a man of letters.³—Himself a poet, Vastupāla was possessed of critical faculties to detect and remove the defects from others' poems.⁴ He always appreciated and admired good poetry⁵ and it was only due to this that Harihara was received at the Court of Dholka with honour in spite of the jealousy of Someśvara. He established three great libraries at the great cost of 18 crores. The story of the tact with which Harihara's ms. of *Naishadhiya* was copied out and put into his library shows how anxious he was to collect mss. and that his library contained all important works.⁶ Mâṇikyachandra, the author of *Kāvya-prakāśa-saṅketa* was ordered to be given mss. of all religious works from

(1) श्रीशत्रुघ्नयशैलेशेखरमणेः श्रीनाभिसूनुप्रभाः पीत्वा वक्त्रमुपायुग्मीधितिसुधामाकण्ठमुत्कण्ठया ।

व्यानन्वन् कविना नितान्तमुदिनः सद्यस्तदुद्गाग्यत् तस्यैवादिजिनेश्वरस्य जनयामास स्तवं यो नवम् ॥

नरनारायणानन्द \VI 39

(2) अथ सवत् १२७७ वर्षे सरस्वतीकण्ठाभरणलघुनोजगजमहाकविमहाभात्यश्रीवस्तुपालेन महा-
यात्रा प्रारम्भे ।

प्रबन्धचिन्तामणि p. 251

(3) वैद्ययं विगताश्रयं श्रितवति श्रीहेमचन्द्रे दिव्य श्रीप्रह्लादनमन्तरेण विग्नं विनोपकारजनम् ।

दृष्ट्वा तद्व्यसन्नं मन्त्रिमुकुटे श्रीवस्तुपाले कविस्तत्कीर्त्तिस्तुक्कितवादिनि मुद्रामुद्रारमागच्छवान् ॥

शोभेश्वर—पुराणसर्व \V. 52.

(4) सत्कविकाव्यशरीरे दुग्धदग्धदोषमोषणैकभिषक् । श्रीवस्तुपालसन्निधः सहृदयचूडामणिर्जयति ॥

शोभेश्वर—उद्गाधराधव 11

He praised the poetry of Someśvara and Harihara as follows—

विबुधवर्गानिर्गन्धुना नीलक्यचक्रवर्त्तिसचिवेन श्रीवस्तुपालेन सूक्तमुदीरितम् ।

यस्यास्ते मृगपङ्कगे सुखमृचां वेदः स्मृतीर्वेद यज्ञेता सन्ननि यस्य यस्य रसना सूते च सूक्तामृतम् ।

राजानः श्रियमर्जयन्ति महतीं यत्पूजया गूर्जराः कर्तुं तस्य गुणस्तुति जगति कः शोभेश्वरस्येश्वरः ॥

शोभेश्वर—उद्गाधराधव 1 8

मुधा मधु मुधा सीधु मुधा सोऽपि सुधारसः । आस्वादितं मनोहारि यदि हारिहरं वचः ॥

(5) श्रीशारदैकसदनं हृदयालवः के नो सन्ति हन्त सकलामु कलामु निष्णाः ।

तादृक्परस्य ददृगे न कवित्वतत्त्वबोधाय बुद्धिविभवस्तु न वस्तुपालात् ॥

उदयप्रभ—धर्मानुदय \V 61

(6) See हरिहरप्रबन्ध in चतुर्विंशतिप्रबन्ध.

his library.¹ He not only appreciated the divine muse, but also requested others to write religious and literary works for his instruction and delectation. The *Kathāvatnasāgara* of Nalachandiasām in 15 tarangas² and *Alankāramahodadhī* of his pupil Narendraprabha in 8 chapters³ were composed in this way.

Vastupāla quoted in anthologies. Jahlana in his *Sūktimuktāvalī* has quoted three verses of Vastupāla.⁴ One of these occurs as the 7th stanza of the first canto of the present work.⁵ The other two cannot be traced. The *Sārngadharapaddha* too quotes one verse of Vastupāla which is already found in Jahlana's *Sūktimuktāvalī*.⁶ It appears from *Ullāgha Rāghava* of Someśvara that Vastupāla was fond of composing Śāktis.⁷ Some of these will be found collected in Appendix II from the *Prabandhachintamani*, *Chaturvīṃśati-prabandha* and *Vastupālācharitra* of Jinaharsha. It would thus appear that Vastupāla's fame as a poet was not restricted to Gujarat, but also extended so far and wide as to attract the authors of the *Sūktimuktāvalī* and *Sārngadharapaddhati* to include his verses in their collections.

(1) See Appendix III p. 76

(2) अन्येषु भक्तितो मौल्ये निधाय करकुङ्कुमम् । तेन विज्ञापितः श्रीमान् नरचन्द्रो मुनीश्वरः ॥ ८ ॥
युष्माभिः स्वकराभ्युज्जय शिरसि न्यस्तस्य साहाय्यतः प्राप्तं जन्मजितोऽपि दुर्लभतरं सत्प्राप्तित्वमथा ।
धर्मस्थानशतानि दानप्रियवस्ते ते च सन्ततिर्गच्छतः सम्प्रति जैनशासनकथाः श्रोतुं समुत्कण्ठते ॥ ९ ॥
स्वभयर्थनया चतुर्विंशत्युपाख्यते मन्त्रिणः । नरचन्द्रमुनीन्द्रास्ते श्रीकथारत्नसागरम् ॥ १० ॥

(3) अन्येषु भक्तितो मौल्ये निधाय करकुङ्कुमम् । तेन विज्ञापितः श्रीमान् नरचन्द्रमुनीश्वरः ॥ ८ ॥
केचिद्विस्तरदुस्तरास्तदितरे सङ्क्षेपदुर्लभतयाः सन्त्यन्ते सकलमिदं यविकलाः क्लेशावसेयाः परे ।
इत्थं काव्यगृहस्थनिर्णयवर्हिर्भूतः प्रभूतैरपि ग्रन्थैः श्रोत्रगतैः कदर्थितमिदं कामं मदीयं मनः ॥ १० ॥
तन्मो नातिमद्विस्तरं कविकलासर्वस्ववर्षाद्धुरं शास्त्रं श्रुतं किमप्यनन्यसदृशं बोधाय तुर्मधमाम् ॥ ११ ॥
स्वभयर्थनया प्रतीतमनसः श्रीवस्तुपालस्य ते श्रीमन्तो नरचन्द्राग्रिगुण्यः साहित्यतत्त्वं जगुः ॥ १२ ॥
तेषां निदेशादथ मद्रूपा श्रीवस्तुपालस्य मुदे तदेतत् ।

चकार लिख्यश्रसन्नविष्टं सूरिनेरेन्द्रप्रभनामधेयः ॥ २० ॥

(1) सम्प्रति न कल्पतरयो न सिद्धयो नापि देवता वरदा ।

जन्म त्वयि विश्राम्यति सृष्टिर्गुण भुवनकोशस्य ॥

यतोन्मुखं चानकमन्दपुन्द्रं प्रमेण मौलिस्थितधूपधूमे ।

वेदरूपताकाग्रदीपमुत्तमोन्नदीभिन्दुभिरेति वृत्तिम् ॥

अन्या न यदि निःशङ्कपङ्कमकुलितो भवेत् ।

ततः कुतस्ते धीरेय धुर्यता व्यज्यतामियम् ॥

(5) यत्रान्मुखम् (6) सम्प्रति न कल्पतरयो No. 766

(7) अभोजसम्भवमुना वक्त्राभोजेऽस्ति वस्तुपालस्य ।

यद्वीणागणितानि श्रयन्ते सूक्तिदम्भेन ॥ 8 th Act.

Vastupāla, a poet. References to Vastupāla as a poet are not difficult to find Vastupāla is called the godson of Sarasvatī.¹ He himself has used this title in the present work.² In one of the prasastis of his temples on Mount Ginnar, he is called the recognized son of the Goddess of Learning. Kavikuñjara and Kavichakravarti are his other *birudas*. In the prasasti of the temple on Mount Ābu, Someśvara calls him the best among poets and says that he never steals ideas of others in his literary composition.³ In the *Itanākāramahodadhī* it is stated that Vastupāla alone has got reputation in poetical method.⁴ Merutunga in his *Prabandhachintāmanī* applies the epithet of Mahākavi to Vastupāla, and quotes some Śūktis of our poet which, he says, are the compositions of the great poet Vastupāla himself.⁵

Vastupāla as a patron of poets. The extent of his donations to poets was so great that he was called *Laghu Bhojarāja*. The prabandhas given in the Appendix III amply illustrate his great liberality towards poets. He patronized Someśvara,⁶ Harihara, Arisūha, and enriched Dāmodara, Nānāka, Jayadeva, Madana, Veekala, Krishṇasūha, Saṅkaraśwāmī and many other poets and bards who entertained him with their poetry. Someśvara not only got a Śāsana but he was now and then favoured with very liberal donations. He composed Kirtikaumudī in praise of his patron, and in his other works too he has immortalized Vastupāla. No work is known to have

(1) धर्मसूनुः सरस्वत्याः शारदाप्रतिपन्नापत्येन. Ginnar Inscription

वस्तुपालयशोवोरो सत्य वाग्देवतासुतो । एकां दानस्वभापोऽनुदुभयोगन्त्या कथम् ॥

कीर्तिकौमुदी I. 29

(2) नरनारायणानन्दो नाम कन्दो मुद्रामिदम् । तेन तेन मद्राकाद्य वाग्देवीधर्मसूनुना ॥

नरनारायणानन्द XVI 40

(3) त्रिरचयति वस्तुपालश्चलकमचिवेषु कथिषु च प्रवरः ।

न कदानिदर्शदग्ध श्रीकरणे काव्यकरणे वा । १४ ॥

(4) केनिकाश्रिशलज्जलधिनपदव्युत्पादिन. केचन

प्रत्यग्रप्रतिभाप्रमाणमणिनिव्युत्पन्नैर्हामिकाः ।

नैदग्धी दधने रसाग्रपि मद्रा मङ्गलिसागो ॥५॥

काव्यस्वाध्वनि वस्तुपालसर्वविस्मयेन प्रति । ५५. ।

अनुदासहोदधि 15

(5) इत्यादीनि श्रीवस्तुपालमहाकवेः स्वयज्जान्यमनि ।

प्रबन्धचिन्तामणि p. 265

6 Harihara is praised by सोमेश्वर as under —

स्ववाक्याकेन यो वाचा पाकं शास्त्रपराग कवीन् । स्वय हरिहरः सोऽभूत् कवीनां पाकशासनः ॥

कीर्तिकौमुदी I. 25

been written by Hanhara. Ansinha sang the good deeds of his patron in his *Sukritasankirtana* and got a Śāsana. Nothing is known of other poets. Śaṅkaraswami may be probably the Sankarāchārya of Dwāika of the time.

The manuscript material—The present edition is based on the single ms. of the poem hitherto known, from the Bhandat of the Saṅgha in Phofalia Vādā at Pattan. It is a very beautifully written paper ms. dated Samvat 1477 and is uniformly correct. A few grammatical and metrical irregularities will be found in the poem, but in the absence of another ms. we cannot say whether they are of the original writer or of scribes. The author himself with all humility requests the learned world to correct the faults which may have occurred in the present poem either through want of proper knowledge or haste.¹ The ms. consists of 25 leaves with 15 lines on a page. The scribe's colophon runs as follows —

संवत् १४७७ वर्षे मरिगीर्षद्वदि १४ चतुर्दश्यां शुभे लिखिता ॥ * ॥ श्रीः ॥ * ॥

The following is added, after this, in a different hand, showing that the ms. was purchased by the owner from the scribe for the religious merits of his mother —

श्रीपाश्र्वः श्रेयसे भूयाद्भवता भवतामिभिः ।
यत्सेवा कल्पद्वीपे दत्ते चित्तमित्तं फलम् ॥ १ ॥
अन्ति रत्नितपदं लक्ष्म्या भगिन्स्कारकाङ्क्षम् ।
वडली नाम नगरं नगरद्वन्द्वदालयम् ॥ २ ॥
तत्राभूद्वान्धिकाश्रेष्ठी प्राग्वाटज्ञातिमण्डनम् ।
मृगद्वयः आढुर्धर्मकर्मकर्तृमात्मः ॥ ३ ॥
मणिपीति प्रिया तस्य पुत्राः सोतादयोऽभवन् ।
गुणप्रपञ्चरुचिरा, पञ्च पञ्चानना इव ॥ ४ ॥
नरनारायणानन्दकाव्यं तेन यजन्विता ।
स्वसातृश्रेयसे श्रेयो निजद्रव्येण लेखितम् ॥ ५ ॥

शुभं भवतु ॥ श्रीः ॥ सं० १४७९ वर्षे वडलीप्रासयानिगांभोभोक्त स्वसातृश्रेयसे नरनारायणानन्दकाव्यपुस्तिका लेखिता ॥ श्रीः ॥ ग्रन्थाग्रं १२५०.

- (1) उद्गम्यद्विधियालयनयनमः कोऽन्देन्द्रा वितन्दा
मन्त्री बद्धाङ्गलियो विनयनशिरा यान्त वस्तुपालः ।
अव्यग्रजाप्रबोधदपि मपदि नया कल्पितेऽस्मिन्प्रवर्गे
स्यो मयोऽपि यय जनयत नयनश्रेयो दोषमोपम ॥

CONTENTS.

	Page
Introduction	v-x
Canto. I. पुरन्दरवर्णनम्	१.
.. II. सभावर्णनम्	४.
.. III. नरनारायणसङ्गमवर्णनम्	७.
.. IV. ऋतुवर्णनम्	११.
.. V. चन्द्रोदयवर्णनम्	१५.
.. VI. सुरापानसुरतवर्णनम्	१८.
.. VII. सूर्योदयवर्णनम्	२३.
.. VIII. निवासनिवेशवर्णनम्	२६.
.. IX. गुह्यपात्रचयप्रपञ्च	३०.
.. X. सुभद्रादर्शनम्	३३.
.. XI. द्वितिकाद्योत्तनम्	३७.
.. XII. सुभद्राद्वर्णनम्	४१.
.. XIII. सङ्कुलकलिसङ्कुलनम्	४७.
.. XIV. अञ्जनावर्जनम्	५०.
.. XV. विवाहवर्णनम्	५३.
.. XVI. प्रशन्तिप्रपञ्चः	५७.

APPENDICES

I. आदीश्वरमनोव्यमयं स्तोत्रम्	६१.
II. श्रीवस्तुपालस्तोत्रम्	६३.
III. श्रीवस्तुपालकीर्तिदानप्रवचनाम् —	
(1) उपदेशतर्ङ्गिणीत	६७.
(2) प्रबन्धचिन्तामणित	७१.
(3) जितदम्पत्यस्तुपालचरित्रत	७३.
(4) राजशेखरकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धान्	८०.
Index	१-१३
Corrigenda	१३
Photo of Vastupāla's image in Tejpal's temple on Mt. Abu	

facing title page

श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यश्रीवस्तुपालविगचितं

नरनारायणानन्दमहाकाव्यम् ।

प्रथमः सर्गः

आस्ते पुरी शक्रपुरीव मध्ये वारांनिधेर्द्धारवती प्रतीता ।
शोणाद्मवेदमांशुदलक्षमिस्रा या दुर्गभूर्मीव बभौ दिनस्य ॥ १ ॥
ज्यौत्स्नीषु नृत्यानि तनानि रङ्गत्तरङ्गपाणिर्दयितो नदीनाम् ।
यन्मध्यचन्द्रोपलनद्धसौधसुधाधुनीनामिव मङ्गमेन ॥ २ ॥
एतय प्रतीचीं मणिचैत्यकुम्भान्यत्राङ्गनानां च मुखाणि वाक्ष्य ।
द्विया पयोधौ पततः प्रपन्नम्लानी विभार्धाशविभावरीशौ ॥ ३ ॥
नभोनर्दास्पर्शवता पताकाञ्चलेन चैत्यानि चलेन यत्र ।
तापं हरन्ति शुभणेखिवाच्चैः कलङ्कमिन्दोरिव मार्जयन्ति ॥ ४ ॥
इतस्ततोऽपि प्रसरन्ति शुभ्रा यस्यां समीरोमिहताः पताकाः ।
चैत्येषु धूपागुरुधूमवाचीं मालिन्यर्भाता इव वञ्चयन्त्यः ॥ ५ ॥
यत्रोन्मुखं चानकवृन्दमन्दभ्रमेण चैत्योत्थितधूपधूमे ।
वेल्लत्पताकाग्रगृहीतमुक्तनभोनर्दाविन्दुभिरेति तृप्तिम् ॥ ६ ॥
अनारतं दानरतैरतीव यस्यां विर्ताणेषु विवेकिवगैः ।
जना न जानन्ति निजेषु मङ्ग्यां धनेषु नारागणवेदिनोऽपि ॥ ७ ॥
आजन्मदुःस्था इव कल्पवृक्षं वीक्ष्यागतं याचकमेकमेव ।
सौजन्यभाजोऽपि जना यदन्तर्मित्थो विगृह्णन्ति गृहाय नेतुम् ॥ ८ ॥
दातापि चिन्तामणिकामधेनुकल्पद्रुवर्गं सुमनःसु सिन्धुः ।
दानैर्जितो यत्र जनस्य पादौ मुक्ताफलैरञ्जति वीचिनुज्ञैः ॥ ९ ॥
अलङ्कृता नायकसन्निभेन यस्यां महीपालनिकेतनेन ।

द्विधास्थितिः स्फाटिकभित्तिशुभ्रा विभाति हारस्त्रगिवाहपङ्क्तिः ॥ १० ॥
 घण्टापथं कुम्भिघटामदाम्बुच्छटाविलं यत्र विभूषयन्ति ।
 अश्वत्वराविच्छुटदश्ववारहारापदेशाः कुसुमोपहाराः ॥ ११ ॥
 मदाम्बुना धूपजधूमजातैः शीतं सदा सिन्धुजलानिलेन ।
 जनाभिमर्देन सदापि धर्मो यत्रेति कालत्रयमेककालम् ॥ १२ ॥
 यतीन्द्रतीव्रव्रतपावकेन मुहुर्मनोभूर्ज्वलितोऽपि यत्र ।
 जायापतिप्रेमरसार्द्रदृष्टिपीयूषवृष्टयैव पुनर्नवः स्यात् ॥ १३ ॥
 उरःपुरे लोलदृशामुरोजकुम्भद्वयेन स्मरयौवनाभ्याम् ।
 अकारि शृङ्गाररसस्य यस्यां रसेषु साम्राज्यपदाभिषेकः ॥ १४ ॥
 जायापतीनामतिरूपभासा दासायिते कामरती यदन्तः ।
 पुरःप्रतिच्छन्दमिषेण सेवां नित्यं विधत्तः स्फटिकावनीषु ॥ १५ ॥
 अहर्हिवं सद्मसु रत्नदीपविव्योतहृद्योदरकन्दरेषु ।
 मुग्धाङ्गनानां घनधूपधूमध्वान्तस्त्रपां यत्र रते भिनत्ति ॥ १६ ॥
 अन्तर्निकेतं निकटे गुरुणां त्रपास्पृशां दर्पणदर्शनेषु ।
 यस्यामवष्टम्भनिभेन रत्नस्तम्भेषु पश्यन्ति मुग्धानि वध्वः ॥ १७ ॥
 यस्यां निशि प्रौढगृहाधिरूढस्त्रीवर्गवक्त्रेन्दुसभाग्रवर्त्ती ।
 धत्ते विधुर्व्योमनि हास्यपात्रनटश्रियं लाञ्छनवर्णकेन ॥ १८ ॥
 नक्तं शशाङ्कोपलकुट्टिमेषु यस्यामुद्भूतिं प्रनिविस्त्रितानि ।
 पुष्पन्धयाः पुष्पधिया धयन्तः सुधामरन्दैर्मुदमुदहन्ते ॥ १९ ॥
 यस्यां परस्त्रीं परवैभवं च विदन्ति सन्तस्तृणतोऽपि हीनम् ।
 तृणेन भुक्तोत्तरशौचकर्णकण्डूयनाद्यैरपि किञ्चन स्यात् ॥ २० ॥
 यस्यां मणिश्रेणिपिनद्धसौधत्विषा निषिद्धेषु तमःसु शश्वत् ।
 पतिव्रतानामपतिव्रतानामप्यस्ति भेदो यदि हृद्विकारैः ॥ २१ ॥
 रोदित्यसौ चापलदृषणेन दामीव यस्यां गुणयन्त्रिता श्रीः ।
 उत्तालवालत्रुटितोम्हारमुक्ताश्रुभिर्द्वारि विशारदानाम् ॥ २२ ॥
 यस्यां रहस्तुङ्गगृहाग्रभागकृतस्थितीनां कवितुं कर्वानाम् ।
 गुरुः सुराणामपि किञ्चिदन्तेवामित्वमायाति वियद्विलासी ॥ २३ ॥
 लीलासमुल्लङ्घितमागरोऽपि निपीतवाटीकुसुमासवोऽपि ।
 यत्रातिमन्दस्तृणमप्यवन्यां वानोऽपि नोत्पाटयते भियेव ॥ २४ ॥
 साक्षादपि क्षमापनितेषु कोऽपि नैव क्षिपत्याभरणेषु पाणिम् ।

प्राज्यप्रजाङ्घ्रिकमणैरमूनि क्रमेण रेणुत्वमयन्ति यत्र ॥ २५ ॥

तस्यां प्रभुर्विष्णुरभूदमित्रलतादवो यादवमौलिरत्नम् ।

लक्ष्मीकृतः सर्वदिगीशलक्ष्मीलीलाकटाक्षैरिव कृष्णकान्तिः ॥ २६ ॥

कौमोदकीनन्दकशार्ङ्गचक्रैश्चिरं चतुर्दिग्जयिभिश्चतुर्भिः ।

यस्योत्तमर्णेव चतुर्भुजस्य भुङ्क्ते विभूतिं चतुरङ्गसेना ॥ २७ ॥

मत्स्यावतारस्य ममाश्रमोऽयमौर्वाग्रिना मा स्म विशोषि सिन्धुः ।

इतीव तं पूरयितुं स तेने दिने दिने दानपयःप्रवाहान् ॥ २८ ॥

वक्षोरुहाडम्बरपीड्यमानवपुः प्रियायाः पुरुषायितेषु ।

सस्मार यः कूर्मवरावतारे सिन्धुभ्रमन्मन्दरकन्दघटम् ॥ २९ ॥

मग्नः सुखं वैषयिकेऽपि पङ्क्ते यः क्षमाघृतिद्वेषिहतिक्षमोऽभूत् ।

वराहमूर्तेरिव तस्य नौमि स्वेच्छाविलासं स्तनयित्नुभासः ॥ ३० ॥

विदारितं वज्रशिलादृढं यैरुजः सुरारेर्दललीलयैव ।

व्यापारिता येन मुहुर्नग्वास्ते तन्वीतनृषु व्यनमन् द्विगेव ॥ ३१ ॥

बलादधःकृत्य बलिं सुरारिः पुरा प्रतेने भुवि दौस्थ्यदीक्षाम् ।

चिरान्निराकर्तुमिनीव दोषं दानं ददानि स्म ततोऽधिकं यः ॥ ३२ ॥

भवत्प्रनापासहनः सहस्रकरोऽभ्युदेतीत्युन्वन्दिवाचा ।

रतान्ततान्तोऽपि मुमोच निद्रां प्रगे सहस्रार्जुनकोपनो यः ॥ ३३ ॥

नतोऽपराधी पदयोः प्रियाया निजास्यविम्बानि नखेषु वीक्ष्य ।

स्मरन्दशग्रीवमिवोग्रमग्रे धनुर्ग्रहव्यग्रकरोऽभवद्यः ॥ ३४ ॥

स्थाणुं शिरःस्थानलनेत्रदीपं संसृज्य घारेऽपि रजोऽन्धकारे ।

मर्माविधो बाणबलेषु बाणान्वध्येषु मध्येमृधमक्षिपद्यः ॥ ३५ ॥

जघान युद्धेषु हठेन शत्रून्रौद्रो रसो मूर्त्त इव कुधा यः ।

प्रियास्तु तेषां रुदतीरपश्यत् कृपाद्रचेता नयनैः सबाष्पैः ॥ ३६ ॥

साम्राज्यभाजि प्रमदासु साम्नि दाने पुनर्मार्गणमण्डलीषु ।

प्रभावभुग्नारिगणस्य यस्य द्विधा विलीनौ खलु भेददण्डौ ॥ ३७ ॥

असौ प्रजाः पानि पितेव नित्यं नयप्रवीणा इति तुष्टुवुस्तम् ।

मूढा न जानन्त्युदरोत्थविश्वः स एव मातापि पितापि तासाम् ॥ ३८ ॥

अपि त्रिलोकीपरमार्थवेदी तोषाय तेषां सविलोलमौलिः ।

अज्ञानपूर्वैरिव कोविदानां सूक्तैश्चमन्कारमिवाचचार ॥ ३९ ॥

प्रज्ञातनत्त्वोऽपि पपाठ शास्त्राण्यमन्त्रयन्मन्त्रिगणं च कार्ये ।

जगद्गुरुदर्शयितुं परेषामेव व्यवस्थां जगतीपतीनाम् ॥ ४० ॥
 अन्यासु खेलत्युपरुद्ध एव वश्यो ममैवायममायरागः ।
 इत्थं प्रियाभिः पृथगेव मेने स ब्रह्मचर्यं तु चचार तत्त्वात् ॥ ४१ ॥
 पुपोष मित्राण्यपि निर्ममोऽसौ गतस्पृहो राज्यमपि प्रतेने ।
 जघान शत्रून्पि शान्तचेताः प्रभुः प्रजैकार्थकृतावतारः ॥ ४२ ॥
 तेजोवह्निस्त्रिजगति कियत्कालमुत्तालदीप्तिः
 स्थाता तस्य त्रिभुवनविभोर्विद्म निच्छद्मनेदम् ।
 आकल्पान्तं तपनवडवापावकत्र्यक्षचक्षु-
 र्वज्रच्याजाद्विदधति रुचं यस्य तेऽपि स्फुलिङ्गाः ॥ ४३ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीव्रगन्तपालविर्चिते नरनारायणानन्दनाम्नि
 महाकाव्ये पुरनृपवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

सङ्ग्रामसिंहपृतनारुधिरारुणानि श्रीवस्तुपालकरवालविजृम्भितानि ।
 कीनाशकासरकटाक्षमहोदराणि को नाम वीक्षितुमपि धमने विपक्षः ॥

द्वितीयः सर्गः

एकदा कृतदिनादिसन्त्रियः सैव भूषणविभाविभासुरः ।
 संसदः सदनमासदद्विभुर्दासविद्युदिव वारिदोऽम्बरम् ॥ १ ॥
 दारितारिकुलदन्तिमण्डलीदन्तमौलिमणिकर्मनिर्मितम् ।
 क्रूरभूरमणभ्रीतिदं तदा भद्रपीठमधिभूरभूषयत् ॥ २ ॥
 पादपीठचित्ररत्नजन्मनां भानुभर्त्सनपटीयसामपि ।
 रोचिषामुपरिचारिणीर्वहन्पादपल्लवनग्वच्छविच्छटाः ॥ ३ ॥
 आन्तरत्रिजगतीनलज्ज्वलत्पन्नगेश्वरकिरीटरत्नजैः ।
 नाभिवर्त्मपथिकैरिवाधिकैरंशुभिः कपिशमंशुकं वहन् ॥ ४ ॥
 आस्यमौरभमिलन्मधुवर्तकैतवादुपरिसज्जकज्जलम् ।
 श्रीविलाससदनोपमे हृदि द्वारदीपमिव कौस्तुभं वहन् ॥ ५ ॥
 वैरिवीरवनिताश्रुवाहिनीकज्जलाविलसमुद्रजैरिव ।
 मौक्तिकैर्विरचितं प्रपञ्चयन्हारमङ्गरुचिमेचकं हृदि ॥ ६ ॥
 कामिनीकुचविलासदुर्मदान्पाणिपङ्कजनग्वानुरुत्विषः ।
 शोणरत्ननवनिर्मितोर्मिकाकङ्कणाङ्गदमदच्छिदो दधत् ॥ ७ ॥

धीमतां स्वपरभेदसङ्ख्याव्यध्यमानमनसां शिरोमणिः ।
 आत्मकण्ठपरपाञ्चजन्ययोरन्तरं भृशमदर्शयन्नयम् ॥ ८ ॥
 अंसयुग्ममभिमानपौरुषश्रीविलामगिरिसोदरं दधत् ।
 रत्नकुण्डललुलच्छविच्छलात्तत्पदक्रमणयावकाङ्क्षितम् ॥ ९ ॥
 हृत्प्ररूढसततप्रसन्ननावल्लिफुल्लकुसुमैरिव स्मितैः ।
 सेवकान् सुरभयन्नभीप्सितश्रीसमागममहोत्सवोत्सुकान् ॥ १० ॥
 द्योतभाजि परमात्मसौरभैरान्तरे जगति लज्जिताविव ।
 निःसृतौ श्रुतिपथेन कुण्डलच्छद्मना रघिनिशाधिपौ दधत् ॥ ११ ॥
 ये उभे अपि युधि क्रुधा दधौ घर्मधामघदिने इव प्रभुः ।
 आश्रितेषु नयने ददत्तदा ते सुधाकिरणकल्पिते इव ॥ १२ ॥
 दोषकल्मषकपाटसम्पुटच्छादितं जनिनसेवने जने ।
 भाग्यमुद्धटयमानया भ्रुवा कुञ्चिकाकुटिलया विराजितः ॥ १३ ॥
 केशगर्भितपयोदमण्डलीमण्डनैरिव तडिल्लताशतैः ।
 पद्मरागमणिशेखरप्रभागैरवैर्गगनवर्त्म गौरयन ॥ १४ ॥
 कान्तकान्तिनिकृन्नैरपि स्फुरन्माल्यगन्धलयलाललालुभैः ।
 सेव्यमानचिकुरो मृदुकणैश्चाटुशालिभिर्ग्वालिमण्डलैः ॥ १५ ॥
 अङ्गिनीभिरिव सर्वदिग्जयश्रीभिरिन्दुवदनाभिरग्रतः ।
 धृतधौतरुचिचामरच्छलात् ढांकिताञ्जवलयशा विभुर्वभौ ॥ १६ ॥

(चतुर्दशभिः कुलकम्)

सेवकैरयमधारि सुप्रभुर्मूर्ध्नि मूर्द्धमणिविम्बकैतवान् ।
 कौस्तुभप्रतिकृतिच्छलालकृती सांऽपि तान्गुणनिधीन्दधौ हृदि ॥ १७ ॥
 तेन तोयजरुचः प्रपञ्चिता निर्विशेषमनु सेवकान्दृशः ।
 श्रीः सरोजवनकेलिकौतुकात्तेषु च क्षणमदात्पदं तदा ॥ १८ ॥
 वैरिवारवधदुर्द्धरो धियां धाम राम इव राजते भवान् ।
 स्तूयमान इति कोविदैः स्फुरद्गुहभावजनिनस्मितोऽभवत् ॥ १९ ॥
 प्रस्तुतागतकथासु विस्मिता मौलिकम्पनमिषान्मनाषिणः ।
 चक्रिरे श्रवणकेलिलोल्यान्दोलनाविलसितानि तद्गिराम् ॥ २० ॥
 सर्वदर्शनसमग्रसत्कलाकृत्स्नशान्त्रमय इत्यमुं जगुः ।
 ऐकदेशिकरसस्पृशो जडा विश्वमेव तु न तन्मयं विदुः ॥ २१ ॥

द्वारसीमनि कृतोद्धतध्वनीन्बन्दिनो नवनवानुपेयुषः ।
 मन्त्रिमित्रकविकेलिसम्मदी सम्पदैव सपदि न्यवारयत् ॥ २२ ॥
 अर्थिनां पृथुमनोरथानिगं तेन किञ्चन तथा ददे तदा ।
 तैर्यथा सपदि तस्य मन्दिरद्वारि कल्पतरुकाननायितम् ॥ २३ ॥
 आपतद्वरविलामिनीजनैर्नृपुरध्वनितनर्त्तितस्मरैः ।
 स्वामिनो न चकृषे सभाजनप्रस्तुतालपनलालसं मनः ॥ २४ ॥
 स प्रभुः स्मरवधैः सभामणिस्तम्भपद्मिणिषु विम्बिताकृतिः ।
 वारवामनयनाजनैरवष्टम्भसम्भ्रममिपेण सस्वजे ॥ २५ ॥
 पद्मनाभपदपद्मसेवनप्रक्रमस्मितमुगैः क्रमेण सा ।
 राजहंसनिकरैरपूर्यत श्रीविलासरसदीर्घिका सभा ॥ २६ ॥
 उल्लसन्नयनकैरवा स्फुरत्तोषनोयधितरङ्गसङ्गतिः ।
 कुङ्कुलीकृतकराम्बुजद्वया तन्मुखेन्दुपुरतः सभा बभौ ॥ २७ ॥
 हारमण्डलितदन्तर्दाधितिः शोण्वरीकृतकराम्बुजद्वयः ।
 वेत्रभृत् भृशमनातुरः पुरस्तं तदा मधुजितं व्यजिज्ञपत् ॥ २८ ॥
 द्वारि तिष्ठति चिरान्निवारितो रैवनाद्रिवनपालपूरुषः ।
 त्वन्मुखेन्दुरुचिराचने दधल्लोचने चलचकोरचारुणी ॥ २९ ॥
 सैष सज्जनमनःसरोजिर्नाहंसमंसदमुपैतु यातु वा ।
 इत्यवेन्य मुकुटं व्यकम्पयत्तत्प्रवेशकृतेऽथ केशवः ॥ ३० ॥
 यावदाह्वयति तं न वेत्रभृत्तावदुत्पतितया नभस्तलम् ।
 हृतिशब्द इव तस्य निर्ममे विष्णुमौलिकुसुमालिमालया ॥ ३१ ॥
 वेत्रिनेत्रचलनात्ततः सभां स प्रविश्य च विनम्य च प्रभुम् ।
 सर्वकालसकलर्तुमालिनो रैवतस्य कुसुमान्यदौकयत् ॥ ३२ ॥
 तस्य पुष्पनिवहस्य च क्षणाद्विश्वनाथवदनाम्बुजस्य च ।
 नव्यसौरभरसान्मिथस्तदा षट्पदा विदधिरे विपर्ययम् ॥ ३३ ॥
 भ्रूलताविलसितेरितः प्रभोः प्राञ्जलिस्तदनु स व्यजिज्ञपत् ।
 गूढसम्मदमुधातरङ्गिणीरङ्गदमिचयतुल्यग्या गिरा ॥ ३४ ॥
 यः परैः कचिददृष्टपृष्ठभूर्यस्तवापि मनसा सुहृन्मतः ।
 यः परस्वपरकामिनीपरद्रोहमोहरहितः सतां हितः ॥ ३५ ॥
 विश्ववार्तापटलानि पावयन्पावनोरुचरितः स्वभावतः ।
 स प्रभासभुवि मध्यमांऽधुना भूषणीभवति पाण्डुनन्दनः ॥ ३६ ॥

तद्वचःश्रवणसम्पदामृतस्नानपावनतरान्तरात्मनि ।

दीयतां किमु तवेति जल्पति श्रीपतौ स्मितमुखं जगाद सः ॥ ३७ ॥

त्वां विभुं प्रतिभुवं दिवाकरादर्थयेऽन्वहमहर्मुखेष्वहम् ।

याचितेन जगदीश दीयते तोषिणा तदधिकं किमु त्वया ॥ ३८ ॥

तस्मै ददावथ मुरारिरपारतोष-

स्तत्पारितोषिकविभूषणवाहनादि ।

ज्ञातो बहिः सहचरैरपि मोहवद्भि-

र्येनैष सोऽहमिति क्लृप्तवचा विनिर्यन् ॥ ३९ ॥

शैलेन्द्रचूतवदरीवनखेलितानि

तानि स्मरन्निव भवान्तरलालितानि ।

रन्तुं नरेण सह रैवतकावनीषु

नारायणोऽजनि समुत्सुकचित्तवृत्तिः ॥ ४० ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविगचिते नरनारायणानन्दनाम्नि

महाकाव्ये सभावर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

दृश्यः कस्यापि नाऽयं प्रथयति न परप्रार्थनादैन्यमन्य-

स्तुच्छामिच्छां विधत्ते तनुहृदयतया कोऽपि नैपुण्यपण्यः ।

इत्थं कल्पद्रुमेऽस्मिन्व्यसनपरवशं लोकमालोक्य सृष्टः

स्पष्टं श्रीवस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥ २ ॥

तृतीयः सर्गः

अथ कथमपि कल्पकोटिकल्पं क्षणमपि निर्गमयाम्बभूव देवः ।

नरपरिचयसत्त्वरो रथैकप्रगुणनसम्भ्रमनिर्भरेऽपि मृते ॥ १ ॥

अथ रथमभजद्भुजासहायो बलमपि बहुभ्रमप्रतीक्षमाणः

रणरणकबलेन पाण्डुसूनाः सपदि वशीकृतमानसो मुरारिः ॥ २ ॥

हृदयमपि विभो रयाज्जयद्भिर्नरपरिम्भमनोरथानिकृष्टम् ।

रथचलननियोगतुल्यकालं हरिभिरभूष्यत रैवतोपकण्ठः ॥ ३ ॥

रथिपतिरयमेति कोऽतिदूरे निगदति यावदिदं हृदैव पार्थः ।

त्वरितममुमुपेत्य तावदभ्युत्थितिकृतसम्भ्रममालिलिङ्गं विष्णुः ॥ ४ ॥

इह हृदि सुहृदः सदाऽस्मि नो वा ध्रुवमिति वीक्षितुमच्युतार्जुनाभ्याम् ।

दृढतरपरिरम्भकैतवेन प्रकटमकाङ्क्षि मिथोऽपि हृत्प्रवेशः ॥ ५ ॥
 यदयमधिपनिर्व्यधत्त जिष्णोर्भुजपरिरम्भनिपीडनं तदानीम् ।
 यदि तदुदधिमन्यने वितन्यात्तदिह भवेन्न लवोऽपि मन्दरस्य ॥ ६ ॥
 चिरसमयसमागमोन्कपार्थप्रचलभुजापरिरम्भसम्भ्रमेण ।
 हरिजठरजगन्मुच्छ्रैर्नैव प्रमदसुधारससेकतः कथञ्चित् ॥ ७ ॥
 सुहृदयममुमवाप्य मन्थसाची किमपि तदूर्जितमर्जयाम्बभूव ।
 प्रभुरयमुदपाटि येन विश्वत्रयनिलयः परिरम्भलीलयैव ॥ ८ ॥
 ममजनि परिरम्भणेन नारायणनरयोरिह कोऽपि स प्रमोदः ।
 परमपदलयोऽपि निःस्पृहोऽपि व्रतिनिवहः स्पृहयाम्बभूव यस्मै ॥ ९ ॥
 अपुनरपमृतिप्रपञ्चभाजोरिव परिरम्भभरे तयोर्विभेदम् ।
 विपुलपुलकदण्डकैर्मिथोन्तर्गतपरिभाषणकौतुकानि तेनुः ॥ १० ॥
 उरसि रमिकयोस्तयोः प्रमोदाद्दृढपरिरम्भविभिन्नभूषणेऽपि ।
 द्रुतमननुत तारहारलक्ष्मीं स्मितमचिविच्छुरिताशुबिन्दुपङ्क्तिः ॥ ११ ॥
 कथय कथय पार्थ तीर्थयात्रां विरचितवानसि कुत्र कुत्र तीर्थे ।
 जनय नयनयोर्विकीर्णतां पश्वणपथं सुकृतिन् कृतार्थमेनम ॥ १२ ॥
 इति गदति तदा गदाग्रजेऽस्मिन्नुदितमुदि स्मितभस्मिनेन्दुशोभे ।
 अमृतरुचमुवाच वाचभेन्द्रिः प्रमदरमप्रसरप्रसत्तिभाजम् ॥ १३ ॥ (गुग्मम्
 ध्रुवमवधिमपूरयं पुराऽहं नियमितकाननवासवासराणाम् ।
 त्वयि पुनरवलोकिते ममाभृन्निभुवनतीर्थमयेऽद्य तीर्थयात्रा ॥ १४ ॥
 त्वमपि मदवलोकमदृष्टोभिर्यदि मुदमुद्वहामि त्रिलोकनाथ ।
 तदिति कलमदत्त भाग्यवल्लिर्मयि तव भालनिभालनोद्भवैव ॥ १५ ॥
 इति परमपरस्परानुरागप्रगुणितगौरवगौरवाग्विवेको ।
 रहसि विहसितो विलेमतुस्तौ मृदुगति रैवतकावनीवनीषु ॥ १६ ॥
 हृद इव सुहृदः पुरो नरस्य श्वयमथ मङ्गुथयाम्बभूव विष्णुः ।
 निजनगरनगस्य रैवतस्य शुनिजितदैवतपर्वतस्य शोभा ॥ १७ ॥
 गुरुगगनमर्हारुहादिकन्दोऽवनिवनिनानवकेशपाशबन्धः ।
 अविरतगतिग्विन्नदक्षकन्याविलमनभूमिरयं मनो धिनोति ॥ १८ ॥
 स्फटिकघटितभूमिकासु भास्यत्तरनरलघुनिमण्डलावलुप्ताः ।
 इह जलरुहसङ्गिभृङ्गकोलाहलकलितैः कथयन्ति पल्वलाः स्वम् ॥ १९ ॥
 भुवि दृढभवदीयदोर्धृतायां गगनधुनीजलकेलिशान्ततापाः ।

इह शिखरिणि गण्डभित्तिकण्डूयनमपि सानुषु दिग्गजाः सृजन्ति ॥ २० ॥
 नियतमविदिताभिरन्तराले स्फटिकतटोभिरिह स्वलन्ति बाणाः ।
 शबरकरसमुज्झिताः पशूनामिव सुकृतेन कृताभिरुज्ज्वलेन ॥ २१ ॥
 उपरितनशिरःसरःसु लोकान्तरितमपि शुभणि निरूपयन्तः ।
 इह न विरहिणो भवन्ति कोका निशि विमिनीनिचया न सङ्कुचन्ति ॥ २२ ॥
 उपरितनवनावनीषु नीचैश्चलजलदाम्बिह चानकाः स्मयन्ते ।
 जलकणनिकरैर्निकाममब्दभ्रमदमशब्दवनेभहस्तमुक्तैः ॥ २३ ॥
 इह तटविनिवेशिराजसूरे परिणतदिग्गजकर्णतालवीज्ये ।
 तरलिततडिदायुधा ध्वनन्तः क्षितिभुनि भान्ति पयोभृतोऽङ्गरक्षाः ॥ २४ ॥
 अरुणमणिगणप्रणद्धमूर्त्तरलिकुलकोकिलकामलग्नानां स्य ।
 प्रसरति परितो वपुष्यमान्ता ग्युतिपटलीव तडिन्वतां मिषेण ॥ २५ ॥
 श्रमविहितफलाय नेह कोऽपि स्पृहयति गूढनिधानमण्डलाय ।
 यदयमनुपदं जनार्थमुद्धाटितपटुरत्ननिधानभूतमानुः ॥ २६ ॥
 इह विवरपथस्पृशः कदाचिद्गुरुशिखराधिरूढः कदाचिदेते ।
 भुजगजगति वा नभस्तले वा सुरमरितं मुनयः श्रयन्ति शुद्धये ॥ २७ ॥
 अनवरतरमार्द्रदृष्टिलीलाविशदमरीचिनरङ्गभाममानः ।
 त्वमिव हृदि निरन्तरं मदीये निवसति मानुचरः सुरव्रजोऽस्मिन् ॥ २८ ॥
 मणितमभिनयन्तु मङ्गु पारापतपतगेषु विशेषितानुरागाः ।
 अनुकृतचटुषु स्वयं शुकेषु प्रियमिह मानमुचः स्त्रियः श्रयन्ते ॥ २९ ॥
 विस्रमरनिमिरे गुहागृहे स्त्रीरमविवशेषु चिरं वनेचरेषु ।
 हुतकृतशमितैस्तडिप्रदीपैर्निनदति त्विह इवेह वारिवाहः ॥ ३० ॥
 दिवसविवशमन्धकारमेष स्वकुहरमीमनि रक्षन्ति क्षितिधुः ।
 रजनिजनिततामसप्रसन्नं दिवसमपि ज्वलदौषधिच्छलेन ॥ ३१ ॥
 इह यदकृत निर्यगङ्गमिश्रा रुचिरकुचाः सुमुग्धाश्च क्लृप्तरक्षाः ।
 सततनतिरतासु तेन मन्ये विबुधवधूषु विधिभृशं प्रसन्नः ॥ ३२ ॥
 सकलमकलनीयमेव देवैरपि धरणीभ्रगणप्रवाणशक्तिम् ।
 शिखरिणममुमय पश्यतस्त्वामिव किमु नृप्यतु नेत्रयोर्द्वयं मे ॥ ३३ ॥
 प्रमदवनमिदं तदीयमग्रे प्रमुदितमस्य गिररुपत्यकासु ।

त्वयि विलसति सक्षिधौ प्रसूनैः स्मितमिव नृत्यति पल्लवाग्रहस्तैः ॥ ३४
 शशिमणिगणबन्धवन्धुरासु प्रतिनिशमत्र विलासदीर्घिकासु ।
 प्रसृमरकर एष तोयकर्मान्तिकविभवं रजनीविभुर्विभर्त्ति ॥ ३५ ॥
 प्रतिमितनिजमूर्त्तिवीक्षणेन स्फुटमणिभिस्त्रिषु भासुरप्रमोदाः ।
 अपि रजनिषु निश्चितं प्रियाणामिह विरहं न विदन्ति चक्रवाकाः ॥ ३६
 समिरविसृमरैर्गिरीन्द्रचूलागतशशिकान्तसुधालवैर्विमिश्रा ।
 प्रतिकलमतिरोचते हिमांशौ रुचिरिह केलिचकारकामिनीभ्यः ॥ ३७
 असमशरनृपस्य विश्वजेतुर्यश इव गायति षट्पदीकुटुम्बे ।
 रविरनुपदमत्र नृत्यतीव स्फुटवरलारवन्पुरप्रणादम् ॥ ३८ ॥
 नवकुसुमपरागराजिभाजि भ्रमरकदम्बककर्बुरेऽन्तरिक्षे ।
 अपि सविभुसुपैति नात्र सिंहः समुदितधूमदवानलभ्रमेण ॥ ३९ ॥

छायाभिरन्धतममानि विधाय मूले

दत्तच्छटा मधुरसैस्तरवः सृजन्ति ।

शाग्व्याग्रहस्तचलनप्रसूनैः प्रसूनैः

शय्यामिह प्रियमग्वा इव दम्पतीनाम् ॥ ४० ॥

अस्मिलनानां च महीरूढां च मियः परीरम्भभृतां मकम्पम् ।

स्वेदादविन्दन्निव पश्य पुष्पव्रजान् हरत्येव जनैः समीरः ॥ ४१ ॥

पश्य प्रसूनविनिविष्टनिरन्तराल-

रालम्बजालमिषानांऽञ्जनमञ्जुलश्रीः ।

छायेव मूलमणिवेदिमरीचिर्वाचि-

नुन्ना स्फुरत्युपरि भूमिरूढामिहामौ ॥ ४२ ॥

तपोवनं कामतपोधनस्य वनेऽत्र सर्वे ऋतवः सदैव ।

निर्वैरमन्योन्यविरोधिनांऽपि मिलन्ति पुष्पस्मितभासमानाः ॥ ४३ ॥

तादृग्भासुरभूति तस्य विफलं राज्यं विडासाचलः

सोऽयं रैवतको न यस्य तदिदं लीलावनं यस्य न ।

किञ्चित् तत् द्वयमप्यवैमि विफलं तस्य प्रशस्यः सुहृत्

पाद्वै यस्य भवादृशो न हि दृशोः पीयूषपूरप्रपा ॥ ४४ ॥

इत्युद्दामरसप्रसृत्वरगिरं दामोदरं सम्मदी

द्राक्षामण्डपमण्डनायितरुचौ माणिक्यवेदीतटे ।

धृत्वा पाणितले न्यवेशयदसौ भीमानुजन्मा नव-
प्रेमस्थेमवशो गिरामवसरं प्रस्तावयन्नात्मनः ॥ ४५ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनामि
महाकाव्ये नरनारायणसङ्गमवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

श्रीवस्तुपाल कलिकालविलक्षणस्त्वं
संलक्ष्यसे जगति चित्रचरित्रपात्रम् ।
यद्दानसौरभवता भवता वितेने
नानेकपेन मदमेदुरिता मुखश्रीः ॥ ३ ॥

चतुर्थः सर्गः

अथ विष्णुमद्भुतमुदा विजयी निजगाद कः स्वपरोऽस्तु तव ।
ऋतवः सदा षडपि यस्य वने विदिता नमोऽत्रभवतेऽभवते ॥ १ ॥

अरुणाङ्घ्रिपाणिनयनं किरणाद्भुतकौस्तुभं वत भवन्नमिव ।
मुदिते दृशौ मम विलोकयतो मधुमद्य माद्यदरविन्दरविम् ॥ २ ॥

यदि जेतुमिच्छसि जगन्ति ततः कुरु मां करे किमपरैः कुसुमैः ।
वदति स्मरं पृथगितीव मुहुः कुसुमावलिर्भ्रमरवामरवा ॥ ३ ॥

हृदि मय्यकामशरशल्यशते वत चुम्बकं प्रियमधत्त वधूः ।
प्रतिबोधितेव मदमोहवती मधुपध्वनेः कलतया लतया ॥ ४ ॥

गदिताः किमप्यलिकुलकणितैः परितर्जिताः किमलयाङ्गुलिभिः ।
दयिताजने निबिडमानभृतो निभृतं रसालतरुणा तरुणाः ॥ ५ ॥

सपदि प्रविश्य हृदि संयमिनामपि दुर्गमे विधुरतां विदधे ।
मदनावनीशवरवीर इव भ्रमरध्वनिः पिकवचःकवचः ॥ ६ ॥

अधरानुबन्धमधुरेण वधूसुग्वशीधुनाऽकुलवपुर्वकुलः ।
कुसुमानि यान्यधित तैः समदान् जयति स्मरो रिपुष्षा पुष्पान् ॥ ७ ॥

सहजद्विषोऽपि न विरोधमधुर्धुवमाज्ञया स्मरमहानृपतेः ।
यदचुम्बि चम्पकततिर्मधुपैस्तिमिरायतैर्धुतविभातविभा ॥ ८ ॥

तिमिवत् प्रियाश्रयरसप्रचलान्मदनो निहन्तुमिव पान्थजनान् ।
नवकिंशुकान्यधित वक्रगलग्रह्यन्त्रवत् प्रवरधीवरधीः ॥ ९ ॥

मलयानिलैर्विरहिणां च वधूसहचारिणां च पृथगेव ददे ।
 ध्रुवमुष्णता च हिमता च फणिश्वसितोद्भवा मलयजालयजा ॥ १० ॥
 पदताडनेऽप्यतुलरागतयादृतनृत्तपल्लवकरं तदिदम् ।
 मन्वि कान्तसन्निभमपि प्रमदं जनयत्यशोकवनमेव न मे ॥ ११ ॥
 तिलकोऽपि पश्य विरहेऽयं हृदा मदनस्य बाणयति पुष्पतनिम् ।
 सकटाक्षविभ्रममदर्शि वृथा हृदयेऽगमेव समया म मया ॥ १२ ॥
 प्रियनिर्विशेषमपि यस्य मया परिरम्भणं कुरुवकस्य कृतम् ।
 मन्वि हन्ति मां तमभिगम्य मदी मदनो जगत्रितयशातयशाः ॥ १३ ॥
 इति गद्गदाकुलितकण्ठपदं निगदन्त्य एव विरहिप्रमदाः ।
 द्रुतमागतैः प्रियतमैर्नितमामनथावचोभरचिता रचिताः ॥ १४ ॥ (कलापकम्)
 ज्वलिताग्निपिङ्गलकरालकराकुलभानुसाध्वममये ममये ।
 क्षितिजावलीभिरुचिनं रुचिनं मधु पुष्पनोऽवनिहितं निहितम् ॥ १५ ॥
 शितिकण्ठकण्ठकमनीयरुचेर्भवतः कठोरमहसः सदृशम् ।
 विदधे शिरीषरजसाकुलितं शुचिना दिवो रविवरं विवरम् ॥ १६ ॥
 शुचिना प्रियेण परिरम्भमियं रचयाञ्चकार किल केलिवनी ।
 अनुरागिणी विकचपाटलया नवमल्लिकाप्रसवहामवहा ॥ १७ ॥
 ममयानुभावशिशिरे पतितास्तपनसमूर्त्तय इवोदुगणाः ।
 बभुराहिता विचकिलावलयो हरिणीदृशामुरसि तारमिताः ॥ १८ ॥
 भृशमुच्चतां यदतनिष्ट महालहरीततिः पतिरयं पयसाम् ।
 तदवैमि निर्भरमनामि रविच्छविमण्डलादधरया धरया ॥ १९ ॥
 ममये गर्भारहृदयः मलिलं शिशिरीचकार वन कूपगणः ।
 अजनिष्ट सम्प्रति यतः परितः मरितां गणोऽपि तपयातपयाः ॥ २० ॥
 ध्रुवमालवालवलयेषु पयःपरिपूरितेषु निजमूलभुवि ।
 प्रविशन्त्यर्मा प्रतिकृतिच्छलतः पृथिवीरुहस्तपनतापनताः ॥ २१ ॥
 हिमता गतैव जगतांऽर्कभिया सुदृशां कुचौ शिग्वरिदुर्गरूचौ ।
 इति कामिनोऽनुपमशैत्यगुणस्पृहयाऽभवन् परमदारमदाः ॥ २२ ॥
 नवपाटलाप्रसवलासवलादुदिते स्मरे परमया रमया ।
 तरुणातनिर्मथुरमाधुरमा दयिते बभूव नतमाननमाः ॥ २३ ॥
 मरुदुत्तरङ्गितपिशाङ्गपटाञ्जलमञ्जुलस्य हरकण्ठरुचः ।
 तव तुल्यतामकलयज्जलदस्तडिता प्रभारुचिरयाऽचिरया ॥ २४ ॥

परिरम्भणे गलदुद्धुप्रसवस्रजि बाहमीलितरबीन्दुदृशाम् ।
रसिनो दिशां त्रिदशनाथधनुर्मिषनोऽम्बुदा नन्वमदुःखमदुः ॥ २५ ॥
पतति प्रकाममुद्धुपुष्पगणे गगनदुमस्य करकच्छलतः ।
रभसादघट्टयदसुं यदसौ घनपङ्क्तिर्निर्गजममाजसमा ॥ २६ ॥
जनयञ्जने मुदमुदारतरामपि कालिमानमभजज्जलदः ।
यदनेन चण्डरुचिचन्द्रमसौ त्रिजगद्दृशामपि हितौ पिहितौ ॥ २७ ॥
प्रियवेदममार्गमसतीषु दिशन्निव लोकदृष्टिचकितासु घनः ।
शुशुभे मुहुःप्रकटितान्तरितक्षणिकामिषानुपमदीपमदी ॥ २८ ॥
बहिरेव कण्टकवतीमभजत् वन केतकीमिह सुधामधुपः ।
न तदीयमप्यरसधृमरकं मनुते रसैकहृदयं हृदयम् ॥ २९ ॥
सरिर्दुर्मिनिर्मितमृदङ्गरवैः स्मितनीपभृङ्गकृतगीतलये ।
जगति स्मयं दिशति केकिनिर्नवन्तुत्तलोलुपकलापकला ॥ ३० ॥
अपि सद्गुणैर्धवलयाऽबलया क्रियते न किं चतुरयाऽऽतुरया ।
वरजातिरेनमलिनं मलिनं यदसौ भजत्यसमहासमहा ॥ ३१ ॥
प्रबलप्रतापशुचिकीर्तिभृतस्तव माम्यमत्र यदि सङ्घटते ।
रुचिभारदुःमहसहस्ररुचौ शरदि प्रपञ्चितविधौनविधौ ॥ ३२ ॥
शरदः स्फुरत्तरुणिमोष्मसदृक्तरणिद्युनेर्नवसरोजदृशः ।
सुरचापशेखरजुषः शुशुभे शशिदीधितिः परमहारमहाः ॥ ३३ ॥
सरसी निजं सरमिजैरभितः सुरभीकृतं सरममेव जलम् ।
पथिकत्रजाय ददतीव मुहुर्विमलं सहंसरवतीरवती ॥ ३४ ॥
पथिकाः पथि स्मृतवधूमुखदृग्गतिविभ्रमा मुमुहुरत्र मुहुः ।
सरितां प्रवाहमवलोक्य सरोरुहकैरवप्रसवहंसवहम् ॥ ३५ ॥
असनप्रसूनघट्टया घटितः कटरे शिलीमुखगणः प्रगुणः ।
विधृतक्रुधेव धुतकान्तवधूनिधनैकनिष्करुणयारुणया ॥ ३६ ॥
प्रतिदन्तिनां मदरुषा विषमच्छदगन्धिवायुनिशिताब्दमिषात् ।
गगने ययुर्गुजगोत्रगजाः परिहृत्य तन्निदिवनन्दिवनम् ॥ ३७ ॥
वनग्वण्डमण्डनमिदं सुहृदं घनकालमेनमनु मा स्म गमत् ।
शरदागमे यमिति केकिकुलं व्यधितच्छदच्छविकलं विकलम् ॥ ३८ ॥
मुनिरप्यगस्तिरुदगान्मृगयन्निव बाणपत्रनयनां शरदम् ।

इति सङ्कुचन्तु सरितोऽम्बुनिधिस्फुटदृष्टतत्प्रतिभयाऽतिभयाः ॥ ३९ ॥
 नवृते शरद्यबलया वलयावलिनादभासुरमुदारमुदा ।
 शुक्रसंहतिः कलमतो लमतो घनमार्गसीमनि रयान्निरयात् ॥ ४० ॥
 परसूरमण्डलसहोत्थमहः स्वलनावलक्षमहिमैकनिधिः ।
 त्वमिव प्रजासु जयति स्म महाः फलिनीषु गाढतरजातरजाः ॥ ४१ ॥
 नितमां तमीषु महतीषु मुहुः कृतकापराधघटनाकुपितैः ।
 मिथुनैर्मिथोऽप्यनुनयेन रमः किल कोऽपि कामकलितः कलितः ॥ ४२ ॥
 विदिनं यदृष्णमवटेषु पयन्त्रपया पतत्तदिह घर्मचयः ।
 यदमुं विलङ्घ्य गहनं तुहिनं भुवनेऽभिभूततमभूतमभूत् ॥ ४३ ॥
 रतिजानियौवननपस्वितपांवनशैलयोरिव वधृकुचयोः ।
 स्थितमुष्णभावमहरन्न हिमो महिमा हि तापसतनः सतनः ॥ ४४ ॥
 त्वरितं हुताशहरिति स्फुरितस्तपनोऽपि शीतभरभीत इव ।
 ददति व्यथां न कथमन्यजने मरुतः प्रसृत्वरतुषारतुषाः ॥ ४५ ॥
 मदनस्य मानिमदशैलभिदे शतधारकोणशततामगमन् ।
 शतपत्रिकासु कुसुमच्छदनावलयः शनं कुसुमितासु मिताः ॥ ४६ ॥
 अवियोगिनां विरहिणां च तनौ तरुणीकुचोष्मजुषि तापपुषि ।
 वत सर्वथैव विफलस्य जने पवनस्य शैत्यपतितापनिता ॥ ४७ ॥
 परिकम्पतेऽद्य रविभारविभादहनप्रभालिपिधराऽपि धरा ।
 पवमानवल्लभमदम्भमदं हिममित्यधावत रमात्तरमा ॥ ४८ ॥
 शिशिरस्तनान तव तारयशःसुरभीकृतक्षितितलस्य तुलाम् ।
 नवकुन्दपुष्पपटलं यदिह त्रिदशापगाजलमितं लसितम् ॥ ४९ ॥
 लघुतां प्रयाति यदहस्तदहो जलधौ प्रवेष्टुमतुलौर्वभृति ।
 तुहिनानुरस्वरयते तुरगानपि चण्डिमप्रसविता सविता ॥ ५० ॥
 परितःपतत्तुहिनदनतनोः पुलकोद्गमद्युतिमथत्त दिवः ।
 पवमानलोलितलवङ्गरजःकणराजिरत्यसितभासितभाः ॥ ५१ ॥
 उष्णां हिमोर्जितनिशातनिशागमेषु तीव्रेऽहि तप्ततपनातपनाशिशैत्यौ
 स्त्रीणां कुचौ स्रमरसामरसाः श्रयन्तः के स्युर्न हर्षसदनं सदनङ्गरागाः ॥ ५२ ॥
 आकर्ण्येव मिथःकथामिति तयोरारामरामः क्वचित्
 कोऽपि क्षाणिभृदादृशास्ति तदिनीकासारमारस्थितिः ।

लोकेऽस्मिन्निति वीक्ष्य मङ्गु चलितः शोभाविभावद्युति

लोकेऽन्यत्र विलोकितुं तु भगवान् राजीवजीवप्रदः ॥ ५३ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये ऋतुवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

गृह्णासि नाम परतोऽपि नवान् गुणांस्त्वं

त्यागो गुणस्तव नवस्तु न वस्तुपाल ।

लोकोत्तरस्तदपरस्य नरस्य स स्यात्

यत्तादृशो नहि दृशोः पथि मादृशानाम् ॥ ४ ॥

पञ्चमः सर्गः

अथ ननाम वधूमनु पश्चिमासुदितदिग्गजकुम्भनवस्तनीम् ।

इतरदिग्गतिनिर्मितविप्रियः प्रिय इवाधिकरागधरो रविः ॥ १ ॥

विरहिणां मयि गच्छति विप्रियं प्रियजुषां प्रियमत्र करोमि किम् ।

रविरितीव चिराय विचारयंश्चरमपर्वतमूर्ध्नि विलम्बितः ॥ २ ॥

द्रुतमनुजिज्ञतनापपरम्परांऽपरदिशा विनमन्ननुरक्तया ।

रविरसावधिरोष्य नगोन्नतस्तननटे स्म चिरं परिरभ्यते ॥ ३ ॥

अवनतानि विमुच्य तनीयसी त्वरितमुच्चतरेषु रुचिः स्थिता ।

व्रजति भास्वनि भर्त्तरि दूरतस्तद्वलोकरसादिव रागिणी ॥ ४ ॥

अहमिदं करोमि निशि स्थितिं पृथगिलाव विवादरवाकुला ।

विटपिमौलिषु दत्तपदा मुहुस्त्वरितमुत्पतति स्म खगावलिः ॥ ५ ॥

अभवदर्द्धनिमीलितपद्मदृग् हिमममीरसुखादिव पद्मिनी ।

रविमिवार्द्धलस्तकुमुदेक्षणा कुमुदिनी क्षणपानिनमैक्षत ॥ ६ ॥

विघटमानतन् नियतेर्बलादनिचलेन मुहुः परिरम्भिणा ।

जगति हन्त रथाङ्गविहङ्गमौ न कसरोदयतां करुणारवैः ॥ ७ ॥

कनककुण्डलमेव दिवो रविर्दधदधोगलितैकलवं वपुः ।

अपरपर्वतमूर्द्धनि दूरतः पतनकृणितकोटिरिवावभौ ॥ ८ ॥

गिरिशिरःस्थगिताद्धमथ क्षणं शुभणिमण्डलमस्तमदैर्जनैः ।

मुखसरोजमिवैक्ष्यत नामिकावधि दिनस्य महापदि मज्जनः ॥ ९ ॥

अपसृजं तपनेन यथा यथा तिमिरवेगाभियेव शनैः शनैः ।

प्रसृतमल्पजवेन तथा तथाऽभिमुखभानुभयादिव तामसैः ॥ १० ॥
 अरमताऽपरदिग्दयितां रविगिरिगुहागृहगुप्ततनुर्ध्रुवम् ।
 मलिनिमानममानमसृग्या नदितरा नितरां दधिरे दिशः ॥ ११ ॥
 रविरथस्य तदात्वमलक्ष्यतां गतवतश्चरमाचलसीमनि ।
 अरुणकेतुपटाञ्चलचञ्चलं क्षणमलक्ष्यत मान्ध्यमहो महः ॥ १२ ॥
 अथ मलिम्लुचदौःस्थलतादवैश्चलदुलूकविलोकनभास्कैः ।
 अभिसरन्कुलटाकरदीपकैः जगदपूरितमां निमिरांमिभिः ॥ १३ ॥
 मपदि दिक्षु किमु क्षुभितांऽम्बुधिर्नभम एव विभा किमलम्बत ।
 किमुरगैरुदपाणि रमातलादिति जनेन तदाऽनुममे तमः ॥ १४ ॥
 रविकरांश्च निमुक्तमिलानले किमपतद्विद्यदेव मलीममम् ।
 क्व पतितां रविरित्यवलोकितुं घनपथेऽधिराह ध्रैव किम् ॥ १५ ॥
 किममिलन्मलिनीकृतमूर्त्तयस्तपनभर्त्तृशुचा ककुभोऽभितः ।
 निमिरनिर्विवरे भुवनेऽभितो भविभिरित्यभिशाङ्कितमाकुलैः ॥ १६ ॥ (युग्म
 गगनकाननसीमनि तारकैः कुसुमितासु तमोनववल्लिषु ।
 अजनि युक्तमसौ कुसुमायुधस्त्रिजगतीविजयव्यसनोन्मुखः ॥ १७ ॥
 प्रियनिकेतनवन्मनि चञ्चलैश्चलितमस्त्वलितं कुलटाकुलैः ।
 प्रसृमरे निमिरेऽपि नवज्ज्वलन्मदनदीपविभाभरभामिभिः ॥ १८ ॥
 अनुदिने मनि तन्क्षणमौषधाप्रियतमे च गते च रुचिप्रिये ।
 प्रियवियोगजदुःखमर्वां तदा रुचिरशिथ्रियदोषधिमण्डलीम् ॥ १९ ॥
 रविभटैरिव सद्यमु द्वापकैर्दुतमभ्यःस्थितकालिमकैतवान् ।
 हठहृतस्य तदा तमसस्त्वचा विरचिते नियतं स्थितमासने ॥ २० ॥
 हिमकरागमनप्रगुणा तमश्चिह्नुरमश्चयमध्यमसीमनि ।
 अदित वामवदिक् प्रसृतप्रभालवनिभेन तदा घुमृणच्छटाम् ॥ २१ ॥
 प्रियतया नलिनी यदि मूर्च्छिता निपतिते तरणौ किमु कौतुकम् ।
 महदिदं यदलिध्वनिनाऽरुदत् कुमुदिनी प्रसरत्कुमुदानना ॥ २२ ॥
 गिरिशिरोऽन्तरितस्य हिमद्युतेर्द्युतिभरः कपिशो बहलीभवन् ।
 अदहदाशु वियोगिवनावलीं स्मरशिर्वाव दधन्वमुपागतः ॥ २३ ॥
 विघटितेऽपि निदाघरुचौ हिमद्युनिकरप्रमरेऽपि विसर्पति ।
 न स्मरमाभिरमांश्च कदुष्णता नवरथाङ्गविहङ्गमनापतः ॥ २४ ॥
 यत्प्रमदौऽस्तिगोबतकिंशकं यवनिसानगजेन्द्रमिताङ्कुशः ।

स्मरधनुर्धरजैत्रधनुर्बभौ समुदितैकलवः क्षणदाधवः ॥ २५ ॥
 अथ निपीय तमिस्रसुरारसं भृशममोचि दिशा नमुचिद्विषः ।
 उदयदर्दसुधाकरकैतवात्कनकशुक्तिरिवेयमधोमुखी ॥ २६ ॥
 प्रथमधामलवैर्विरलीकृतं दिवि निरीक्ष्य तृणप्रतिमं तमः ।
 नियतमुत्पतताङ्कमृगेण स प्रकटितः सकलोऽपि विधुर्बलात् ॥ २७ ॥
 शशिनि शोणतनौ स्फुटलाञ्छने वलयिते परितस्तिमिरोर्मिभिः ।
 अलिकुलाकुलपङ्कजवासजं सुखमसेव्यत सायमपि श्रिया ॥ २८ ॥
 तिमिरसीधुरसप्रसरारुणे त्वयि मुधाऽजनि रागिमतिभ्रमः ।
 शठ मया परिरम्भपरोऽपि यद्वितनुषे रजनीमुखचुम्बनम् ॥ २९ ॥
 इति सुरेन्द्रदिशेव मृषा हतः सितरुचिः पतितो वियदङ्गणे ।
 अथ विकस्वरकोमलकौमुदीपरिमलैरवशेषदिशोऽहसन् ॥ ३० ॥ (युग्मम्)
 दिवि निशाकरकान्तिभिराहतं गिरिगुहासु महौषधिभिः क्षितम् ।
 निपतितं त्रसदन्धतमं तमो जलपतौ तदिहोत्पतितं पयः ॥ ३१ ॥
 निजसुताः परिदातुमिवौषधीर्गिरिगणो विधुकान्नजलैर्न्यधात् ।
 शुचिकलावलि संवलितयुतेर्द्विजपतेर्ननु पादपवित्रताम् ॥ ३२ ॥
 जनदृशां सुकृतार्णववीचिका इव हिमांशुमरीचिज्जलज्जलाः ।
 क्रमसमीकृतविश्वनतान्नताभ्रिजगतीं परितस्तस्मिन् रितराम ॥ ३३ ॥
 कटरि काचन पादपवित्रता द्विजपतेः परमेशशिरोमणेः ।
 अबिभर्मुलिनान्यपि गौरतां यदभिषङ्गकृतैः सुकृतैरिव ॥ ३४ ॥
 मदनयान्त्रिकयन्त्रजवोज्झिते स्फटिकगोल इवाच्छलिने विधौ ।
 सपदि भङ्गभिधेव पलायितं मृगदृशामभिमानमहाबलैः ॥ ३५ ॥
 न निकरोषि वचांसि ममेत्यसां स्मरवशंवदधाः प्रजिघ्राय माम् ।
 अनुनयाय तवायतदृक् पुनस्त्वदपमानभिया स्वयमेति न ॥ ३६ ॥
 स्मरशरावलिबिड्बहदन्तरा गलितमानरसप्रसृतिर्भृशम् ।
 अयि भवन्मयमेव विलोक्ते जगदिदं विरहज्वरपीडया ॥ ३७ ॥
 असुसदृक् ननु भासि तदन्तरा तदिह कण्ठगतिस्त्यज विग्रहम् ।
 सपदि विग्रहमुक्तिरसोन्मुखास्तदसवापि हि कण्ठपथं ययुः ॥ ३८ ॥
 प्रियजनं ननु मन्मुखवाचितप्रणतिचाटुगिरं लघुमानय ।
 त्यज मदं पदयोः पतितास्मि ते तदनुकारपटुश्चटुभाषिणी ॥ ३९ ॥
 स्मरनिशाकरयोरपि शङ्करज्वलनदृष्टितिरस्कृततेजसां ।
 त्वदभिमानभिदोन्मदयोः पुरस्त्वमिति मामतिलज्जयथाः स्म मा ॥ ४० ॥

इति निशातिलकायितकौमुदीरमणरश्मिगलन्मदयोर्मिथः ।

अनुनयं कथमप्यतिवाञ्छतोर्वियमितानुनयप्रथयोः स्वयम् ॥ ४१ ॥

अनुदितापि सखी चतुरा चिरादुभयतोऽप्यनुनायकतां गता ।

प्रणयिनोः प्रणयातुरचित्तयोरधित मानविभेदनिमित्ताताम् ॥ ४२ ॥

(सप्तभिः कुलकम्

अथ समेततथाविधदृत्तिकानुनयदत्तमुदोऽपि मनस्विनः ।

प्रतिभयादपराधकृतो ययुः प्रियतमासदनाय शनैः शनैः ॥ ४३ ॥

विशति सागमि भर्त्तरि दर्पणो मुखविलोकमिषाद्विधृतोऽन्तरा ।

मृगदृशो मदभेदनिवेदिना सपदि वेपथुना भुवि पातितः ॥ ४४ ॥

प्रणयिनाभ्युदिनेन कृतागसा सपदि कापि पराङ्मुखतां गता ।

स्फटिकभित्तिगतत्प्रतिमेक्षणाद्विवलिता स्म पुरः परिरभ्यते ॥ ४५ ॥

द्रुतमभिप्रियमुत्थितयाऽन्यया रणितनूपुरकङ्कणकाञ्चिभिः ।

स्मरविलासकलारसनाटिकामुखमहोत्सववाद्यमिवाधे ॥ ४६ ॥

रभसचञ्चलकुण्डलनादतो न खलु गोत्रभिदामशृणोद्वधुः ।

सरसविप्रियकम्प्रतनौ प्रिये किमपि सात्त्विकभावमशङ्कन् ॥ ४७ ॥

अनुनयाय विलीनमदौ मिथः प्रचलितौ मिलितौ पथि सङ्कटे ।

प्रणयिनावुदितप्रमदत्रपं सपदि केन रसेन न भावितौ ॥ ४८ ॥

एकाकिन्यपि कामभूपतिमहासाहाय्यतां मानिना-

मादङ्गानधनग्रहव्यतिकरव्यग्रे मुधादीधितौ ।

दायादीव जवादहौकत तदाहङ्कारहुङ्कारिणी

सौरभ्याभिसरन्मधुव्रतवधूनादेन कादम्बरी ॥ ४९ ॥

इति श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि

महाकाव्ये चन्द्रोदयवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

करसरसिरुहं ते वासवेशम श्रियोऽभू-

दजनि वदनपद्मं सद्य वाग्देवतायाः ।

इह जगति समस्ते वस्तुपाल स्तुमः कं

सचिवतिलक धन्यं तद्वदान्यं वदान्यम् ॥ ५ ॥

षष्ठः सर्गः

अथ नलिनमुखी निजं च भृङ्गध्वनितेनावसरं सुराशशंस ।
 रसरसनरसं मुग्धं च यूनां चषकानि स्वयमाप बिम्बितेन ॥ १ ॥
 अधरमधुरताद्भुतानि नूनं दयितास्यानि निरीक्ष्य बिम्बितानि ।
 नवसरकरसेषु दम्पतीनामभवत् कापि विशेषतः पिपासा ॥ २ ॥
 धुरि मधुरिमबन्धुरं वधूनामधरोष्ठं पिबति प्रियेऽतिरागात् ।
 मिलदलिनिनदै ररोद मन्ये निजपानावसरं सुराप्यनाप्य ॥ ३ ॥
 इदमयमथवा दधाति धुर्यं ननु माधुर्यमितीव बोद्धुकामाः ।
 सरसमरसयन्मुग्धं च वध्वा नवमध्वासवमप्यथो युवानः ॥ ४ ॥
 मधुरमधुमधोरमर्द्धपीतं वितरन्त्याश्चषके च्युते प्रकम्पात् ।
 मुकुलितनयनं धृताधरोष्ठो मुग्धगण्डूपमपात्कृती प्रियायाः ॥ ५ ॥
 न रसनरसमाससाद भृङ्गीरवलीलाजुषि तादृशं सुरायाम् ।
 मणितरवपुषोऽधरे प्रियाया हृदयेशः किल यादृशं प्रपेदे ॥ ६ ॥
 मुहुरपि सरकं निपीय कान्ताधरपाने मणिनानि यद्वितेनुः ।
 मधुरमिदमितोऽप्यतीव कण्ठैः स्तवनं चकुरितीव तद्युवानः ॥ ७ ॥
 जितमिव मधु मेनिरे वधूनामधरैः पानकृतः परीक्षमाणाः ।
 विधुमणिचषकैरितीव दध्रे जयबुद्धयैव सुधा सुधांशुधौनैः ॥ ८ ॥
 रसयति सरकं धवे वधूनामधरोष्ठो मधुपैरवापि धन्यैः ।
 मुहुरिह दयिताधरं च रागाद्भयति प्रापि सुराऽपि तैर्विदग्धैः ॥ ९ ॥
 मधु सरभसमौज्ज्वालात्ततापा युवतिर्गोत्रभिदा प्रियेण दत्तम् ।
 दधति तदधरे च शीधुधौतान्दशानाङ्गानपरापि तापमाप ॥ १० ॥
 अधित कमपि कान्तयार्द्धपीतोऽधरसङ्गेन रसं सुरारसस्तम् ।
 अमदयदपि भाजनस्थितोऽसौ रसनोपक्रमिणोऽपि येन यूनः ॥ ११ ॥
 स्फुरदरुणदृशश्च्युतोत्तरीयाः सहसार्द्धोक्तगिराऽधिपैर्नमस्याः ।
 अभिनवमददैवतावतारात्परतन्त्रा विजुवूर्णुरायताक्ष्यः ॥ १२ ॥
 मदवशकपिशं मिथोऽपि वक्षः सहसा वीक्ष्य रसत्रसद्विचाराः ।
 कथमिव मयि कोपभागसीति प्रणता दम्पतयस्तदानुनिन्युः ॥ १३ ॥
 दयितमधरचुम्बनाय धृत्वा चिह्नैर्वीक्ष्य च सन्निधौ विपक्षम् ।
 क्षिपसि किमिह चक्षुराक्षिपन्ती करभोरुरिति लाघवं लुलोप ॥ १४ ॥

हृदि मधुकृतमोहनाभिलाषे त्रपयेव त्रपयापि मङ्गु मुक्ते ।
 अजनि लसदनङ्गमङ्गनानां परिहासोऽभिमतैः सहस्ततालः ॥ १५ ॥
 क्षणमनिकुपिताः क्षणं प्रसन्ना हसिताश्च क्षणमाकुलाः क्षणं च ।
 नवनवरसभङ्गिभिर्मृगाक्ष्यो हृदयं नूनमनीनृतन् प्रियाणाम् ॥ १६ ॥
 अविरतमधुपानधौतरागस्फुटदन्ताङ्गधरोऽधरस्तरुण्याः ।
 अपरमृगदृशि प्रकोपनायामिव मङ्गोपयितुं पपे शठेन ॥ १७ ॥
 ममधुरगुणया द्वित्र्यं हरन्त्या प्रतिकान्तं सुरयैव कापि मुग्धा ।
 चतुवचनमघाटि मन्दमन्दं स्वयमन्तर्गतया वयस्ययेव ॥ १८ ॥
 मदपरवशाचेतसां वधूनां द्रुतमुक्तोज्झितमन्द्रमध्यतारैः ।
 प्रतिपदमनवस्थितप्रयोगैरपि गीतैर्दधिरे मुदं युवानः ॥ १९ ॥
 युवतिषु मृदुगायनीषु रागाच्चषकं रागिषु वादयन्सु रिक्तम् ।
 इह शरधनुषी विमुच्य मूर्तो बत नृत्यन्निव दिद्युते मनोभूः ॥ २० ॥
 चिरविरचितचुम्बनप्रपञ्चादधराच्चारुदृशामुदस्य रागम् ।
 अभिमुखपतिनेषु तन्वते स्म प्रतिकान्तानयनेषु रागभाजः ॥ २१ ॥
 इह निवसति सा तवेति सेष्यं निगदन्ती किलमानमत्यजन्ती ।
 स्मररमविवशा वधूर्धनाभ्यां हृदयं पत्युरपीडयत्कुचाभ्याम् ॥ २२ ॥
 हृतवति रमणेंऽशुकं रमण्या हृदयं व्रीडभरेण वा मुदा वा ।
 विपुलकपुलकोद्गमैर्दधौ वा परिधानं परिरब्धुमुच्छ्रितं वा ॥ २३ ॥
 स्पृशति परिवृष्टे कुचद्वयीं यत्रयया सङ्कुचनं चकार भीरुः ।
 नमदुदरतया तदुच्चमुच्चैर्हृदयं प्रत्युत ढौंकयाश्चकार ॥ २४ ॥
 हृदवनिमभिनः शनैः स्पृशद्भिर्मृदुविस्तारितपाणिलील्यैव ।
 कथमपि मुहृशामलभ्यतात्मा युवभिर्युक्तमहो मुहुः स्मरान्वैः ॥ २५ ॥
 निविडतररदाङ्गुलीभ्यमानादयितेन प्रसभं कृतागसाऽपि ।
 तरुणमृगदृशां तनौ प्रविष्टोऽधरबिम्बात्किल कोपकम्प एव ॥ २६ ॥
 रभसदलितहारसापराधः परिरम्भः सहसैव दम्पतीनाम् ।
 सकलमपि वपुः प्ररूढमुक्तास्तवकं स्वेदपयोलवैश्चकार ॥ २७ ॥
 अधित कृतकमेष यं पुरा मज्जयहेतोरपनेष्यते स रागः ।
 इति भृशमधरे निपीयमाने रमणैः पाणियुगं ननर्त्त वध्वाः ॥ २८ ॥
 दयितकरतलैर्यदि प्रपेदे सकलैः स्पर्शवशादतीव तोषः ।
 पृथगिव तदपि स्तने तरुण्याः प्रमदश्चुक्रसङ्गजोऽनुभूतः ॥ २९ ॥

प्रियतमकरपल्लवेन नूनं परमानन्दपदं व्यचिन्ति किञ्चित् ।
 युवतिकुचशिलोच्चयादधस्ताद्विदधौ भैरवपातसाहसं यत् ॥ ३० ॥
 अतुलकुचनितम्बशैलसीम्नि स्फुटनाभीद्वदभाजि कान्तहस्तः ।
 चकित इव चचाल कम्पमानः शनैर्मध्यपथे कृशे कृशाङ्गयाः ॥ ३१ ॥
 स्खलित इव वलीविलङ्घनेन प्रियपाणिः पतितश्च नाभिकूपे ।
 कृतवलयविरावमाकुलाभ्यां चकृषे च द्रुतमङ्गनाकराभ्याम् ॥ ३२ ॥
 रसवशगवधूकरानिरुद्धे प्रियपाणौ हरति क्षणेन वासः ।
 प्रसृतमधुरसाद्रितेन दध्रे जघनेन स्वयमेव लज्जयेव ॥ ३३ ॥
 वसनमिदमिति प्रकीर्णकान्ती रपनेतुरेव नेतुः ।
 करमरुधदहो करेण कान्ता गलितं पूर्वमजानती दुकूलम् ॥ ३४ ॥
 भुजयुगहृदबन्धनेन यूनां रससर्वस्वमदीदृशन् रमण्यः ।
 त्वरितमिदमिमेषु बाढमूर्च्छयसन्दंशनिपीडनेन तामाम् ॥ ३५ ॥
 हृदयमतिवशीकृतं मिथोऽपि स्फुटमानग्रहनिग्रहश्च चक्रे ।
 असमशरगुरूपदेशमन्त्रैरिव कण्ठे मणितारवैर्युवभ्याम् ॥ ३६ ॥
 अशिथिलपरिरम्भतो दधानाः पिहितं दम्पनयो मिथोऽङ्गमङ्गैः ।
 अधरमथ दृशं मुहुश्चुम्बुर्मुग्धमौन्दर्यमलोकयन्मुहुश्च ॥ ३७ ॥
 वसनविनयने करावरोधं परिरम्भे विकृतिं भ्रुवोऽभिमानात् ।
 अधररसनसम्भ्रमे तु चक्रुश्चटुवाचं सुदृशो रसाय यूनाम् ॥ ३८ ॥
 कलयति कलतां प्रियं च वश्यं विदधाने मणिते नितम्बिनीनाम् ।
 स्वयमकृत कृती न कार्मुकज्याग्रहटङ्काररवं द्वियेव कामः ॥ ३९ ॥
 सुरतगतिषु दर्शयन्मुखाब्जं नववध्वा वसनास्तदीपकायाः ।
 सततमपि मणिर्दृतः स्वमूर्ध्ना समये प्रत्युपकृढभूव यूनः ॥ ४० ॥
 गलितसकलतन्तवोऽपि हारा गुणपूर्णा इव भूषयाम्बभूवुः ।
 दृढतरपरिरम्भणेऽङ्गमग्रस्फुटमुक्तामणयो रतानि यूनाम् ॥ ४१ ॥
 परिदलनभयादिवाशुमुक्तस्तनसङ्गो गलकन्दलावलम्बी ।
 पुरुषरतकृतां लुलन्वधूनां स्मरदोलाललितं बभार हारः ॥ ४२ ॥
 परिचितपुरुषायितप्रपञ्चा मृदुलीलालसदङ्गकास्तरुण्यः ।
 हृदयविसृमरैरुजकुम्भैरुचन्प्रेमरसार्णवे तरन्त्यः ॥ ४३ ॥
 रुचितमभिमतेषु यद्यदासीत्प्रमदास्तत्तदनुक्तमेव चक्रुः ।

हृदयमपि विदन्त्यमूर्यदेष्टां नियतं सन्ततमन्तरा वसन्त्यः ॥ ४४ ॥
 अपि घनजघनस्तनास्तरुण्यो दधिरे लाघवमिष्टतुल्यमेव ।
 इति दयितमुखश्रमाम्बुपातैरभिषिक्ता रतसङ्गरे स्मरेण ॥ ४५ ॥
 प्रियहृदयवशीकृतिप्रतिज्ञाभरभाजो मणितस्य कामिनीनाम् ।
 निधुवनधुतभूरिभूषणालीरववारः परिवारतां जगाम ॥ ४६ ॥
 रचितकृतकमानधैर्यलज्जा मुहुरङ्गीकृततुष्टिभावधाष्टर्याः ।
 प्रणयिनि परिभोगभाजि वधवः सहसा सञ्चुकुचुर्ददुस्तनुं च ॥ ४७ ॥
 अलमलमिति वाचमाचरन्त्यो रभसं तु प्रसभं रते वहन्त्यः ।
 कृतकरुदितचञ्चवोऽपि चञ्चच्चटवो यूनि मुदं ददुस्तरुण्यः ॥ ४८ ॥
 करुणभणितिसीत्कृतानुगर्भं वचनं मन्दमिति प्रिया यदुचुः ।
 मदनमदवशंवदा युवानो दधिरे तेन विशेषनिर्दयत्वम् ॥ ४९ ॥
 क्षणमुपचितचाटुदीप्तकम्पं विल्लुत्कातरमीलदर्शनेत्रम् ।
 समरतसुग्ववाञ्छयैव यूनो रभसः कोऽप्यतिवाक्पथो बभूव ॥ ५० ॥
 सुरतविरतिखेदिनं कपोलौ परिरभ्य स्थितमेव रागियुगमम् ।
 नवमिव विरराज चम्पकस्रग्मयधम्मिल्लसमीपसौरभेण ॥ ५१ ॥
 कटरि विघटनोत्सुका युवानः सुरतान्तेन वधूजनेन मुक्ताः ।
 मणितराणितचाटुचुस्वनादौः समनीयन्त च ते पुनर्नवत्वम् ॥ ५२ ॥
 रभसभरगृहीतपट्टवासःपिहितारू रमणी रयादुदस्थात् ।
 विवलितवपुरेकपादपाणिगभ्रमिनश्यत्कुचवञ्चिनेष्टदृष्टिः ॥ ५३ ॥
 अवयवनिवहेषु दम्पतीनां नग्वलक्षमाणि निरन्तरस्थितानि ।
 विषमशरविमुक्तपञ्चबाणीपदलीलामवहन्त पञ्च पञ्च ॥ ५४ ॥
 प्रथममविदितानि दानकाले दृढदत्तान्यपि रागिणो रमेन ।
 नग्वदशनपदानि मन्दमन्दं पवनस्पर्शवशेन जानते स्म ॥ ५५ ॥
 ध्रुवमभवदशेषभूषणानामपि भूषाकरमङ्गमङ्गनानाम् ।
 विरहितमपि तैरिदं यदाभात् रतमर्दे तु न तानि तच्चयुतानि ॥ ५६ ॥
 जघनमनिघनं निरीक्ष्य सद्यः श्रमजस्वेदजलार्द्रचीरदृश्यम् ।
 मुहुरपि रतये प्रियोऽधितल्पं परिरभ्य प्रमदां मदान्निनाय ॥ ५७ ॥

इत्थं नितान्तरतरागविशेषकान्त-

कान्तीनि वीक्ष्य वनितावदनानि चन्द्रः ।

सद्योऽभिभूत इव लज्जितचित्तवृत्ति-

र्झपां विधातुमपराम्बुधिमभ्यधावत् ॥ ५८ ॥

इति गूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नगनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये सुरापानसुरतवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

इतरगुणकथायाः काथिकत्वस्पृहाया-

मिह बहति सहास्यं कस्य नो लास्यमास्यम् ।

तव तु विततकीर्त्तेः कीर्त्तनं कर्तुकामः

सुरगुरुरपि शङ्के वस्तुपाल त्रपालुः ॥ ६ ॥

सप्तमः सर्गः ।

गति स्म वेल्लितलताकुसुमोऽतिमन्दमन्दोलनत्तिततुषारतुषावनारः ।

तश्चान्तकान्तरनखेलनविन्नकान्तासङ्कल्पकल्पविटर्पाव निशान्तवायुः ॥ १ ॥

सादवेदिषु निरन्तरमन्तरिक्षकुक्षिम्भरिः स्फुरितमाप मृदङ्गनादः ।

मप्रणुन्नमिव शीतमरीचिविम्बमालम्बत स्म्वलितडम्बरमम्बरान्ते ॥ २ ॥

चेत्तेशचार्द्धचयचन्द्ररुचिप्रपञ्चपञ्चेषुचापकलयापि न यः प्रयातः ।

गानं विभिद्य तमपि प्रमदासुशब्दैः शब्दायुधत्वमदधाच्चरणायुधोऽपि ॥ ३ ॥

वपने निरीक्ष्य चरणप्रणतं युवानं सद्यः प्रसादरभसादुषमि प्रबुद्धा ।

प्रभ्यागतं चकितमेव चिराय काचिदाश्चर्यमग्रमनयत्परिरभ्य तल्पे ॥ ४ ॥

द्यावधिर्दधिविलोलमलोलकान्ताताडङ्ककङ्कणकलापकलापनादः ।

नेर्मग्नमन्थरवराशिरसौ युवानं स्मेरस्मरं स्मरयति स्म रत्नोत्सवानाम् ॥ ५ ॥

शरस्वतस्मृतिशुचौ कविपुङ्गवानां चित्ते स्फुटस्फुटिकदर्पणदर्पचौरे ।

गादेवता स्वयमियं प्रतिबिम्बितेव शुद्धा मतिः प्रभवति स्म कवित्वतत्त्वे ॥ ६ ॥

तज्जं पयः कतिपयेऽपि निपीय हन्तुमन्तर्गतान् गिरिगुरूनपि रोगपूगान् ।

ध्रुवः प्रगे शुभमुदर्कमुदस्तनिद्राः सुस्वप्नलब्धिमुदिता इव बुद्धिभाजः ॥ ७ ॥

संवर्धितो मधुरवारिविमुक्तवाहहेषारवैर्ज्ञगिति जागरयाञ्चकार ।

सुसोत्थितद्विपदानुकवृन्दनादो बन्दीश्वरस्वरपिधानपटुर्नरेन्द्रान् ॥ ८ ॥

सूर्याश्वपादचयचूर्णितपूर्ववार्द्धिवेलावनान्तमणिरेणुरिवोत्पतिष्णुः ।

गच्छायां प्रभापरिचयो विचकास किञ्चित्कुप्यच्चकारकुललोचनकोणशोणः ॥ ९ ॥

श्रीचन्दनद्रवमिवाशु हिमांशुधाम निर्धूय कौतुकवती बत वासवी दिक् ।

आरक्तविस्तृतरविच्छविकैतवेन काश्मीरजेन रजसा विभवं बभार ॥ १० ॥
 गुप्तो रसान्निशि भृशं परिभुज्य नीलीरागः कलक्वणितमञ्जुरलिर्नलिन्या ।
 धामाधिपे द्रुतसमागमभाजि किञ्चिदुद्धाटितच्छदकपाटपुटं निरासि ॥ ११ ॥
 अन्तर्लुलत्तरलभृङ्गकनीनिकेन किञ्चित्पयोलवभृताडनिमीलितेन ।
 तेने मुदं कुमुदिनीकुमुदेक्षणेन श्रस्यन्करो हिमकरोऽपि रतादिवाभूत् ॥ १२ ॥
 संसक्तकज्जलमितिद्युति मूर्द्धि पात्रं यन्त्रं तमोभिरिव क्लृप्तमवेक्ष्य दीपाः ।
 तैले प्रलापिनि भयादिव मल्लिकायाः पाश्चात्यभागमभजन्त दशां दहन्तः ॥ १३ ॥
 अस्मद्विभुर्दिवमियाय रविर्नवेति ज्ञातुं महौषधिततेरिव निःसृताभिः ।
 त्यक्तानि कान्तिभिरुदग्रगिरीन्द्रकुञ्जदुर्गाण्यपूरयिषत त्वरितं तमिस्रैः ॥ १४ ॥
 रागो रथाङ्गमिथुनस्य मिथोऽभिषङ्गप्रीतिस्पृशो भृशममानिव मानमान्तः ।
 भूत्वा बहिर्बहुविभातविभातरङ्गरङ्गच्छलाङ्गनगर्भमपूरि भूरिः ॥ १५ ॥
 दायादता विदिनवैरिणि नित्यमिन्दौ मन्दायितामृतकले किल भूमिमुक्ते ।
 एकेन चन्द्रवदनावदनोपमानलक्ष्मीरलाभि कमलेन विकस्वरेण ॥ १६ ॥
 नक्तं भरेण परिभुज्य सुधाकरेण त्यक्ता च्युतप्रसववन्दनमण्डनेव ।
 प्रातः क्षणं गलितनारकचक्रवाला निश्चन्द्रिकाततिरनीव विदियुते यौः ॥ १७ ॥
 अस्तु क्षणं हृदि मम प्रमदप्रदायं नैनं जनोपि कलयिष्यति सान्ध्यभासा ।
 इत्युन्मुदः प्रियतमाहृदयाङ्गरागं लग्नं बभञ्जुररुणं तरुणा न यान्तः ॥ १८ ॥
 म्लानं विमुच्य कुमुदं चिरभुक्तमस्य द्वेष्ट्ये प्रयातु नलिने मलिनः षडङ्घ्रिः ।
 धिग्निष्क पुनः मुनयनावदनांशुपानध्यानः सुधारुचिममुश्चदमुं चकोरः ॥ १९ ॥
 आनन्दिनो दिनमुखे ग्वलुर्वाक्ष्य पक्षिराजाग्रजं तपनस्तमुपेतमग्रे ।
 अभ्युत्थिताः पटुगिरस्तरुविष्टरेभ्यांऽपृच्छन् सुखागमकथामिव पक्षिणोऽमी ।
 पूर्वाङ्गनातनुनखक्षतमण्डनाभस्तोकोदितद्युमणिमण्डलखण्डदम्भात् ।
 वर्काकृतेन दिवसः प्रसभं चकर्ष ध्वान्तस्य जीवितमिवाङ्गुलिपल्लवेन ॥ २१ ॥
 नारङ्गरङ्गमुदयाचलतुङ्गशृङ्गगुसार्द्धमम्बरमणोर्विरराज बिम्बम् ।
 उल्लासितांसपिहितैकतटं हिरण्यताडङ्गपत्रमिव पूर्वदिग्गङ्गानायाः ॥ २२ ॥
 उत्तानदानवकदम्बकडम्बरेण ध्वान्तेन तान्तमवगम्य जगत्समग्रम् ।
 अब्धेर्विमुक्तमिव चक्रधरेण चक्रं चक्राम शक्रदिशमम्बररत्नबिम्बम् ॥ २३ ॥
 जाग्रत्कलङ्कहरिणाङ्कुमिषात्प्रतीच्यां सज्जीचकार रजतप्रचितं प्रचेताः ।
 भानौ विभूषयति भासुरभासि पूर्वा दूर्वाङ्कुरप्रकरकर्बुरमर्धपात्रम् ॥ २४ ॥
 प्रातर्जगत्यभिनवोत्सवभाजि गीतस्फीताननासु नलिनीष्वलिनीनिनादैः ।

आविभ्रती घुसृणपात्रमिवात्र भानुं शोभामसृज्यत मुखेषु दिशां दिनश्रीः ॥ २५ ॥

याचिष्यते जगति दुर्लभमप्ययं यद्वात्ये तदस्य नवनिर्भरभक्तिभाजः ।

ध्यात्वेति भानुरुदयी मुदितः किलाभूदधाञ्जलिप्रतिमया पुरतो जनस्य ॥ २६ ॥

उद्गीतपश्चिमशिलोच्चयचूलचुम्बिचञ्चन्नभोमणिमणिज्वलनप्रतापैः ।

॥ शङ्के क्रमेण कलया कलया गलित्वा प्रातस्तुषारकिरणोऽजनि कीर्त्तिशेषः ॥ २७ ॥

संरम्भतस्त्रिजगतीभवनान्तराले तूर्णं चचाल निखिले खलु वासरश्रीः ।

॥ रागो निरन्तरतरस्तदयं रराज तत्पादयावकरमप्रमरैरिवास्मिन् ॥ २८ ॥

अम्भोरुहेऽपि वत गर्दभिकेऽपि तुल्यं रागं यदि व्यतनुत प्रभुरेव भानुः ।

आद्यं तथापि सविशेषमुन्वानुरागं माक्षादभूव कलुषं मुखमुदयाऽन्यत् ॥ २९ ॥

बालांशुमालिकरमण्डलमण्डनेन वन्द्यकवन्द्युरन्तरं दधती शरीरम् ।

छायावलीबलयिता च नवप्रवालवैडूर्यजालघटितेव वभौ त्रिलोकी ॥ ३० ॥

धिग् रागवानहमिहापि सुरेभकुम्भावस्याः स्तनौ प्रणयवानधिराहतीन्द्रः ।

एवं रूपेव तरणिः परितापभाष्य पृथाममुश्चत दिवं च रूचा सिधेवे ॥ ३१ ॥

विस्पष्टदृष्टपरमाणुविलासनीलैर्जालान्तरप्रसृमरैर्नवरश्मिदण्डैः ।

भल्लैरिव घुमणिनापहृतं गृहान्तर्धान्तं धृतधनमलक्ष्यत रक्तचन्द्रैः ॥ ३२ ॥

निःशेषभूमिधरकन्दरमन्दिरान्तर्गर्वाङ्कुराण्यपि जघानतमां तमांसि ।

ऋकौडर्कमणिविस्तृतवह्निर्कीलार्लालायितेन महसा महमामधीशः ॥ ३३ ॥

हीसारकान्तनलतापविलीनहेमश्माभृज्ज्वानविवरावलिलब्धमार्गाः ।

वर्भूविभूषणमहर्मणिरश्मिपताः पातालमूलनिमिराण्युदमलयन् ॥ ३४ ॥

॥ क्तं निरङ्कुशतया कुशस्त्रिभेद्यो यः सर्वतस्त्रिभुवनेपि ममो कथंचित् ।

गति स्म सापि दृशि घृकविहङ्गमस्य भानोर्भयात् झगिति मङ्कुचितोऽन्यकारः ३५

॥ र्वावनीधरशिरस्तटधातुरागः प्राचीनदिग्युवतिमौलिजपावतंसः ।

वो वियद्गिरिशमूर्तिकृशानुनेत्रं भानुः क्रमाच्छविभरं त्रिभराम्बभूव ॥ ३६ ॥

इत्येनां रजनीं रसाक्षितमिथोवार्त्ताभ्यसृयात्रस-

न्निद्रौ निर्गमयाम्बभूवतुरतिप्रण्णा मुकुन्दार्जुनौ ।

प्रीतां रैवतकावनीधरवनीदेशाय माकं पुरी-

लोकैराशु चचाल तत्परिचयोत्तालश्च तालध्वजः ॥ ३७ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचितं नरनारायणानन्दनाभि

महाकाव्ये सूर्योदयवर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

जनव्यामोहवल्लीयमिन्दिरा मन्दिरे स्थिता ।

मन्त्रिणा वस्तुपालेन कल्पवल्ली विनिर्मिता ॥ ७ ॥

अष्टमः सर्गः

हेमे रामः स्यन्दने चन्दनध्रानालं चेलं धारयन्नाशरोह ।
 शोणश्रीके लक्ष्यलक्ष्मेव सद्यः सन्ध्याभिन्नं वारिदे शारदेन्दुः ॥ १ ॥
 चक्रे कृष्णालोककृष्णाय हृतिं लोकायेव स्यन्दनः मात्वतस्य ।
 वानापातप्रस्फुरत्केतुहस्तप्राग्रो जाग्रद्वाहशब्दप्रवाहः ॥ २ ॥
 नां मानि स्म व्योमपात्रेऽप्यमात्रो यात्रारम्भोत्ताननिस्वाननादः ।
 स्थानं कर्तुं तुङ्गतुङ्गानि भूभृच्छृङ्गानीति भ्रंशयामाम मन्ये ॥ ३ ॥
 रन्नश्रेणीभासि शाले विशाले तेजोजालैरप्यलक्ष्यां प्रतोलीम् ।
 मैन्यान्यापुः मम्मुग्धायातवानव्रानज्जातद्वारदेशावकाशम् ॥ ४ ॥
 वेगोनाहस्पृर्विकायानमानस्फुतैः सृतैस्तुन्यकालं विमुक्ताः ।
 अन्यान्यस्य स्यन्दना घटमानाः प्राकारस्थं द्वारदेशान्निरीयुः ॥ ५ ॥
 रणौ बाह्व्यूहग्वाने प्रभृते पङ्क्तिभृतैर्दन्निदानाम्बुपुरैः ।
 वेगादप्रद्वारतोऽङ्गुष्ठशक्तिश्चित्रैः पादैरुत्तरन्ति स्म भृत्याः ॥ ६ ॥
 व्यक्तं रिक्तो नैव केनापि पूर्णं तूर्णं पूर्णः केनचिन्नैव शोष्ये ।
 इत्युत्कर्षादेव वर्षासु रिक्तं ग्राप्से पूर्णं यः स्वयं स्वं ननोति ॥ ७ ॥
 अन्तर्निन्यं येन वृन्दारकाणां वृन्दैर्वन्द्यं विभ्रता विश्वनाथम् ।
 वार्चाचञ्चत्फेनदम्भेन भेजे श्रेयः साक्षादन्तिदन्तावदानम् ॥ ८ ॥
 विश्वाधारं येन जामातृमात्रा पात्रं धृत्वा विश्वरूपं हृदन्तः ।
 शम्भोर्भिक्षाभस्मयोग्यस्य मन्ये लक्ष्मालिप्सास्तस्य दत्तोऽर्हचन्द्रः ॥ ९ ॥
 धामाधारः केलिमौधं कलानां मत्पुत्रोऽमौ दृक्सुधाविन्दुरिन्दुः ।
 एकं लक्ष्म क्षाल्यमस्मिन्निदं यः स्मृत्वेव स्यान्नक्तमभ्रंलिहोमिः ॥ १० ॥
 चञ्चच्चलारत्नमालस्तमालप्रायच्छायः शोच्छलद्भोगिपूगः ।
 और्वज्वालाजालभूर्भाति धूमावर्त्तस्तोमो विस्फुलिङ्गाव यस्मिन् ॥ ११ ॥
 ईदृक्षश्रीरक्ष्यते योऽन्तरिक्षे तेनार्पोतं धिगजना जानते माम् ।
 अङ्गप्रौढिं कुम्भयोनेरितीव ख्यातुं लोके यः क्षिपत्यम्बुबिन्दून् ॥ १२ ॥
 धूमस्तोमैर्वाडवाग्नेरिवान्तःसुप्तस्येव श्रीपतेस्तेजसा यः ।
 रेजे रामक्षुण्णरक्षोमृगाक्षीदृग्मुक्ताम्भःकज्जलेनेव नीलः ॥ १३ ॥
 नक्तं दीप्तैरोषधीनां वितानैः स्फूर्जज्ज्वालैः सूर्यकान्तैर्दिवापि ।
 मूर्त्तं तेजो राघवस्येव शश्वद्दृश्यं यस्मिन्सेतुशैलच्छलेन ॥ १४ ॥

तस्याम्भोधेः स्मेरदम्भोजशोभां यच्छन्दष्टया स्पष्टमप्राप्तपूर्वाम् ।
प्रापत्तूर्णं सैन्यलोकेन साकं लीलाशैलं रैवतं रेवतीशः ॥ १५ ॥

(नवभिः कुलकम्)

पौढप्रीती मंहतौ कृष्णपार्थौ नौ मानन्दः प्राप मौनन्दपाणिः ।

उच्चैःपीठं सम्मुखाभ्युत्थिताभ्यां तूर्णं ताभ्यां हेममध्यामिनोऽसौ ॥ १६ ॥

अन्नःशोभाभाममाने तृणालीशालिन्युच्चैर्वृक्षवल्लीविताने ।

तत्रावासानाशु विश्वैकनेतुः सेना तेने रैवतोर्वीधरान्ते ॥ १७ ॥

स्वच्छायाभिः सौरभैः पुष्पपङ्केर्भृङ्गीगीतैर्माधुरीभिः फलानाम् ।

अङ्गेनापि श्रीनिधानेन वृक्षैरक्षप्रीतिः स्वाश्रितानां विनेने ॥ १८ ॥

स्वावासेषु स्थापितेष्वेव गीत्या जग्मे लोकैरप्यनापृच्छय किञ्चित् ।

कृष्णावामोऽदर्शयत्केतुना तत्तेषां शङ्के मर्वदिग्लालिना तान् ॥ १९ ॥

अग्रे गत्वा स्थापयित्वाऽटपङ्क्तिः तूर्णं तस्थुस्तत्र वाणिज्यभाजः ।

उच्चैःपीठाध्यामिनो लम्बकूर्चाटोपत्रस्यत्तुन्दिलन्वापवादाः ॥ २० ॥

कश्चिद्वाचा लोचनान्तेन कश्चित् कश्चिन्कायां ह्यामभावभ्रमेण ।

तिष्ठन्सद्यः स्थापिते मन्निवेशे वेद्यालोकस्तोषयामास पुंसः ॥ २१ ॥

प्रत्यग्रप्राग्भूमिमुक्तैकपादोदश्चञ्चरस्तोकट्टयास्तेऽङ्गाः ।

तूर्णं यानादुत्तरन्त्यस्तरूपयो वीक्ष्यन्ते स्म स्मेरदृग्भिः स्मरात्तैः ॥ २२ ॥

प्रद्वेष्योपि स्पष्टमन्धंभविष्णुर्लघो दूरादेत्यमर्वाङ्गमङ्गे ।

दृग्भवं धृतो रेणुरेणेश्वणाभिः सस्तस्तूर्णं भुतले मूर्च्छयेव ॥ २३ ॥

ग्वेदस्वेदोद्दामधामानि मयः पूर्णेन्दुश्रीजित्वराण्यननानि ।

नानि स्थाने वीजयंश्चामरालीलालालैरश्वलैश्चश्वलाक्ष्यः ॥ २४ ॥

वंशाग्रेण क्षोणिमुक्तेन सौख्यादध्यास्य स्यन्दनानाशु बालाः ।

नामग्राहं हर्षहास्यानुगर्भैः शब्दैः शेषानाह्वयन्ति स्म डिम्भान् ॥ २५ ॥

एणः कुञ्जादुत्पन्न दूरयात्राग्विज्ञेनापि द्राक् समभ्युत्थितेन ।

भीलोलाक्षः केनचिन्नैव जग्रे ध्यातः स्त्रीदृक्चास्तामोहितेन ॥ २६ ॥

ऊढाः प्रौढं सश्वरद्विर्विमानव्यग्रस्कन्धैर्यैस्तदा चेटवर्गैः ।

मृग्यन्ते स्म स्पर्द्धया तैरग्विज्ञैः विज्ञाः क्षोणीजानयोऽमी विधिं धिक् ॥ २७ ॥

तापादन्तःसङ्गतानां द्विपानां कुम्भैरन्तोबिन्दुसन्दोहसान्द्रैः ।

व्यक्तं मुक्ताहारहारिस्तनश्रीबद्धस्पष्टै रेजिरे सिन्धुवध्वः ॥ २८ ॥

भ्रान्तैरन्तर्दन्तिभिः शैललीलैर्वारां पूरे पल्वलेषु प्रवृद्धे ।

सद्यो मूलोच्छेदमाशङ्क्य शङ्के लब्धातङ्काः पङ्कजिन्यां ममञ्जुः ॥ २०
 दूरोदश्चद्वीचिनिर्मज्जदञ्जं निर्मग्नानामन्तरातापशान्त्यै ।
 दन्तीन्द्राणां पुष्करैः स्पष्टदृष्टैः कल्लोलिन्यां रेजुरम्भोजभाजः ॥ २० ॥
 हास्यं मा स्यादद्य कुम्भद्वयं वः प्रत्यक्षेषु स्पष्टभासां कुचेपु ।
 ध्यात्वेतीव स्त्रीषु नीरागतासु ब्रीडादन्तर्वारिमग्रं गजेन्द्रैः ॥ ३१ ॥
 पद्मे बोधादास्यलास्यं दधाने हस्ताग्रेणाम्भोजिनीराकलव्य ।
 मूर्द्धन्यध्यारोपयामास भूपः स्त्रेणभ्रान्त्या गिश्विनां राजदन्ती ॥ ३२
 धौते दाने वारिभिर्वारणानां मम्मर्देनाम्भोजपण्डेऽपि भग्रे ।
 प्रीतिं नीरायातनारीमुग्धावजैर्भेजुर्भृङ्गाः कुत्र चिन्ता न धातुः ॥ ३३ ॥
 कुम्भस्याम्भःपूर्यमाणस्य शब्दं श्रुत्वा दूरादन्यदन्तिभ्रमेण ।
 एतय व्यालो योषितांऽग्रे नतायाः मध्यं पठयन्नत्रमत् सिंहशङ्की ॥ ३४
 मिन्धौ कुध्यन्नन्यगन्धेभगन्धादन्वा यानं स्वप्निच्छब्द एव ।
 भग्रे तस्मिन्तोयकस्फेन तेने मत्तो दन्ती गर्जितान्यर्जितानि ॥ ३५ ॥
 हस्तादस्तैश्चान्तकान्प्राणयन्तां नारैर्हर्षिध्वाननृत्यनभ्यराः ।
 अम्भोधिभ्यस्तोयलीलानिनीला निर्जग्मुस्ते वारिवाहा इवेभाः ॥ ३६
 दन्ती दानैर्गण्डकण्डूयनान्धैः साक्षाद्वृक्षं सौरभाद्वयं चकार ।
 दूरोत्क्षिप्तैः सद्य एव प्रसूनस्तामैः भोषि प्रत्युपाकारि तेन ॥ ३७ ॥
 भग्नः शास्त्री क्रीडया कुञ्जरेण भ्रष्टो भान्त्या तद्दृढालानबन्धात् ।
 लोकाः किन्तु व्यापदं कृशूरम्लानैर्जजुस्तस्य पत्रप्रसूनैः ॥ ३८ ॥
 उग्रदानामोदलुब्धालिमालागीतप्राताः सैन्यभाजो गजेन्द्राः ।
 आलानदृच्छन्नमायूरपत्रच्छत्रच्छायच्छन्नतापा विरेजुः ॥ ३९ ॥
 लीलामीलदृष्टिमुक्तापमुक्तैरेवाहारैरुन्मदाः सादिनोऽपि ।
 चादूतया वा ताडनक्रीडया वा नाशु ग्रामं ग्राहयामासिरेऽमी ॥ ४०
 धातुङ्गिन्नाः पीवराश्चावराणामत्रावामाः सर्वतः पर्वताभाः ।
 पर्यन्तेषु प्रेङ्खितैः शान्विदत्तच्छायै रेजुः पादकल्पैः करीन्द्रैः ॥ ४१ ॥
 स्फूर्त्तिर्ग्राहक साश्ववारेऽश्ववारे तादृग् नामीदस्तनिःशेषभारे ।
 तेजोभाजामप्रभाज्यं स्वभावे तेजः स्पष्टं यत्पराक्रान्तिषु स्यात् ॥ ४२
 मन्दं मन्दं मञ्चरन्दूरयानव्यामङ्गेनालक्षि यः विन्न एव ।
 सेनाभाजो विस्मयं स प्रतेने मुक्तो धावन्नैव रेवन्तितांऽश्वः ॥ ४३ ॥
 उत्तिष्ठद्विर्वैल्लनान्ते नवाग्रैः सार्धं वेगादङ्गलग्रैव बाहम् ।

सर्वाङ्गीणस्पशसौख्यातिरंके रेणुश्रेणिच्छद्वाना भृरुदस्थात् ॥ ४४ ॥

सर्वाङ्गीणक्षमापरीरम्भशोभाह्वयः सद्यः सापराधोऽपि गच्छन् ।

भेजे वाजी सम्मुग्दीनाभ्युदञ्चद्वीचीहस्तैस्ताड्यमानोऽपि मिन्धुम् ॥ ४५ ॥

चापल्यश्रीभास्वराणां मुग्धाग्रस्फूर्जन्फेनभ्राजिनां ध्वानभाजाम् ।

जज्ञे लोलल्लोचनैः स्थानपालैः कल्लोलानां वाजिनां वा न भेदः ॥ ४६ ॥

क्रीडङ्गुलिं कौतुकाद्दीर्घकालं मन्दं मन्दं निःसरन्वाजिराजः ।

किञ्चिल्लालोलकल्लोलमूर्त्या कल्लालिन्या न त्वसावन्वगामि ॥ ४७ ॥

ते प्रत्येकं ख्यातिमन्तां महान्तः पृथ्वीनायैः मस्पृहं प्रेक्ष्यमाणाः ।

रेजुः पङ्क्तिस्थापिता भोगपात्रैरास्ये बहैर्लब्धकर्चा इवाश्वाः ॥ ४८ ॥

उप्रा रावं चक्रुस्तमार्थमाणं भारेऽप्युच्चैर्यत्ततां दुःखितास्ते ।

हेलाविश्वोल्लङ्घनारम्भिणोऽल्पभ्रोणीमत्या नूनमद्याप्यतृप्ताः ॥ ४९ ॥

मुक्तद्राक्षास्तम्बजम्बरमालां बब्रुलादिग्रामलोलाधरोष्ठः ।

उपूच्यूहोऽहासि रूपानुरूपे सत्याहारे पक्षिरावैर्वनीभिः ॥ ५० ॥

मुक्ते भारे सद्य एव प्रमत्ता ध्वानव्रन्तस्पङ्गिनः सौगभेयाः ।

शृङ्गैः स्वाङ्गच्छायाया युध्यमानाः मिन्धो रोधः पातयामासुराशु ॥ ५१ ॥

दृग्मार्गमेत्य रचितानतयः पदान्तसागत्य निमित्तपुनःप्रणतिप्रपञ्चाः ।

सम्भाविताः समनमन्मुकुटेन पाण्डुपुत्रेण सम्मदमधुर्वसुभाधिनाथाः ॥ ५२ ॥

सैन्यं कृतावासमशेषतोपि कुतूहलेनेव निरीक्षितुं तत् ।

नभोऽग्रचूलासमिच्छ देवः स्थिरीवभ्रव क्षणमुष्णरटिमः ॥ ५३ ॥

स्वैरं विलस्य सकलासु वनस्थलीषु छायापि तीव्रतपनातपतापितेव ।

भूमिरूहां प्रसववृन्दमरन्दधारामम्पानशीतलतराणि तलानि भेजे ॥ ५४ ॥

तन्वाने तरणौ करव्यतिकरोन्पाटं ललाटन्नपे

विष्वक् सङ्कुचितैर्विनिश्चलतया ग्रावणेव निर्मापितैः ।

क्षिप्त्वा नम्रतराग्रमग्रचरणद्वारेण मौलिं निज-

च्छायासीम्नि मरुप्रदेशमहिषैः केदारदेवायितम् ५५

सम्पातेन सदैव निर्झरजलव्रतैर्विलीनं मही-

पीठेनापि निमर्म्मरत्वमधित व्योमापगापङ्कजम् ।

पातालं तपनोपलाचलतलप्रोद्धतधूमध्वज-

ज्वालौघैरसमञ्जसं समजनि प्रौढप्रतापे रवौ ॥ ५६ ॥

इत्यात्ममौलिमणिजर्जरितान्धकारा गुप्तप्रकीर्णकरशीकरभाञ्जि भेजुः ।
भूपाः स्वभावशिञ्जिराणि रयादसूर्यस्पश्यानि रैवतककन्दरमन्दिराणि ॥ ५ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविगचिते नरनारायणानन्दनाञ्जि
महाकाव्ये निवासनिवेशवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

श्रीवस्तुपालसचिवस्य परे कवीन्द्राः कामं यशांसि कवयन्तु वयं तु नैव ।
येनेन्द्रमण्डपकृतोऽस्य यशःप्रशस्तिरस्त्येव शकहृदि शैलशिलाविशाले ॥ ८ ॥

नवमः सर्गः

प्राप्तपौरपरिवारपरीतः पार्थसौहृदमदेन मुकुन्दः ।

अन्यदा मधुमहांसवकेलीकौतुकेन विललास वनान्तः ॥ १ ॥

रोमराजिगुणराजिनि मुष्टिग्राह्यमभ्यभुवि चम्पकचारौ ।

मन्मथोऽजनि मिथो युद्धलोके स्त्रीजने करगते धनुर्षाव ॥ २ ॥

कामिनीरनुयतां तरुणानां बाहुमूलनिहितोरुभुजानाम् ।

तन्कुचाग्रशिखराणि न पाणिद्वन्द्वमाप परिरम्भपराणाम् ॥ ३ ॥

न्यक्तानुलयचाटुरपि प्राक् प्रेयसा स्वयमियाय समं स्त्री ।

कामचापकुटिलास्त्रलिगुञ्जाटङ्गनासु न रम्भञ्जिरिकासु ॥ ४ ॥

द्वर्वचिन्ति वरं दुर्बभेका दुर्वहस्तननितम्बभरापि ।

मञ्चचाल पुरुपायितलीलालव्यलाघवलया लटभध्रुः ॥ ५ ॥

आलिलुप्तपदकापि लतान्तर्नर्मगोपिततनुरनुगेन ।

प्रापि काप्यधरपानपगालित्रामल्लोकरकङ्कणनादैः ॥ ६ ॥

आसदन्मृगदृशः प्रतिहारः स्पर्द्धिना मनमिजेन मनाथम् ।

आशु कौतुकविलासमनरंशङ्कारदेशपदवीमिव दालाम् ॥ ७ ॥

तन्कुधाप्युपचकार पुरारिचकार रतिनाथमनङ्गम् ।

स्त्रानितम्बनिचितेष्वपि दालामण्डपेषु स ममौ यदबाधम् ॥ ८ ॥

प्राप्तितं हरिनखैरिव वक्रैः किशुकैर्मृगमुदैक्षत चन्द्रः ।

भूतले दिवि च विस्तृतदालालोलमानललनास्यमिषेण ॥ ९ ॥

स्फारनूपुरवैश्वलदालाकेलिलालरमणाचरणायैः ।

श्रीरमादत विराविमरालोन्सङ्गजङ्गमनभोनलिनाभैः ॥ १० ॥

स्त्रैणमेव निजशस्त्रममोघं मन्यते स्म मकरध्वजवीरः ।

अक्षिपद्विजितमर्त्यमिदं यद्दोलया दिवि सुरानपि जेतुम् ॥ ११ ॥
 दोलया तरलया वपुरासां यत्समीकृतकृशाकृशमैक्षि ।
 तत्कुचाग्रभरभङ्गभिषेव ब्रह्मणा तदपि मध्यमपूरि ॥ १२ ॥
 दोलयाद्भुतगतागतिभाजामुन्नतस्तननितम्बविलग्रम् ।
 योषितां युवभिरूर्ध्वतनूनां भग्नभग्नमवलग्रमशङ्कि ॥ १३ ॥
 चापयष्टिमिव दीधितिमेषां यत्तनान तरला मणिदोला ।
 विश्वविश्वजयिनो रतिभर्तुर्बाणता तदबलाभिरलाभि ॥ १४ ॥
 योषितः सह धवैरनिभूमि गन्तुमुज्ज्वलविलासरसानाम् ।
 आसदन्नतिगतिं दिवि दोलां कामदत्तमिव मङ्गु विमानम् ॥ १५ ॥
 कामुकैः कुचनितम्बनतानां प्रेङ्खया तरलिनोर्ध्वतनूनाम् ।
 भङ्गनिर्भरभयाद्दृढमुष्ट्या योषितां झटिति मध्यमधारि ॥ १६ ॥
 उन्नतोभयशिखाऽथटि रत्नप्रेङ्खया तरलया रुचिरैर्गवा ।
 प्रेमपाथमि विलासपयांश्चौ नौरिव प्रियजुषः प्रमदायाः ॥ १७ ॥
 तादृशैरपि गतागतस्वैर्यत्न विभ्युरबला विलसन्त्यः ।
 दोलया तरलिनैस्तरुभिस्तत्पुष्पवृष्टिममृजत् कुसुमेषुः ॥ १८ ॥
 प्रेङ्खितक्षितिरुहच्युतपुष्पस्फारसौरभविशेषितलांभाः ।
 योषितः प्रियतमैः सह चेतस्तन्वने स्म कुसुमावचयाय ॥ १९ ॥
 मा ब्रज ध्वनिमितीव वितेने मन्त्रनावनरणस्पृशि दोला ।
 स्त्रीजने तु रभसादवर्ताणे सूर्च्छयेव विरहेण जुगृहे ॥ २० ॥
 क्लृप्तपुष्कलवपुः सह रत्या विश्वदम्पनिमिषेण मनोभूः ।
 सर्वतोऽप्यवचिचाय शरार्थं सज्जितानि मथुना कुसुमानि ॥ २१ ॥
 सम्मुग्धीनमिलदक्षिविभावोद्भिन्नमानभरत्नेन मिथ्यापि ।
 अन्यतः पतिरमुञ्चत पुष्पाण्यन्यतः करमसज्जयत स्त्री ॥ २२ ॥
 पल्लवेषु सदृशः प्रमदायाः पाणिरप्यवचयाय गृह्णातः ।
 तादृशप्रदिमतो वन मत्त्वा मङ्गु दक्षदयितेन चुचुम्बे ॥ २३ ॥
 लूनपुष्पवलभृङ्गभिषेव द्राक् पतिं चतुरथा परिरभ्य ।
 नैव लाघवमलाभि कयाचित् कल्पिताऽन्ययुवनेरपि नेष्ट्या ॥ २४ ॥
 व्यामविस्तृतभुजोपि नितम्बे न क्षमः स्त्रियमुदञ्चयितुं यत् ।
 उच्चपुष्परुचिमेव युवा तन्मध्यबद्धमृदुमुष्टिरुदासे ॥ २५ ॥

कापि गोत्रभिदि भर्त्तरि पुष्पं दातुमिच्छति वधूर्नतमुष्टिः ।
 संहतस्तनकठोरतयेव स्वं शुशोच भृशमस्फुटितं हृत् ॥ २६ ॥
 अक्षिण पुष्परज एव विनेतुं पत्युरंसकृतपाणिरुदित्य ।
 विस्मृतास्यपवनप्रतिकारा स्त्री रसादकृत चुम्बनमेव ॥ २७ ॥
 मायति स्म कुसुमासवपाना कापि विह्वलविधूर्णितदृष्टिः ।
 तडिशङ्कतरवल्लभगाढाश्लेषपात्रमपरापि ममाद ॥ २८ ॥
 या ददे मृगदृशः कुसुमस्रक् नाम नामभिदया दयितेन ।
 एतया लघुतयैव स ब्रह्मः स्वाऽप्यचेतनहृदां हि परः स्यात् ॥ २९ ॥
 कोपि गोत्रभिदया नवमालां योषितो दददतोषयदन्याम् ।
 किञ्च तत्पदहतः पुलकाङ्गं विग्रहं दधदर्पादयदेनाम् ॥ ३० ॥
 गुप्तगर्भकमपि स्फुटपुष्पं जानता निजशुचिस्मितभिन्नम् ।
 बध्नता दयितकेशकलापं मार्जनेषु विरराम न रामा ॥ ३१ ॥
 मुग्धया प्रियतमश्चिह्नगर्लां गुम्फितुं नयमुद्येन विवृण्वन् ।
 स्वस्तपाणिरपरामुखचुम्ब्या पुष्पसञ्चयपरोऽयममानि ॥ ३२ ॥
 मायतु प्रियकरे धृतकम्पे काप्यब्रह्मचिह्नरा नवपुष्पैः ।
 धिक्परा प्रियतमस्वकरस्त्रवाहवहचिह्नरापि मजाद ॥ ३३ ॥
 यौवनोष्मभगतक्ष्णदत्तम्लानिरप्युरमि चम्पकमाला ।
 अङ्गगौरुचिगौरवलिप्ता स्त्राजनस्य मर्मैव विरेजे ॥ ३४ ॥
 मारुतेन कुसुमावचयोन्धः स्फागितां दिवि रराज परागः ।
 योषितामयममानि च मूर्त्तां मूर्त्तिमान् रुचिभरः कनकाभः ॥ ३५ ॥
 कान्तहस्तधुतचारमर्मरैर्योषितामभिहतः श्रमवर्मः ।
 नैरवर्धयन् पुनर्मदनाग्नि दापयद्भिरभितः परितापः ॥ ३६ ॥
 कान्तपाणिपटर्ज्ञातमर्मरैर्नो तथा मृगदृशो मुदमापुः ।
 दातृकोपदहनोष्णमपन्नाश्वाममारुतरगेण यथैताः ॥ ३७ ॥
 अङ्गके मृगदृशां रवितापारोपितश्चिरमराजत रागः ।
 तादृशश्रमजलापनयेच्छालालपाणितलमङ्कुमितो नु ॥ ३८ ॥
 यत्सहस्रकरजं क्लृप्तवारि छिद्यते क्व तदपि छिकरेण ।
 तज्जयाय निरपायमुपायं रागिणस्तदिति मज्जनमीयुः ॥ ३९ ॥
 हृत्वा हृत्वा व्रतनिवितनेः पुष्पभृतिं प्रभृतां
 यान्ताः कान्ताः सममनुचरैर्नारदुर्गाय नृनम ।

अन्वीयुस्ते चिरपरिचयात्पक्षपातैकदक्षा

लोलाः कोलाहलभरभृतश्चश्चरीकप्रवीराः ॥ ४० ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालत्रिचिते नरनागायणानन्दनाम्नि

महाकाव्ये पुष्पावचयप्रपञ्चो नाम नवमः सर्गः ॥

करसरसिरुहं ते वासवेश्म श्रियोऽभू-

दजनि वदनपद्मं सद्य वाग्देवतायाः ।

इह जगति समस्ते वस्तुपाल स्तुमः कं

सचिवतिलक धन्यं तद्वदान्यं वदान्यम् ९

दशमः सर्गः ।

मौलौ सपुष्पे व्यजनायमानैः पक्षभ्रमैश्छत्रतन्ताकृताङ्गैः ।

भृङ्गैर्मलत्तापनतापत्रमाश्रितः महेलं पश्यसे महेलाः ॥ १ ॥

मूलस्फुटाभिर्विततातपत्रच्छायाभिरादिच्छदमेचकाभिः ।

स्मेराब्जमुख्यः स्थलपङ्कजिन्यो रंजुर्गता जङ्गमनामिवैताः ॥ २ ॥

काचिद्वरे छत्रितचीवरेऽपि सद्योऽभिधाभेदिनि तापमाप ।

तस्याः सपत्नी चलितापि तापे छायासमायां पुनराममाद ॥ ३ ॥

कल्लोलिनीभिः प्रतिपत्तिहेतोर्हृमा नियुक्ता इव संमुखानाः ।

मञ्जीरमञ्जुकणितेन हताश्रितुश्रलाक्षीरभि चाम्बवानः ॥ ४ ॥

अम्भोजसौरभ्यधरोऽम्बुविन्दुमन्दोहवाही मृदुलः समीरः ।

अभ्याययौ सम्मुखमङ्गनानां नूनं नदीमम्प्रहितोपचारः ॥ ५ ॥

अभ्युक्षणान्युच्छलितोदविन्दुपृन्देन दत्त्वेव नितम्बिनीनाम् ।

भूमौ स्रवन्ती लुठिता सखीव पस्पर्श पादौ लुलितोर्मिहस्तैः ॥ ६ ॥

तीरस्थिते पादयुगानि जानुदधे करान्कण्ठमिते मुखानि ।

राजीवयन्त्यः सलिले क्रमेण चक्रुः प्रवेशं सुदृशो नदीषु ॥ ७ ॥

पूर्वं प्रविष्टावपि नाभिदधे कृष्णौ हृदे व्याकुलितौ पयोभिः ।

अभ्यागतस्त्रैणनितम्बशैलाभोगेन नासामपि लङ्घयद्भिः ॥ ८ ॥

नार्यः स्तनस्तम्बनितम्बबिम्बाभोगेन चक्रुर्द्विगुणं यदम्भः ।

तेनेव तेने द्विगुणत्वमासां तेनापि सद्यः प्रतिबिम्बयोगात् ॥ ९ ॥

लोले जलार्द्रस्तनचुम्बिबिम्बे स्वे चक्षुषी वीक्ष्य तिमिभ्रमेण ।

बोहुर्नवांहा रभसेन कण्ठाश्लेषोन्सवाय प्रथमाय जाता ॥ १० ॥

चित्तेशपाणिच्युतनीरधारा दूरे तरुण्याः स्खलिता करेण ।
 दीर्घा रराज स्मरकार्मुकाय संसज्यमानेव मृणालमौर्वी ॥ ११ ॥
 अक्षिण प्रियाया रभसेन कश्चिदम्भः सदम्भः प्रचुरं विकीर्य ।
 लोलोऽन्यकान्तामुग्वविभ्रमेण स्मेरं समीपे कमलं चुचुम्ब ॥ १२ ॥
 हस्ता विरेजुः सुदृशां निमग्राः स्वच्छेऽसदग्रेऽम्भसि दृश्यरूपाः ।
 तासां जितानीव मुग्धप्रभाभिः पद्मानि सत्रीडमधोमुखानि ॥ १३ ॥
 साकं सर्वाभिः कुतुकात्तरन्ती प्रेक्ष्य प्रियं शून्यलुलत्करापि ।
 अम्भःसु नो काचिदचेतनत्वसंस्तम्भितव्यासतया ममज्ज ॥ १४ ॥
 गोत्रान्तरालापकृतागमोऽपि पङ्कुरुहं दत्तवनः प्रियस्य ।
 काचित्तदुङ्घिनषडङ्घ्रिर्भान्या कण्ठेऽपि लग्ना न लघुत्वमाप ॥ १५ ॥
 खेलन् जलैः सज्जितया कथंचिद्वाग्भिः सर्वानां सह मुग्धयान्यः ।
 तत्प्रीतिहेतोरपि हारयित्वा मेने मुहुः स्वं कृतकृत्यमेव ॥ १६ ॥
 कान्ते छलान्निर्मितनारमेके मुग्धा सर्वा यत्कुपिता जघान ।
 तं भावमात्मन्यभिगङ्गमानं तस्मिन्नुदाऽभृन्पुलकप्रदोहः ॥ १७ ॥
 रोधस्तटेभ्यः कुतुकादर्भाक्ष्णं दत्त्वापि जम्पामनु चित्तनाथान् ।
 उच्चैर्निर्मम्बस्तनशैलभाराहाराः प्रपेतुः प्रथमं पयःसु ॥ १८ ॥
 क्षिप्तैः स्वयं वारिकणैर्वधूनां वक्षोजपीठाद्वलितैः स्खलित्वा ।
 नृनं युवानां हृदये तदम्भः पुष्पेषुपुष्पैरिव घानमापुः ॥ १९ ॥
 सेकं सृजन्ता दयिताननेन्दो नेत्राञ्जलिप्रेमजलैरर्भाक्ष्णम् ।
 शून्या व्यलार्माज्जलशून्यैव काचिद्व्यस्यासु करश्चमृत्या ॥ २० ॥
 शङ्कुः तदा कैरवलोचनानां केलिच्युतैराभरणैः सरत्नैः ।
 तद्वाहिनीवारिभरप्रणुर्न रत्नाकराऽभृन्मकराकराऽपि ॥ २१ ॥
 अम्भाहृतैस्ताः सरिताऽङ्गनानां नेत्राञ्जनैश्चन्दनलेपनैश्च ।
 कल्माषिता भास्करजहुकन्यासम्भेदशोभां विभराम्बभूवुः ॥ २२ ॥
 मङ्गान्तरागास्तटिर्नानरङ्गाः कान्ताकुचस्पृशविशेषलालाः ।
 विस्मस्तहारच्युतमोक्तिकौघैः मस्येद्विन्दुप्रसरा इवामन् ॥ २३ ॥
 अङ्गच्युताश्चासृष्टां धिलोलकल्लोलनुनाः सरितां तटेषु ।
 म्लानिं प्रपन्ना विरतालिशब्दाः पुष्पस्रजो मौनमिव प्रतेनुः ॥ २४ ॥
 अङ्गव्विषा चम्पकदामनीरधौतैर्नग्वाङ्गैर्नवकिंशुकसक् ।
 स्त्रीणां स्मितेन स्मितमल्लिमाल्यं भ्रष्टेषु पुष्पेष्वपि मण्डनानि ॥ २५ ॥

मध्येऽम्बुदुर्गं विकचारविन्दश्रीलुण्टनेनेव नितान्तरक्तम् ।
 चक्षुर्द्वयं चारुदशो दधाना मङ्गुत्तरन्ति स्म तरङ्गिणीभ्यः ॥ २६ ॥
 नूनं विनिर्यद्वनितानितम्बवक्षोजविक्षोभवियोगदुःखात् ।
 कल्लोलिनीनां रसमञ्जुलेन कल्लोलजालेन कृशत्वमापि ॥ २७ ॥
 यत्केशपाशे पतितानि नूनं चित्तानि गृणां मृगचञ्चलानि ।
 अन्यत्र गन्तुं चिरमक्षमाणि यान्ति स्मरव्याधशरव्यभावम् ॥ २८ ॥
 सीमन्तदण्डानुगतेन यस्या लाभार्हचन्द्रेण जगद्विजित्य ।
 पुष्पायुधश्चम्पकसन्निभेन क्षांभं न शम्भोरपि किं तनोति ॥ २९ ॥
 मन्ये स्मरव्याधधनुःसमानां यस्या भ्रुवं वीक्ष्य पलायमानः ।
 पन्थानमास्येन्दुमृगस्तनान सीमन्तमृचर्या चिह्नुरान्तराले ॥ ३० ॥
 शङ्केऽवतंसाम्बुजषट्पदानां गीतेन पक्षानिललीलया च ।
 कर्णोन्मुखं धावति नेत्रयुग्मं यस्या मनोभ्रमृगयामृगाभम् ॥ ३१ ॥
 भृपक्षरेग्वारचिरस्य कामकारस्य यस्यास्तनुवल्लिभाजः ।
 नासा विभाति स्फुटपटलौष्ठविर्वाफलात्मनिनतेव चञ्चुः ॥ ३२ ॥
 यस्याः कपोलौ मदनान्वनीशकान्ताद्वीखेलनकुट्टिमाभौ ।
 नासाविभक्तौ श्रुतिपाशालोलदोलाश्रितौ कस्य न सम्मदाय ॥ ३३ ॥
 कीर्तिप्रवाहो नवर्यावनस्य शृङ्गारयानेर्जयवैजयन्ती ।
 पुण्यात्मनः कस्यचिदङ्घ्रिपुण्यं यस्याः स्मितं राजति हारहारि ॥ ३४ ॥
 यस्या मुखे दन्ततन्निर्वितान्तमोष्टप्रभापाटलिता चकास्ति ।
 आर्द्रा पदश्रेणिरलक्तकाङ्गा वाग्देवताया इव मञ्जरन्त्याः ॥ ३५ ॥
 यस्या विराजन्त्यधरोऽरुणश्रीज्योत्स्नामगर्भस्मितकान्तिगर्भः ।
 कामस्य रुद्रानलविह्वलस्य पुष्पप्रवालप्रथितेव शय्या ॥ ३६ ॥
 यस्या हृदन्तर्गतपुष्पबाणत्राणप्रसूनैरिव जातमङ्गः ।
 श्वासानिलश्चञ्चलचञ्चरीकचेतोहरं सौरभमाननोति ॥ ३७ ॥
 नासीरवीरः स्मरपार्थिवस्य बाङ्गाधुरीधुर्यगुरुः पिकीनाम् ।
 मन्ये स्वयं वादयते वसन्तो यत्कण्टकम्बुं मधुरारवेण ॥ ३८ ॥
 कर्णावतंसाम्बुजगन्धगुञ्जद्वीव येनेव ननौ दधाति ।
 अंसौ रतिप्रीतिसहाधिरोहपद्याममौ या स्मरचित्रशाला ॥ ३९ ॥
 यस्याः कपोलेन्दुयुगस्य रश्मिदण्डाविव द्वेपगृहीतपद्मौ ।
 बाह्व जपाकुञ्जलपाटलत्वल्लुण्टाकपाणी विशदौ विभातः ॥ ४० ॥

मुक्त्वा मृणालीमृदुमप्यमानं रोमालिमूर्त्या निजचापदण्डम् ।
 यस्याः स्तनौन्नत्यनिरन्तरालद्वारेप्यनङ्गो हृदये विवेश ॥ ४१ ॥
 मध्ये न मन्ये विजितो नताङ्गयाः पञ्चाननः काननबद्धवासः ।
 यस्याः स्तनस्तम्बतटीधिगेव कुम्भीन्दकुम्भौ कुपितो भिनत्ति ॥ ४२ ॥
 जित्वा प्रमूनैरपि विष्टपानि जेतुं त्रिशूलायुधमप्यजेयम् ।
 मन्ये यदन्तस्त्रिवलिच्छलेन शल्यत्रयं सज्जयते मनोभूः ॥ ४३ ॥
 यस्याः कलापानणुकिङ्किणीनां काणै रतिर्नृत्यति मध्यसीम्नि ।
 तत्तत्पदैकभ्रमिपार्ष्णिचिह्नशोभां सुवृत्ता वितनोति नाभिः ॥ ४४ ॥
 यस्या विभानि स्मरभूमिपाललीलागृहश्राणिकृतप्रतिष्ठात् ।
 रोमावली काश्चिमणिप्रदीपादभ्युत्थिता कज्जलमञ्जरीव ॥ ४५ ॥
 यस्या निनम्बां गुरुरेव भाति पञ्चेषुपृथ्वीपतिपूजनीयः ।
 यस्मेवनादेव दिने दिनेऽपि काश्चाकलापस्य गुणप्रवृद्धिः ॥ ४६ ॥
 आभाति यस्या जघनप्रदेशः कामस्य लीलाखुरलीगृहाभः ।
 ऊरुस्थलद्वारि निवेशिरम्भास्तम्भद्वयानोरणदत्तशोभः ॥ ४७ ॥
 यस्या नितम्बस्थलभूरिभारकान्तस्य जङ्घायुगलस्य गौरम् ।
 कल्याणमञ्जूरश्चिच्छलेन निस्यन्दि लावण्यमिवावभाति ॥ ४८ ॥
 वक्षोजञ्जलान्तरिते मुखेन्दौ मन्ध्यामूणं पादयुगं यदीयम् ।
 विष्वग् नयैस्तारकितं सरोजम्लानिश्रमं वाक्ष्य न कः सकामः ॥ ४९ ॥
 लीलागतिं शिक्षितुमभ्युपेतैर्दिनैरगृह्यैरिव धातृर्हमैः ।
 या स्तुयते मञ्चरणेषु मञ्जुमिश्रानमञ्जूररवच्छलेन ॥ ५० ॥
 निःसामसामन्तमणिर्वधूनां कन्या जलौघादथ निःसरन्ती ।
 आकृष्यमाणेव पुरः स्तनाभ्यां मन्दं सुदुर्वाह्यनितम्बभारा ॥ ५१ ॥
 लावण्यपुरातिपरीतदेहनिस्पन्दवत्तायकणान्किरन्ती ।
 पार्थेन सद्यो मदनातुरेण विष्णुस्वप्नादां ददृशे सुभद्रा ॥ ५२ ॥ (कुलक
 नार्गट्रिचरान्तरदृश्यमानसर्वाङ्गलावण्यविशेषरम्याम् ।
 पश्यन्निमां मन्मथमथ्यमानचेताश्चिरं चिन्तयति स्म पार्थः ॥ ५३ ॥
 वृद्धः स धाता खलु यः किलास्मिन् दृष्टेऽपि पूर्वं घटिते मुखेन्दौ ।
 साक्षादनुद्भिन्नमनोविकारो निर्मातुमेतां सकलां शशाक ॥ ५४ ॥
 प्रेमात्तरं मार्जयिता सुकेद्याः केशानिमान् कः सुकृती कराग्रैः ।
 अस्याः करादर्शविलम्बिबिम्बे सञ्चारयँल्लोचनमाननेन्दौ ॥ ५५ ॥

वीरः कुचक्षमाधरदुर्गमेऽस्याः कन्दर्पदुर्गे हृदि कः प्रवेष्टा ।
चक्षुःपथेनाऽभिमुखं कटाक्षनाराचपातैरभिताड्यमानः ॥ ५६ ॥
पादप्रणामेऽपि न मे प्रसादमेषा विधातेति मुधैव तिष्ठन् ।
कामार्त्तया कः स्वयमेत्य धन्यः प्रौढापराधोऽप्यनयाऽनुनेयः ॥ ५७ ॥
अस्या वितन्वन् हृदि पत्रवल्लीं कंपादमम्प्राप्तविशेषेण्वाम ।
साक्षादपूर्णमपि कामलोलः कण्ठेकधीर्लोपयिता हृदैव ॥ ५८ ॥

एतस्याः श्रवणावतंसकलिकामौरभ्यलोभभ्रमदु-
भृङ्गाभोगमहोदराः प्रतिपदं वन्दे कटाक्षच्छटाः ।
को धन्यः स्तनसङ्गभङ्गविगलन्मुक्तावलीबिन्दुकं
संरुद्धः परिरम्भदम्भनिभृतं प्रेमामृतं पास्यति ॥ ५९ ॥
इत्यन्तःप्रथमानसंशयतुलारुद्धः प्ररुद्धव्यथा-
टोपः सोऽपि सुभद्रया निजमन्वीमञ्जाचलन्नेत्रया ।
लावण्यैकनिकेतमिन्द्रतनुभूर्हृष्टश्च दर्पाङ्गनं
कन्दर्पेण हता च सा हृदि तदा कर्णान्ततान्तैः शरैः ॥ ६० ॥
एकोऽपि स्वयमेककालमिषुभिर्भिन्दन्सुभद्रार्जुनौ
कामः कीर्तिमवाप कामपि तदा धुर्यो धनुर्धारिणाम् ।
अन्योऽन्यप्रथमानमानमरुमौ दृष्ट्वा च तौ हृष्टिभाग्
विष्णुर्द्वारवतीं जगाम सुहृदा तेनैव दत्तोन्मवः ॥ ६१ ॥

इति श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविगचिने नरनागायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये सुभद्रादर्शनो नाम दशमः सर्गः ॥

या श्रीः स्वयं जिनपतेः पदपद्मसञ्जा
भालस्थले सपदि सङ्गमिते समेता ।
श्रीवस्तुपाल तव भालनिभालनेन
सा सेवकेषु सुखमुन्मुखतामुपैति ॥ १० ॥

एकादशः सर्गः

अथ मङ्गु हृदि प्रविष्टया मदनाग्नेयकबाणकल्पया ।
कनकोज्ज्वलया सुभद्रया निबिडं दाहमुवाह फाल्गुनः ॥ १ ॥
परिशोषितदीर्घिकाजले सहसा मर्मरिताब्जसंस्तरे ।

हृदि नापिनि तस्य दिव्यते कुसुमेषोः कुसुमेषुभिः परम् ॥ २ ॥

शरदिन्दुमुखि प्रसीद मे निगदन्नीदृशमाकुलो मुहुः ।

अधिरौपयति स्म नीरजं दयितापादधिया स मूर्ध्नि ॥ ३ ॥

स्मरमार्गणदारिते स्फुटीकृतमन्तःस्थमिव प्रियामुखम् ।

हृदि दत्तमवेक्ष्य पङ्कजं हुतमाप प्रमदं वृथाशया ॥ ४ ॥

शरजालशरव्यतामयं यदनङ्गो न ममापि गच्छति ।

कुलपूर्वज एष यद्विभुश्चदिमौ नापयतां करोमि किम् ॥ ५ ॥

मलयानिलपङ्कताकृते यदि कुर्याममृगं शरैर्जगत् ।

तदपास्तकलङ्ककल्मषो मृगलक्ष्माऽप्यतिदुःसहो भवेत् ॥ ६ ॥

तदमुं पवनाशनाश्रितः पवनं सम्प्रति शोषयाम्यहम् ।

इति दृष्टिमदत्त कार्मुके दयिताभ्रस्मरणात् मुमुच्छ च ॥ ७ ॥ (विशेषकम्

पवनः कदलीदलैरयं क्रियते चन्दनचर्चितैः कुतः ।

मलयाचलवायुकारि कापरभार्थो यदर्ताव नापकृत् ॥ ८ ॥

अभिस्पर्शति दक्षिणानिले विहितां हन्ति किमन्तरा पटः ।

गलितो यदनेन विस्फुरन्नतिदुःखाय ममैष जायते ॥ ९ ॥

व्यथयत्ययमम्बुजव्रजो हृदयं मे रुषयेव पाटलः ।

यदमुष्य विरोधिते प्रियावदनाय स्पृहयत्ययं मदा ॥ १० ॥

किमु चन्दनचर्चनं वृथा विहितं वञ्चमि नापशान्तये ।

अमुना दयितास्मिन्प्रभास्मृतिर्वाजेन हृत्ता हताऽस्म्यहम् ॥ ११ ॥

इति नापततिप्रतिक्रियाप्रगुणं मित्रजनं मुहुर्गिरि ।

अमृजन्निजदुःखभाजिनं निजदुःखस्य लवं न चामुचत् ॥ १२ ॥

(पञ्चभिः कुलकम्

किमु रोदिपि नन्वि नन्विनस्यज कोपं भुग्वरागकारणम् ।

इति भृङ्गविग्रावि वारिजं दयितावक्रधिया चुचुस्व च ॥ १३ ॥

परितः परिदर्शितैः प्रियावदनैस्तच्चिरतमये स्मरः ।

वियदिन्दुघटामयं व्यथान्नलिनस्ताममयं च भूतलम् ॥ १४ ॥

किमु रे विरहज्वरव्यथा स्मर रत्यापि न ते निवेदिता ।

मरणादनभिज वल्लभाविरहो हन्ति हृत्ता वियोगिनम् ॥ १५ ॥

हर मंहर सम्प्रति स्मरं स्मर भक्तिं छिगुणीकृतां मम ।

अधुनापि यतः प्रियाम्तनौ हृदि कुर्यां शिवमूर्त्तियुग्मवत् ॥ १६ ॥

स्मितमञ्जनिभं न ते मुग्धं नलिनी दर्शयते हिमद्युते ।
 इति तस इव प्रलीयसे स्वयमुत्पीडयसे वियोगिनः ॥ १७ ॥
 न विधुन्तुद किं विधुं रदैरमृतं चर्वमि पर्वणि द्विषम् ।
 इति ते सकलं वपुर्भवत्यथवा क्षीणहृदां क बुद्धयः ॥ १८ ॥
 विरहातुरचेतनो मुहुः स्फुटमित्याकुलमालपन्नसौ ।
 जगदे जगदेकतायिना हरिणा नङ्गतभाववेदिना ॥ १९ ॥
 अपि विक्लवता भवादृशां किमसौ धैर्यमुरीकुरु स्वयम् ।
 प्रकटं त्रपया वदामि किं तव युक्तः पुनरासुरो विधिः ॥ २० ॥
 रमणीहरणोपदेशिनि स्फुटमिन्युक्तिपरं हरौ गते ।
 अथ किङ्करणीयताजडश्चिरचिन्तोऽजनि पाण्डुनन्दनः ॥ २१ ॥
 उदितोदितदन्तदोधितिप्रसरेणैव शरीरिणीभिव ।
 अथ वाचमुवाच काचन द्रुतमागम्य नराय दृत्तिका ॥ २२ ॥
 धिगनङ्ग इति स्मरं विदुः सति सङ्कुन्दननन्दन त्वयि ।
 अविलोकित एव यद्भवानद्वरन्मङ्गु हरिस्वसुर्मनः ॥ २३ ॥
 ध्रुवमस्ति कृशालुसंनिभं त्वयि कन्दर्पजयोद्भवं महः ।
 परितापयसे किमन्यथा शिशिरश्रारपि हृद्गतः सन्ध्याम् ॥ २४ ॥
 विरहानलतापसम्भ्रमैरिह पांडा दयितस्य मा स्म भूत् ।
 हृदयं सुभग त्वदाश्रयं मुहुरसैरिनि मा निषिञ्चति ॥ २५ ॥
 परितापभिदे च या ददे हृदि तस्याः कुसुमालिरालिभिः ।
 अनयेव जघान तां स्मरः सविभ्रप्रापितया हृदाश्रयः ॥ २६ ॥
 विदधेऽश्रुजलैः सकज्जलैरियमेणाङ्गममानमाननम् ।
 सविधे कथमन्यथा सन्धीवदनैर्लासुभिरम्बुजायितम् ॥ २७ ॥
 वलयार्थकमङ्गुलीयकं वलयं चाजनि कण्ठिकास्पदम् ।
 कटिसूत्रपदं च कण्ठिका सुदृशस्त्वद्विरहे कृशाकृतेः ॥ २८ ॥
 स्वप्नेऽपि हि सा सह त्वया स्पृहयन्ती परिरम्भणोत्सवम् ।
 विगलद्बलयान्तरायकौ निजबाहू बहु मन्यते कृशौ ॥ २९ ॥
 भिदुरोष्ठकपाटसम्पुटस्फुटदृश्याननवर्त्मना प्रियः ।
 हृदयादपि मा स्म गादिति ध्रुवमालीरपि नो वदत्यसौ ॥ ३० ॥
 विरहोद्भवमोहदर्शितप्रतिदिकु तावकमूर्त्तिकैतवात् ।

व्यथयत्यधिकं सखीमिमां रचितानेकतनुर्मनोभवः ॥ ३१ ॥

मदनो मुहुरीरितैः शरैर्ध्रुवमभ्यस्यति सूक्ष्मवेधिताम् ।

कृशतां नयते यतः कृशामपि वेध्याकृतविग्रहामिमाम् ॥ ३२ ॥

विविधायुधमन्त्रकोविदो दहनस्तम्भविधिं श्वलु व्यथाः ।

विरहानलविह्वले सखीहृदि तिष्ठन्नपि यन्न तप्यसे ॥ ३३ ॥

विरहव्यथया ननु द्विधा स्फुटदस्या हृदयं मृगीदृशः ।

निजदोर्युगवाढबन्धनैः करुणामिन्धुमराल पालय ॥ ३४ ॥

वल्गतां पुनरेव जीवितं स्वयमस्या लघु कण्ठमार्गतः ।

परिपीतभवन्मुग्धाधरद्रुतपीयूषरयप्रवाहितम् ॥ ३५ ॥

दृग्वारिविन्दुभिरुरोजतटे लुठद्भिभिन्नाञ्जनैः करजलेष्वनिकागृहीतैः ।

एनं कथञ्चन वियोगभयातुरयं लेख्यं विलिख्य ननु मां भवते न्ययुक्तः ॥ ३६ ॥

इत्यर्पितं चतुरया त्वरितं गृहीत्वा लेखं निधाय हृदि मूर्ध्नि च जातरागः

हर्षाश्रुपूरहतवर्त्म मुहुः प्रमार्ज्य चक्षुः कथञ्चिदपि वाचयति स्म पार्थः ॥ ३७ ॥

दृग्भिः प्रेमसमुद्रवाचिभिरभिक्लिन्नोऽपि भिन्नोऽसि न

स्वान्ते मन्मथदावपावकभृति क्षिप्ताऽपि तप्ताऽसि न ।

मौभाग्यैकनिकेतकान्निलहरालीलाभिरन्तर्मुदं

दत्से निर्दय वज्रमागघटितं जाने भवन्तं ततः ॥ ३८ ॥

प्रियामक्ते क्लृप्तः कचन परिह्वामोऽपि न जने

न च ध्यातः कान्तालुलिनि कलविङ्कुऽपि कलहः ।

न बाल्ये पाञ्चालामिथुनमपि तल्पे विघटितं

न तद्वत्से कस्माद्विकृप कृपणायां मयि मनः ॥ ३९ ॥

इति लेखमेष निविडप्रमत्तरङ्गां विचार्य चिरमन्तः ।

उद्गाममाननिर्भरभावभरो हृदि मुदा निदधौ ॥ ४० ॥

वक्ष्रांजापनितैरिति स्तनपरीरम्भप्रमादं दधत्

दृष्टिद्वन्द्वपरिच्युतैरिति मुहुर्नेत्रावलोकस्मयम् ।

सद्यःपाणिरुहांदृतैरिति नम्रस्पर्शात्सवं साञ्जनै-

र्वाप्यैर्निमित्तमेष वाक्ष्य लिखितं कैः कैरे भजे रसैः ॥ ४१ ॥

धारांऽसि विश्वजयिनोऽपि मनोभवस्य नो चेद्विभेषि ललनाललितायुधस्य ।

तत्किं कुलीन तव भीतिकृते न भानि स्त्रीघातपातकमपि स्ववियोगदत्तम् ॥ ४२ ॥

वृत्तीमुखादिति च कर्णसुधोर्मिसेकमाकर्ण्य चित्तदयितामुग्ववाचिकं तत् ।
कुन्तीसुतो विरहवेदनयातिमन्दमानन्दगद्गदितवर्णमुवाच वाग्मी ॥४३॥ (युग्मम्)

सा दृष्टैव तदाऽहरन्मम मनस्तल्लब्धये लम्बिता
ध्यानैः कैरिव कैरवाक्षि न वयं तादृग्वियोगातुराः ।
किन्तु त्वं स्वयमावयोरविरलप्रेम्णोरभूः सङ्गम-
द्वारं मौक्तिकनोरणस्रगुपमामयोद्गिरन्ती गिरम् ॥ ४४ ॥
विज्ञाप्या सुदति त्वया पुनरिदं मा स्वामिनी मद्विरा
सद्यः पावकतप्तकाञ्चनमयी किं देवि मूर्तिस्तव ।
कामक्षोणिभुजङ्गजङ्गमपुरि स्वान्तप्रतिष्ठैव यत्
तापं कश्चन चन्दनादिभिरपि द्रव्यैरमाध्यं व्यधाः ॥ ४५ ॥
दृष्ट्वा चन्द्रमपि त्वदाननधिया गद्गदिव देवीत्यहं
तापव्याकुलितो जगाद किमयं ध्यातोऽपराधस्त्वया ।
तन्वि त्वल्लघुलाभलम्पटधिया निद्राणनिद्राभर-
प्रारम्भस्य मुदे ददामि न मम स्वप्नेऽपि गद्गदनम् ॥ ४६ ॥

तत्रैव रैवतकसीमनि कैवलेन केनापि गच्छ मम दर्शय देवि मूर्तिम् ।

इत्युक्तिभिर्विजयिना जवनां नियुक्ता सा इतिका व्यधिन हर्षपदं सुभद्राम् ४७

इति श्रीगुप्तेरधर्ममहापात्यश्रीनगन्तपालनिरचिते नरनारायणानन्दनाथि

महाकाव्ये इतिकासोत्तरे नामैकादशः सर्गः ॥

त्वत्कीर्तिज्योत्स्नया जाने तीरे नीरेशितुः मिने ।
नेक्ष्यन्ते पक्षिभिर्वस्तुं वस्तुपाल यनालयः ॥ ११ ॥
मुकुलितकमलोदयः कवीन्दुः क इव न काव्यगुधानिर्विभूव ।
स्फुरदुलविभवस्तु वस्तुपालः कविगविना कविताप्रभाभिरामः ॥ १२ ॥

द्वादशः सर्गः

सुभद्रा रैवतागाने रथाङ्गमिश्रुनान्यथ ।
कदापि तापग्रामाम दिवापि वदनन्दुना ॥ १ ॥
इतोऽपि तत्र कान्तेयः सप्रमोदमनस्तैयत् ।
अथ कल्पवपुःकान्तिकलापेन कलापिनः ॥ २ ॥
दर्शनं विपिने तस्मिन्नकस्माद्भयोरभूत् ।
मिथोऽपि हृदयादेव पुरो निःसृतयोरिव ॥ ३ ॥

रथारोहेऽथ तौ दत्तहस्तालम्बलसद्रसौ ।
 नाक्रष्टुमशक्तपार्थो नारोढुं च हरिस्वसा ॥ ४ ॥
 दधत्या स्पन्दनारोहे चापत्यमथ बालया ।
 तडिल्लतायितं मेघभासो वासवजन्मनः ॥ ५ ॥
 रथास्यप्रथमोत्पानः पार्थस्याभवदुत्सवः ।
 प्रियया प्रथमाश्लिष्टकण्ठपीठस्य भीतया ॥ ६ ॥
 रथस्वलनभीलोलकान्तालिलङ्घितवक्षसः ।
 पार्थस्य रैवतप्रान्तोपलैश्चिन्तामर्णायितम् ॥ ७ ॥
 लोलाः कोलाहलभृतः पार्थभृभङ्गभङ्गुराः ।
 सुभद्रारक्षका जग्मुर्वलभद्रसभामथ ॥ ८ ॥
 सुभद्रा सम्प्रति स्वामिन् रैवतावनिर्सामिनि ।
 याता मन्मथपूजार्थं पार्थेनापहृता दृष्टान् ॥ ९ ॥
 इत्याकर्ण्य तदा मार्गं मकम्पमथरं दधौ ।
 मद्योहृद्दासकोपाग्निवर्कालाशिखामग्नयम् ॥ १० ॥
 सौनन्दिनः सदामग्नपानपाटलिने दृशौ ।
 पतन्त्यौ मुहुर्गच्छन्तु व्यञ्जयामामतुः कुधम् ॥ ११ ॥
 अदर्शि बलदेवस्य कपोलामलदर्पणे ।
 तरुणारुणिमच्छद्वा प्रकोपः प्रतिबिम्बितः ॥ १२ ॥
 कोपे बलस्य नार्पाडि दष्टोऽप्योऽस्तदा रदैः ।
 आसत्तरेवर्तादन्तमन्तनाभ्यामभासुरः ॥ १३ ॥
 रत्नपादासने पार्णिपिष्टे घर्मांमुवाहिते ।
 अङ्घ्रिक्षोद्यद्विषन्मौलिश्चनजस्यास्मरद्वलः ॥ १४ ॥
 कपिशः कम्पितोऽर्भाक्ष्णमाटोपादुत्पतिष्णवः ।
 अवापुः कोपदावाग्निकालालालां सभाभटाः ॥ १५ ॥
 अभिधिन्सन् गदः किञ्चित् प्रमृतेऽर्दादृशन्मुग्धे ।
 लोलां जिह्वां प्रकोपस्य हृद्भाजस्तर्जनीमिव ॥ १६ ॥
 प्रौढोपनतसङ्ग्रामोदञ्चद्रोमाञ्चकञ्चुकः ।
 मद्योऽङ्गीकृतवर्मेव कृतवर्मा व्यराजत ॥ १७ ॥
 यथा अपेटया कुध्यन्नरुमाहन मात्यकिः ।
 तथा यदि भुवं हन्यात्कणोऽप्यस्याः क तद्भवेत् ॥ १८ ॥

स्मरश्चापशरैः पौष्पैरपि विश्वत्रयीजयी ।
 तीव्रास्त्रेषु क्षिपन्नक्षि व्यक्षस्यापि भयं व्यधात् ॥ १९ ॥
 अङ्गुल्यङ्गुष्ठमर्देन भूषारत्नान्युषापतिः ।
 प्रकोपे तीव्रतप्ताङ्गदग्धानीव व्यचूर्णयत् ॥ २० ॥
 ग्रासागतमिव ध्यायन्नुत्सुकः शात्रवं शिरः ।
 कुडः स्फुटकट्टकारं निष्पिपेष रदान् रदैः ॥ २१ ॥
 दन्तपक्तिमिथःपेषस्फुलिङ्गावलिमालिनीम् ।
 ज्वालां कोपानलस्येव दधौ जिह्वां गवेषणः ॥ २२ ॥
 ध्वनिः शनैरभूत्पाणिप्रहतस्तम्भमम्भवः ।
 क्षुब्धदम्भोनिधिर्भ्रष्टयद्भरः स्फुटदम्बरः ॥ २३ ॥
 चूर्णीकृताङ्गुलीमुद्रावज्रेणाताडयद्भुवम् ।
 भुजस्पर्धिभुजङ्गेन्द्रपीडिना पाणिना पृथुः ॥ २४ ॥
 यथार्थवर्णमुत्थाप्य किञ्चिद्भङ्गमञ्जया ।
 अथोर्ध्वस्थितमित्यूचे मीरी संरन्ध्रया गिरा ॥ २५ ॥
 बाह्वैर्मस्तुरैः पार्थ गच्छेदं मङ्गिरा वद ।
 क रे व्रजमि दौर्मयवृथावस्कर तस्कर ॥ २६ ॥
 कौलिन्यं कलिवीरत्वं विद्वत्ता शस्त्रवेदिता ।
 सौहार्दं च त्वयामर्दि सर्वमेकपदे हृष्टा ॥ २७ ॥
 त्वां वंशपांसनं प्राप्य सुखदृश्या वियोगिनाम् ।
 इन्दुः सर्वाङ्गविस्तीर्णकलङ्कोऽद्य भविष्यति ॥ २८ ॥
 वृत्तेऽस्मिन्नजस्रनोस्ते श्रुते मदमि लज्जितः ।
 सर्वाङ्गीणानिमेपाश्रो वज्री वाचिष्यते कथम् ॥ २९ ॥
 ख्यातः मख्या त्वया साक्षादस्माकं गर्वपर्वतः ।
 ऐन्द्रे तं भवता भित्त्वा दर्शिनैव कुलीनता ॥ ३० ॥
 मूढैरस्माभिरध्यायि क्रूर यत्त्वयि मौहृदम् ।
 तद्विषेऽपि सुधाबुद्धिरङ्गारेऽपि मणिप्रभा ॥ ३१ ॥
 उप्त्वा कोपकणं सीरदारिते त्वदुरःस्थले ।
 प्रतापपादपं विश्वव्यापिनं वर्जयेऽधुना ॥ ३२ ॥
 भवन्तं तुषवद्भस्मीकृत्याद्य मुशलाहनैः ।
 घातयिष्ये भवद्वन्धुनिश्वासैः कीर्त्तितन्दुलान् ॥ ३३ ॥

स्थिरीभव क गन्तासि मयोपक्रियतां तव ।
 दर्शयिष्येऽस्मिदण्डेन स्वर्गं पापीयसोऽपि यत ॥ ३४ ॥
 कुलजावितमस्माकं कन्येयं भवता हता ।
 त्वामेकमेव मे हन्तुः क भविष्यति निर्वृतिः ॥ ३५ ॥
 राधा यत्काकतालीयनीत्या विद्वाजितं यशः ।
 तत्ते लुप्त्वाद्य वक्रव्राणि स्मेरयिष्ये धनुष्मताम् ॥ ३६ ॥
 रे चौर यदि सौजन्यं तादृक्षमपि विस्मृतम् ।
 तत्किं मह्यमपादोऽपि विस्मृतांऽरिकपालभित् ॥ ३७ ॥
 साध्वसध्वस्तर्धैर्यस्य तव मौलिं प्रपिपति ।
 मदङ्घ्रौ त्वच्छिरोगन्नाङ्कुराः क्षतिकरा यदि ॥ ३८ ॥
 हृदयात् कृष्णमुत्तार्य त्वयेदं दुष्कृतं कृतम् ।
 निःशङ्कमिति सीरेण करिष्ये तद्विधा तव ॥ ३९ ॥
 इत्युक्त्वा प्रेक्ष्य तं दूतं कामपालः करालदृक् ।
 उवाच कृतवर्माणं क्रोधस्त्वलितया गिरा ॥ ४० ॥
 मेनामेनां समादाय गच्छ सन्मच्च मच्चरम् ।
 तथा कुरु यथा नायं जावन् याति मलिम्लुचः ॥ ४१ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ युद्धैकमहामात्त्विक साम्यके ।
 गच्छार्माभिः समं भृपैर्गृह्यतां गृह्यतां शयः ॥ ४२ ॥
 हन्त मा स्म विलम्बन्त भवन्तः सन्ततोऽज्ज्वलाः ।
 पृष्ठेऽहं प्राप्त एवैष पुरस्कृत्य मुरद्धिपम् ॥ ४३ ॥
 इत्यादेशं समासाद्य कृतवर्मादयोऽचलन ।
 दृढयदृष्टपुरोधवहृतस्यन्दनकेतनाः ॥ ४४ ॥
 मेनायाः कोऽप्यभृङ्गेगस्तदार्जुनजिघृक्षया ।
 श्वासांऽपि येन निर्मुक्त उच्छ्वासायानुभावितः ॥ ४५ ॥
 इतः पुरःस्फुरत्कररज्यह्योचनराचिषा ।
 दहन्निव दिवं मूर्त्तिकापपावककालया ॥ ४६ ॥
 पादसम्पातमरम्भर्षाडया मूर्च्छितामिव ।
 मिश्रन्नमर्षधर्माग्भः पूर्वरुवां पदे पदे ॥ ४७ ॥
 मुखाग्रधृततन्मित्रोपालम्भैरिव भारितम् ।
 वेपमानं वहन्नाष्टं ययौ सारी हरिं प्रति ॥ ४८ ॥ (विशेषक

हृदन्तर्दीप्तकोपाग्निस्फुलिङ्गरिव दाहिभिः ।
 अथाक्षरैः श्वरां वाचमित्युवाचाच्युतं प्रति ॥ ४० ॥
 म कुलीनः कलाशाली शूरः साहमिकाग्रणीः ।
 सुहृत्तवापुषन्मैत्रीमद्याप्युत्तिष्ठमे न किम् ॥ ४१ ॥
 निजं प्रकटितं तेन शौर्यं चौर्यं वितन्वता ।
 अनन्विष्यंस्त्वमप्येनं शौरे शूरो भविष्यसि ॥ ४२ ॥
 श्वश्रे म याति चेत्तत्त्वं हन्मि भूम्याङ्घ्रिनुन्नया ।
 यदि याति दिवं दृष्टस्तत्माध्यं मिद्धमेव मे ॥ ४३ ॥
 वध्यः सुहृदपि स्नेहश्चक्षुर्क्षात्रां वलीयमासु ।
 वायुरग्निवयस्याऽपि निर्वापयति दीपकम् ॥ ४४ ॥
 पद्मश्रीहरणव्यग्रः प्रत्यृषे पद्मबन्धुना ।
 वह्निं तोऽपि स्वयं पश्य कां दशां नीयते शशा ॥ ४५ ॥
 अपदोऽप्यमकर्णोऽपि लङ्घयमानो दशन्यहिः ।
 परिभूतोऽप्यनुद्योगी त्वं तस्मादपि हीयसे ॥ ४६ ॥
 विलम्बयति मोहार्हं यद्येनं प्रति सम्प्रति ।
 तत्सङ्घटस्व तेनैव ढावप्यङ्गीकृतो मया ॥ ४७ ॥
 कौन्तेये महजा मैत्री कृत्रिमत्वेन वह्निता ।
 सोऽप्यभूत् कृत्रिमः शत्रुरथ तन्किमुपेक्ष्यते ॥ ४८ ॥
 विरुद्धः स्वाऽपि हन्तव्यो हन्ति प्रत्युत रश्मिनाः ।
 निजाङ्गजोऽपि रोगः स्यादच्छिन्नः किं न मृत्यवे ॥ ४९ ॥
 अमर्षमिव वर्षन्तमिति निष्ठुरया गिरा ।
 सुधीः मान्त्वयितुं ज्येष्ठं चक्रपाणिः प्रचक्रमे ॥ ५० ॥
 त्वदादेशविधेयोऽस्मि किमर्थं मयि कुप्यसि ।
 वद कार्यं प्रवर्त्तन्ते धीमन्तः महमैव किम् ॥ ५१ ॥
 महसा महसा दत्तां वीक्ष्य दीपे झलज्जलाम् ।
 मणिभ्रान्त्या पतन्तः कां लभन्ते शलभा दशाम् ॥ ५२ ॥
 सुधांशुधामभिर्धौते सुखशायिनि पन्नगे ।
 अध्यात्वा हारबुद्धया कः श्लिषन्पाणि न शोचते ॥ ५३ ॥
 भङ्गं यात्येव जीमूते गर्जितर्जितदिग्गजे ।
 उत्पतत्करदिभ्रान्त्या सहसा साहसी हरिः ॥ ५४ ॥

वशीभवन्ति विश्वानि विनमन्ति स्वयं द्विषः ।
 पुरः स्फुरति दार्मीव श्रीर्विमृश्यविधायिनाम् ॥ ६४ ॥
 निर्विवेके निरुत्साहाः माहमिन्यपि सम्पदः ।
 भूरिभूषाभिरामेऽपि कामिन्य इव दुर्भगे ॥ ६५ ॥
 द्वेषिपेषेऽपि मुञ्चन्ति मृदुत्वं न कलाभृतः ।
 तप्तो हन्ति रविध्वान्तं नदेव शिशिरः शशी ॥ ६६ ॥
 पठ्योष्णशीतयोः स्फीतमन्तरं तरवां यतः ।
 दवदग्धाः प्ररोहन्ति न सिन्धुन्मृलिता पुनः ॥ ६७ ॥
 मतिप्रतानिर्नां कश्चित् शास्त्रार्थजलशाङ्गुलाम् ।
 दग्धापि क्रोधदावेन जयाख्यं फलमीहते ॥ ६८ ॥
 शौर्यधैर्यावर्थां पार्थं व्यापृता पृतना कुतः ।
 महसैव त्वया दीप्ते हुताशन इवाहुतिः ॥ ६९ ॥
 धीमान्दूतदुताहृतस्वजनव्रजवेष्टिनः ।
 धन्वा धनञ्जयस्तावदावाभ्यामपि दुर्जयः ॥ ७० ॥
 दार्मीव स्वेच्छया यस्य मृतिरायाति याति वा ।
 स केन रुध्यते युद्धकुपितस्मत्पितामहः ॥ ७१ ॥
 निग्नन्तं हन्त चापेन द्रोणं शापेन वा युधि ।
 धनुर्वेदे च वेदे च दक्षं कर्क्षाकरोतु कः ॥ ७२ ॥
 जेष्यन्ते केन धावन्तः कौरवाः पार्थगौरवात् ।
 महोत्थवज्रवर्मन्वक् कर्णो गेषां मग्ना पुरः ॥ ७३ ॥
 भ्रष्टयद्गमिभरां भ्रास्यद्गदामृत्कारमन्कृताम् ।
 मोढा हक्तामपि त्वत्कः कां हिडम्बविडम्बिनः ॥ ७४ ॥
 मन्वन्त्ये बन्धुरोधेन कुध्येद्यदि युधिष्ठिरः ।
 तत्तद्दृक्पानवज्राग्रौ क त्वं काहं क वा जगत् ॥ ७५ ॥
 तेन मार्हमिति स्पृहा युद्धे विजयसंशयः ।
 किन्तु चिन्तय निःशेषकुलापचयनिश्चयः ॥ ७६ ॥
 को वा कोपोऽर्जुने तस्मिन्मा स्वयं रागिणी ययौ ।
 स्वसुः कथाप्यसौ लज्जाकृते कोपस्य कः क्रमः ॥ ७७ ॥
 कन्या कस्यापि देयैव हीनः केन गुणेन सः ।
 कुन्तीकुक्षिमरोहंसः कुरूवंशशिरोमणिः ॥ ७८ ॥

हरः पर इवैश्वर्यं शास्त्रे गुरुरिवापरः ।
 स्मरोऽन्य इव सौन्दर्यं शौर्यं किन्तु स एव सः ॥ ७९ ॥
 तत्कोपस्यज्यतां तस्मै स्वसेयं दीयतां स्वयम् ।
 आवां गच्छाव एवाशु सैन्यं यावन्न हन्यते ॥ ८० ॥
 इति हलभृतो विश्वस्वामी सुधोर्मिकिरा गिरा
 विषमिव रुषं मन्त्रज्ञोऽसावपास्य शनैः शनैः ।
 अचलदचलप्रेमा क्षेमङ्करोऽथ किराटिने ।
 स समममुना तूर्णं पूर्णाभिलाषलमन्मनाः ॥ ८१ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनागादयानन्दनाम्नि
 महाकाव्ये सुभद्राहरणो नाम द्वादशः सर्गः ॥

शूरो रणेषु चरणप्रणतेषु सोमो वक्रोऽतिवक्रचरितेषु बुधोऽर्थबांधे ।
 नीतौ गुरुः कृतिजने कविरक्रियामु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः ॥ १३ ॥

त्रयोदशः सर्गः

स्मितशक्तिरिनांऽपि कोपतप्तश्चरवाक्यैः समरार्थसान्ध पार्थः ।
 अपि धन्विभिरन्वगामि भूपैः कृतवर्मादिभिराट्टरौद्रगोपैः ॥ १ ॥
 प्रथमाहितदृतहतभीष्मप्रमुखान्मायसमप्रवर्गदुर्गः ।
 समनीनहृदप्यथो पृथाभूः पृतनां शत्रुषु योद्धुमुद्धरेषु ॥ २ ॥
 अथ तस्य चमूयुगस्य तूर्यध्वनितैः कर्णरसायनैर्भट्टानाम् ।
 गुरुमन्दरकन्दरोदरोत्थप्रतिशब्दद्विगुणैर्जगज्जगाहं ॥ ३ ॥
 इति वर्मभृतः क्षणेन दत्त्वा चिरदाक्षिण्यवशाद्भृशं प्रियासु ।
 प्रणिपत्य गुरुन्विनर्त्तिनाम्ना वरवीराः समरश्रिये विनेसुः ॥ ४ ॥
 परिरम्भपरप्रियाकुचाग्रश्लथबन्धं रणतूर्यनर्जितात्मा ।
 कवचं पुलकोच्चयप्रपञ्चैस्त्रटिति त्राटयति स्म कोऽपि वीरः ॥ ५ ॥
 परिरम्भिणि वल्लभे रणान्तर्गमनोत्के कृतकं परा हसन्ती ।
 कलिताशकुनार्त्तिरेष मा भूदिति दक्षाभिनिनाय हर्षमिश्रैः ॥ ६ ॥
 अपि चाटुगिरा प्रिये समन्तादददाने परिरम्भणं रणोत्के ।
 चलितेऽपि च धीरपादपातं पुलकं काचिदुवाह वीरपत्नी ॥ ७ ॥
 अयि वीरशिरोमणिः पिता मे धिद्धां तुभ्यमदत्त कातराय ।
 विमनस्कमवेक्ष्य युद्धबुद्धौ प्रियमुत्साहयति स्म काचिदित्थम् ॥ ८ ॥

समरोत्सवमम्पदुत्सुकोऽन्यः स्वयमङ्गीकृतलोहघातपातः ।
 रतयाचनवाचि बह्वृभायां कुसुमेषोरिपुभिः क पीड्यते स्म ॥ १ ॥
 अपि चार्द्धकरोऽधुना द्विगेऽस्माविति धैर्येण निवार्य पाणिकम्पम् ।
 निलकं समरोत्सुकस्य सूनां रचिताशीर्वचनं चकार काचित् ॥ २ ॥
 जनकेन सहोदरेण भर्त्रा मम भग्नोऽयमिति श्रुतिर्न दत्ता ।
 इदमश्रुतपूर्वमद्य रक्ष्यं भवतेत्याह सुतं रणोत्कमेका ॥ ३ ॥
 हृदि मे दयितास्मि न हनं प्राप्स्युधि साप्येष्यति तत्र कातराक्षी ।
 रमणीं रमिकः पुरोऽप्यपश्यन्निति कश्चिच्चपलं चचाल वीरः ॥ ४ ॥
 करकं जलपूरितं बहन्त्यां चलितायां मममेव बह्वृभायाम् ।
 युधि कोऽपि रमेन कम्पमानः सुभटो भान् इवेतैरग्राङ्गि ॥ ५ ॥
 परिरम्भपरम्परां प्रियायै गृहमवस्वमपि द्विजाय दत्त्वा ।
 रिपुसृग्निं पदं प्रभो जयं च प्रमभं दातुमथाचलद्भटोयः ॥ ६ ॥
 बलमिन्द्रसुतस्य जेतुमेकं ध्रुवमिन्द्रावरजस्य तूर्णमग्रे ।
 अचलन्नचला इवेन्द्रवरप्रगुणा वारिदगाजिनो गजेंद्राः ॥ ७ ॥
 बलयोर्वलिनो हयाः प्रमसुः क्वर्लाकर्तुमिवारिर्वारवारम् ।
 प्रविर्दारणकृतान्नवज्रकुञ्जोपमद्वारेणमिताग्रवादकालाः ॥ ८ ॥
 रथिनामिव कान्तिभिः मिताभिः स्फुटनृत्तप्रगुणाभिरङ्गिनाभिः ।
 नवकेतनमञ्जराभिरुच्चैश्चचित्तव्यामपथा रथाः प्रचेलुः ॥ ९ ॥
 रथचिन्कृतिमसिहर्षद्वेषागजगर्जानिनरा मदोष्मभाजाम् ।
 क्वर्लाकृतदिग्गणोऽपि दूरं दृढहृक्काण्डु भुजाभृतां मभञ्ज ॥ १० ॥
 चलितेषु बलेषु शेषकुमेश्वरदिस्कुलरडौलमुक्तभारा ।
 वरवारविविक्तमत्त्वमिन्यो तरणेनैव वभौ महो विलोला ॥ ११ ॥
 चलिते चपलं बलद्वयेऽस्मिन्नुदयहलिभरच्छलादधारि ।
 समुदेष्यदुदारवाणवारश्रुतिर्भान्या वियतापि वारवाणम् ॥ १२ ॥
 यमपाणिपुटीममप्रणुत्ताविव धारागवमाभिमुख्यभाजौ ।
 अथ तालरयेण नर्त्तयन्तौ स्वमग्रे मिलितौ बलाभ्युधौ तौ ॥ १३ ॥
 सुभटः सुभटं रथा रथस्थं तुरगस्थं तुरगा गजं गजश्च ।
 ममवाप पुरःप्रयुक्तचित्तप्रबलाकृष्टिबलैरिवोरुवंगम् ॥ १४ ॥
 द्विषतां क्षतजं चिराय पेयं ध्रुवमग्रेति मुदा प्रवृत्तनृत्तैः ।
 असिभिर्यमकिङ्कुरानुकाररतिरोद्राः सुभटा मिथोऽभिजग्मुः ॥ १५ ॥

चरणोद्धतधूलिधूमिताशा दृढगङ्गाहतिविस्फुटस्फुलिङ्गाः ।
 मणिकञ्चुकदीपिनोऽथ देह्युधि ते कोपदवा इवाङ्गवन्तः ॥ २४ ॥
 प्रतिघातविनिस्मृतां पुरस्तात्पदचारस्वलनोद्धुरापराधाम् ।
 असिनाऽन्वतति विकृत्य कोपाच्चलितः कोऽपि जघान वैरिवीरम् ॥ २५ ॥
 कृतहुङ्कृतिकम्पितोष्ठमन्त्रवन्त मन्त्रं कमपि ध्रुवं जपन्तौ ।
 अपरौ करवालसर्पदंशात्पतितावाशु मिथो नरेन्द्रवीरौ ॥ २६ ॥
 अरिषु प्रचलप्रकोपहक्काध्वनितैरेव भयोज्झितायुधेषु ।
 युधि कस्यचिदक्षितेजसैव क्षतजालिस इवाभवत्कृपाणः ॥ २७ ॥
 युधि कोऽपि ददर्श कुम्भिकुम्भौ स्मृतकान्ताकुचविभ्रमच्युताम्ब्रः ।
 अपि तस्य कराङ्गुलीलया तौ श्रुतितौ तु क किलात्र तद्दृष्ट्वम् ॥ २८ ॥
 अपरो हरिमारथीनभिन्दन्नुदितक्षत्रचरित्रधीपवित्रः ।
 रथिनः परिपातयन् रथाग्रं व्यधित प्रागिव मज्जितं रथिभ्यः ॥ २९ ॥
 असिघातहतैककोरुमूलं तुरगेभ्यश्चतुरोऽश्ववारवारम् ।
 परिपात्य परोऽङ्घ्रिपार्ष्णिपाते त्रयिनि क्षुण्णकलापकं जवान् ॥ ३० ॥
 परिणन्तुमुदग्रदन्तदण्डाः स्फुटमन्यान्त्यकृताद्रिपादशङ्काः ।
 मदनिर्झरझात्कृतोऽभ्यभावन्नभितः कुम्भिवराः करानुदस्य ॥ ३१ ॥
 अमिलन्करिणो रणेऽभिषिक्ताः स्वयमन्यान्त्यकरोन्त्यर्शाकरोधैः ।
 दशनाग्रमिथोहतस्कुलिङ्गस्फुटनीराजनराजिराजमानाः ॥ ३२ ॥
 समुदस्य करी करीन्द्रमेकः करलीलाकुतुकान्नभोऽन्नराले ।
 क्षितिभङ्गभिषेव दन्तवासे निपतन्तं विभरास्वभूय भूयः ॥ ३३ ॥
 अपरः प्रविधोरदन्तघातो युधि वित्रास्य परद्विपं द्विपेन्द्रः ।
 अपि वैरिजिताय शाश्वतानि प्रददौ स्वीयनिवादिने यशांसि ॥ ३४ ॥
 निजघान विभग्नदन्तमग्रे करिणं वीक्ष्य रुपाभ्युदस्तहस्तम् ।
 युधि कोपनकुम्भिनीभिषेभः किल नश्यन् जयिनं तमेव तेने ॥ ३५ ॥
 रणभग्नरदोऽपि शुण्डयाशु स्वयमुत्वाय रदं रिपुद्विपस्य ।
 निचत्वन रूपैव तस्य मौलो विजयस्तम्भमिवात्मनो मद्देभः ॥ ३६ ॥
 रथमेकरथाङ्गमुज्ज तूर्णं परिपूर्णं तु गृहाण कश्चिदेषु ।
 युधि कोऽपि महानितीव दन्तो दिवि मित्राय रथान्नदन्नुदासे ॥ ३७ ॥
 करिणा युधि केनचित्प्रणुन्नः प्रसभं युग्मरणोद्धतो भटौघः ।
 गगनेऽपि मिथःकृतप्रमाथस्त्रिदशीभिः सविधे मुदैव वव्रे ॥ ३८ ॥

प्रहिता बलगौरवेण पूरं करिणा केनचिदम्बरे तुरङ्गाः ।
 अपतन् भुवि नित्यदत्तफालप्रथिताभ्यासमुखेन चाश्ववाराः ॥ ३९ ॥
 मणिमण्डनमण्डलीमयूग्वच्छुरिताङ्गा हरयो महारणेण ।
 अभिपेतु रथाग्रभागजाग्रद्वबुधैव मिथोऽपि सत्त्वभाजः ॥ ४० ॥
 हयहेषितनूयमानमानोदुरहक्कारवकारिणोऽश्ववाराः ।
 हठहेनिहतिस्फुटस्फुलिङ्गक्षतधूलीतमसो रणं वितेनुः ॥ ४१ ॥
 कृतहर्षितहेषितं महादवां युधि पाश्चात्यपदद्वयेन धावन् ।
 गगनाङ्गणनक्षिनाग्रपादः प्रमभादाह्वये च शात्रवाश्वम ॥ ४२ ॥
 परधातविनिःसृतैर्निजान्त्रैः खुरकोटीघटनाम्बविबुटद्विः ।
 तनमार्शलतागणेरिवाश्वः खलु नास्वल्यन कोऽपि धावमानः ॥ ४३ ॥
 रणतूर्यनिनादमुक्तनिद्रः कृतहेपारवलक्ष्यमाणहर्षः ।
 अकृत द्विगुणां गति वितन्वन् हरिरंकः पुलकोद्गमं निघन्तुः ॥ ४४ ॥
 रणार्माग्नि मिथोविलङ्घनोन्को कृतफालो ज्यलितो पुरोऽन्तरिक्षे ।
 हुतसादिकरप्रणुन्नसौली भुवि पश्चान्पतितौ हरी न कौचित् ॥ ४५ ॥
 तुरगाग्रपदान्तदान्तदन्तान्विभिदं कश्चन दन्तिनोऽश्ववारः ।
 अमिदारितकुम्भमुक्तमुक्तावलिभिर्मूर्धनि जातपुष्पवृष्टिः ॥ ४६ ॥
 रथिनां स्थिरमूर्धविग्रहाणां चतुरः कश्चिदनातुरं तुरङ्गा ।
 असिनाशु शिरांयुदाम नृनं कलयन्कन्दुकविभ्रमं सुराभिः ॥ ४७ ॥
 छिरदेषु रथेषु पत्तिषु द्रागपतन्कश्चिदुदारहर्षहेपः ।
 समरोन्कतुरङ्गिचेतसेव प्रथितस्पर्द्धमहो सुहुर्महान्वः ॥ ४८ ॥
 परियुक्तशिराम्हेर्नदद्विः क्षणकृसाङ्गलघैः समुच्छलद्विः ।
 प्रधानाधिपदधनाधनारादिव धैरैर्वन वध्रमेऽरुणाक्षैः ॥ ४९ ॥
 नक्षितरथपरप्रभेदयोधा युधि योधा वधबुद्धिवहकक्षाः ।
 निजकोपरमार्णवे तु मृतैः क्षतजोघे व्यहरन्त कण्ठद्वे ॥ ५० ॥
 पतितेऽपि क्षिरस्युदारहक्कामृति कस्यापि भयोद्भवप्रकम्पे ।
 अरिभिर्भलदायुधैः कथञ्चिन्नयिनिघ्नन्युपि पतितः कवन्यः ॥ ५१ ॥
 पतितां पदयोः प्रियां पदाग्रैः करलग्नं सुहृदं चपेटयैव ।
 परिताड्य मृतस्य मूर्ध्नि बन्धोर्निहिताङ्घ्रिर्द्विपमाप कश्चिदेकः ॥ ५२ ॥
 पतितां युधि भूमिस्वानदन्तान्तरवर्त्ता करिणा हृदाप्य कुम्भौ ।
 पुरुषाधितवल्लभाकुचाग्रस्मरणात्कश्चिदधत्त रोमहर्षम् ॥ ५३ ॥

यदधावहुदारपादपातं च्युतमूर्द्धापि भटो रूषारुणाक्षः ।
 अपि लोहमयेन तन्निहन्तुः करवालेन किल व्यकम्पि मौलिः ॥ ५४ ॥
 पतता शिरसैव शस्त्रितेन छिद्यमाहत्य यशो वितन्य विश्वे ।
 अपि नाकवधूमवाप्य रक्तां स्वकवन्धेन ननर्त्त कोऽपि धन्यः ॥ ५५ ॥
 रणमूर्च्छिनि वल्लभे गतासुः सहसा कापि दिवङ्गना मनीत्वात् ।
 पुनरुच्छ्वमिते शुशोच तस्मिन् विरहाच्या मरणोत्सुकेव तुष्टा ॥ ५६ ॥
 प्रियलाभमहोत्सवाय तेनुः सृग्नायो विविधानि मण्डनानि ।
 तदवासिहृदां तु बाहुभाजां युधि भूषाऽजनि मत्त्वमेकमेव ॥ ५७ ॥
 परिरम्भकृतां सुराङ्गनाभिः सह यः मत्त्वभृतां बभूव कम्पः ।
 सुदृशां शिग्विवर्मधाविनानां पुरतो भीतिपटे स एव जातः ॥ ५८ ॥
 सविधच्युतमौलिहृक्कयोच्चैर्विगलन्कर्त्तरिकाभयानिरेकात् ।
 विनिपत्य कवन्धकेषु धैर्यं कथमप्यादधते स्म यातुधानाः ॥ ५९ ॥
 अधिषादतृणीकृतेन कामं वपुषोपक्रियतां मयाऽमुनाच ।
 इति पक्षिषु भक्षिषु भ्यसन्नः पतिताः श्वासमभुर्मुता इवैके ॥ ६० ॥
 नवरक्तविलेपिनोऽन्त्रमालाकृतद्वाराश्च कुटुम्बिनः पिशानाः ।
 वशया पिशितं कपालपात्रैरघसन्प्रेतपतेर्महोन्मवेऽस्मिन् ॥ ६१ ॥
 बहुमांसमकीकसं मृतानां मृदुलाहारकृतेऽङ्गकं यदापुः ।
 तदपि ध्रुवमाहरन् शृगाल्यो व्यथितास्या घनमग्रभल्लशन्यस ॥ ६२ ॥
 अधिकृत्य मृताङ्गकानि रौढाः कर्मोद्दयिननर्त्तिनाऽमिदण्डाः ।
 परतीरजुषां द्विषां निहन्तुं तगलं तेरुसृग्धुनापु धीराः ॥ ६३ ॥
 धावहुर्द्वैरधीरपादविधुरक्षमास्वेदविन्दूपमाः
 क्षत्रासिक्षतकुम्भिकुम्भपतिता मुक्तामणिश्रृणयः ।
 दोलारूढसमग्रराजकजयश्रीलोलनाविह्व-
 धम्मिल्लग्रथितप्रसूनपटलीपानश्रिगं शिश्रियुः ॥ ६४ ॥
 इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालत्रिगुणिते नरनारायणानन्दनाशि
 महाकाव्ये सङ्कुलकलिसङ्कुलतो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

श्रीवस्तुपाल जितवाक्यमृणालगर्भं शुभ्रं वितन्वति जगत्तव कीर्त्तिपूरे ।

मन्यामहे कुवलकज्जलकोकिलालिकाकोलकोलसदृशमभिधा मुधाऽभूत् ॥ १४ ॥

चतुर्दशः सर्गः ।

समं समन्तात्समचालि शूरैरथो रथोत्सङ्गकृतप्रतिष्ठैः ।

नवीनवीर्यैः कलयद्भिरग्र्यमहो महो वैरियुगान्तहेतोः ॥ १ ॥

चापं तदा दानरुचा रसज्ञासदृक् सहासस्थितितानवेन ।

भल्लेन नडं शमनाननाभमग्रेसरं चारु न कः क आप ॥ २ ॥

(सशरशरासनबन्धः)

तत्तच्छरासननिरस्तनिरन्तराल-

नाराचजालचलनाद् गगनान्तराले ।

कृत्तैः किलार्ककिरणैर्धरणी नितान्तं

संशिश्रिये क्षतजनक्षतजच्छलेन ॥ ३ ॥

(निरोप्यः)

अभावन्ननिकार्याय पतत्रिचतुरा हिताः ।

यांथा एकैकघातार्त्तिपतत्रिचतुराहिताः ॥ ४ ॥

उदण्डकाण्डकृतमण्डपडम्बरं पु रक्तोत्पुङ्गुमरमाकुलभूतलेपु ।

कालेन कृत्तभरमस्तकमोदकानामालोकनेन ननृते समरात्मवेषु ॥ ५ ॥

(अतालव्यः)

प्रभावितासा परमा रणेषु प्रभावितासा परमारणेषु ।

रमेन सैनायुगला न जेतुमशक्यतान्योन्यमनृनशक्तिः ॥ ६ ॥

अभूत्सम्भेदनिर्भेदं तरवारितरङ्गितम् ।

तडाहिनीद्वयं भानतरवारितरङ्गितम् ॥ ७ ॥

असमसमरलालालाघवेनाशु तृणाविरहिणि शरभरैः शांभमानाभिमानः ।

अहितनिहितमेवादाय वाणं शरीरादधित धनुषि चैकः साधुवादं च लेभे ॥ ८ ॥

(असंयोगाक्षरः)

देहे परशरोदारहननं कश्चिदुद्धरः ।

मेहे वीरवरो धीरश्रान्गवाङ्मृदु स्थिरः ॥ ९ ॥ (गोमूत्रिकावन्धः)

केनचिद्भिरचितां रिपुर्मिथःसङ्गरोचितमहाश्रपाततः ।

सङ्गरोचितमहाम्ब्रपाततः स्वर्वधृप्रथमकेलिकौतुकी ॥ १० ॥

उवाहासिमहानन्यां भुवा हावानिहानघः ।

घनहानिमहाशत्रुजनहामिमहाः शरान् ॥ ११ ॥ (मुरजबन्धः)

चक्रे रसच्चापलतारयानकः प्रभानतः कोपि मनो रथी रणे ।

प्रभानतः कोऽपि मनोरथी रणे चक्रे रसच्चापलतारयानकः ॥ १२ ॥

लोलकीलालकल्लोलकूले कलकलाकुलः ।

लीलालोकी ललालैकः कालकेलिकलः कलः ॥ १३ ॥ (द्व्यक्षरः)

ननृतेऽरिवधाय केनचिद्वधतेव करस्थितं यमम् ।

चतुरंगबलप्रभासिना च तुरंगबलप्रभासिना ॥ १४ ॥

कलङ्कपङ्कपं चक्रे चक्रे सरसरक्षणम् ।

क्षणं परः परबलं चलत्कलकलः कलम् ॥ १५ ॥

(अविश्रान्तसंदंशिकायमकम्)

शूरः स्थिरतरः स्फारशरभारः पुरः पुरः ।

आर वैरभरस्मेरवीरवारहरः परः ॥ १६ ॥

(पौडशदलकमलवन्धोऽत्रिवर्गो भेदद्वयविभक्तगोमृत्तिकावन्धश्च)

पूरम्पूरं पुरोऽपारं रोपपूरं परःपरम् ।

रूपं पुररिपोरप पारेरिपुपरम्परम् ॥ १७ ॥ (द्व्यक्षरः)

कीलाली कलितामण्यदीप्तः कोऽपि छिपदने ।

कीलालीकलितामण्यदावानलनिभो वभौ ॥ १८ ॥

वल्गाधीनं चमूमन्यपरमचरितः सदृचिः सङ्गरादौ

केतुं हार्थं रमं दोःसुकृतविभवतः श्रालिनश्रीर्व्यकामीन् ।

रक्तामुद्रोज्ज्वलस्तं रमिममरमहानन्यवीरस्तदान्यः

स्यन् शूरं वृद्धरावप्रसभतनसदौचित्यवर्गामिहः ॥ १९ ॥

(कविनामश्लोकगर्भाङ्कुमष्टारं चक्रम्)

वसन्तमचिवः मिहधीरालिरमविस्तरम् ।

चक्रे श्रीहारि कृष्णस्य महाकाव्यमदो मुदा ॥ २० ॥ (गर्भश्लोकोऽयम्)

वीरनन्दकसत्प्राप्तो वभारेह परो रुचा ।

चारुरोपहरे भावसोत्प्रासकदनं रवी ॥ २१ ॥ (अनुलोमप्रतिलोमश्लोकोऽयम्)

प्रभावनिस्तारकलेवरोऽसौ प्रभावनिस्तारकले वरोऽसौ ।

पदानिरेकः कलहंसमारः पदानिरेकः कलहं ममारः ॥ २२ ॥

लोलालोलं लुलोलेली लाली लालल्लोलल्लुलः ।

लोलंलोलं लुलल्लोलोल्लोलल्लीलाललो ललः ॥ २३ ॥ (एकाक्षरः)

सप्रभावरणः कोऽपि महागौरवलक्षणः ।

सुराबलाली राजीपु विततार विरोधिनाम ॥ २४ ॥ (महायमकम्)

एवं प्रगुणप्रहरणगणशोभाभिर्विभाविभुजविभवाः ।

अमरप्रकरेण भृशं हर्षपुषा पुष्पभरवृष्टया ॥ २५ ॥

परमे घनवरवपुषः समरोपचये नरो महिताः ।

परमेघनवरवपुषः समरोपचयेन रोमहिताः ॥ २६ ॥ (युग्मम्)

(प्रथमश्लोकोऽदन्त्यः द्वितीयः समुद्रकः असंयोगाक्षरश्च)

मायारातनरायामा याशमाक्षक्षमाशया ।

रामामाददमामारा तक्षदक्षक्षदक्षत ॥ २७ ॥ (सर्वतोभद्रम्)

सेनामेनां सपत्नस्य भिनन्ति न कथं जवात् ।

वचनानीनि सतस्य निशम्य स्मयवानश्च ॥ २८ ॥ (अमूर्द्धन्यः)

शर्वरीश्वरयशाः स्वयं श्रियः संश्रयो वशशरः समार सः ।

वैरिवीरवलयव्ययाशया वासविः सरसरावलालसः ॥ २९ ॥ (अपञ्चवर्गः)

(पङ्कश्लोकोऽयं विशेषकम्)

दहन्महावैरिधनानि लोहनाराचवीचिं दिवि धूमधूमाम् ।

तदा वभार स्मिनदावभा रविभासमानः स विभाऽसमानः ॥ ३० ॥

यश्चक्रेऽस्य कामाक्रान्तधरस्य पुरतो रणम् ।

स ददर्श जवाद्दण्डधरस्य पुरतो रणम् ॥ ३१ ॥

नूनं नानेन नुन्नो ना कः कोऽङ्गे केकिकाकुक्कः ।

नातनातेनितत्तान्तो ररारोरुः रोरराः ॥ ३२ ॥

(प्रतिपादविभक्तश्चतुर्व्यञ्जनः)

व्यालावलीविलयवर्षरवालयोऽयं लोलैरिलावलयांरवैरवार्यः ।

वैराविलो रयलयैरविचारवारी वार्य युवा रविरिवाविरलं विवत्रे ॥ ३३ ॥

(अन्तःस्थाक्षरोऽयम्)

वभ्रे तेन ततश्रीकविभाविविदिनद्युता ।

तापदालोककरविकलासंसङ्गिना रवः ॥ ३४ ॥

(कविनामाङ्कुशक्तिबन्धः वसन्तकविकवितानामाक्षराणि)

रिपुनिकरो बलराजाराजी राजावशोणनयनेन ।

चक्रे युगे वै कुन्ती कुन्ती कुन्तीमुतेन रुपा ॥ ३५ ॥ (त्र्यावर्त्यमकम्)

अग्र्यः प्रत्यग्रवल्गन्तरलनरशरं नन्वयं धन्वदण्डं

चण्डं कर्षन्नमर्पप्रसररसलसङ्गर्वसर्वस्ववश्यः ।

वर्षन्धर्पप्रकर्षं गगनतलगतस्वर्गसद्वर्गमन्तः

प्रत्यक्षत्र्यक्षकल्पः प्रबलपरबलध्वंसनं स व्यधत् ॥ ३६ ॥ (आद्यस्वरः)

समरे कोपपरममहारित्राससकणः ।

चरमायो जनोच्छ्रायो जेयो मारचणः क मः ॥ ३७ ॥ (खड्गबन्धः)
स्वाजन्यजन्यशमनोऽथ धिरम्य रम्यकोदण्डदण्डकृतिना समहारि हारि।
वैधुर्यधुर्यरवकारिभुजालजालमासारसारविशिवस्फुरितेन तेन ॥ ३८ ॥

रोपारोपाब्जनुज्यावल्यवल्यशोभासमानः समानः

मन्त्रासन्त्राणधीरो रविकरविकटोद्दीप्रतापप्रतापः ।

कामेकामेप नञ्चैरसमरसमयो नाम रीणामरीणा-

मालीमालीढमत्त्वां रणकरणकटुः क्राणचक्रेण चक्रे ॥ ३९ ॥

(प्रतिपादह्वावर्त्तआदिमध्यावसानयमकम्)

युध्यध्वं मा स्म धीरा हरिहयतनयं मामिव ध्यायताम्

धीरध्वनैर्निपिड्य स्ववलमिति बह्वदस्तहस्तो विहस्तम् ।

दैत्यध्वंसा नदैत्य प्रियमुहदममुप्रायमाक्षिप्य हृष्य-

द्रोमस्तोमं नभन्तःशमनधमनयजैर्धुर्यै स्वपुर्याम ॥ ४० ॥ (अत्रिवर्गः)

इति श्रीगृन्धेश्वरनरामात्रयधिवत्तन्तसालधिरविते नरनारायणानन्दसाध्रि

महाकाव्ये अञ्जनावर्जतो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

लक्ष्म्यामाकृष्टिभुवाटनपनयति स्तम्भमुज्जम्भिदम्भे

दोषे विद्वेषमभ्यन्तरिपुगु मृतिं वश्यतां चित्तवृत्तां ।

कर्त्तुं यद्वस्तुपाल प्रभवसि सकले मण्डले तत्तैवैव

श्रीमन्मन्त्रीश मन्त्रे स्फुरति निरवधिः कापि पदूर्ध्वसिद्धिः ॥ १५ ॥

पञ्चदशः सर्गः

अथ शिथिलितसर्पैर्धर्ममार्थं सुभद्रापरिणयपरिणाहारसम्भरसम्भत् ।

अहह महमहोपस्तनपुरं मन्पुरम्प्राल्लितकलितलालं शर्मनिर्मग्नमासीत् ॥ १ ॥

प्रकटितपटुरगा कुङ्कुमाभ्यमृच्छदाभिर्विगुलपुलकपङ्क्तिस्तोरणस्मभदम्भात् ।

अतिमहति महेऽस्मिन्नित्यन्तया व्यराजत् मुररिपुपुरलक्ष्मीरध्वजाग्रद-

ध्वजाग्रैः ॥ २ ॥

हरिनगरनराणां धोरणिस्तोरणस्रग्दलचलनमिपेण भूपरिक्षेपदक्षा ।

महसहजविभूतिर्वासवावास्तर्जा चिरमकुरुत चञ्चत्केतुचेलाङ्गुलीभिः ॥ ३ ॥

स्थिरजनिततनूनां नूनमक्षीणि यूनामपि चपलविलासाभोगमभ्यासयन्त्यः ।
 त्वरितमित इतोऽपि श्रेमुरौत्सुक्यभाजो रतिदयितजयश्रीजीवितव्यं युवत्यः १
 भवनभुवि सुभद्रा मन्दमभ्यर्णपाणिग्रहमहमदमत्ता यानि तेने पदानि ।
 तदभिनयनविद्याहेतवेऽद्यापि हंसो लसदलसगतिर्वाङ्मेवतां सेवतां सः ॥ ५ ॥
 अथ नवरविरश्मिस्मेरकाश्मीरनीरैः परिणयनदिनादौ लक्ष्यरागासु दिक्षु ।
 व्यधुरुदयदनङ्गं मङ्गलस्नानमस्याः पतिमुतपितृमातृभ्रातृवत्यो युवत्यः ॥ ६ ॥
 सितरुचि शुचि वासो विभ्रती सम्भृताङ्गं विशदवदनकान्तिः सा वराङ्गी विरेजे ।
 कनककमलिनीव स्वच्छगङ्गातरङ्गावलिबलयितमूर्तिः स्पष्टदृष्टाम्बुजश्रीः ॥ ७ ॥
 स्वयमजनि जनन्या चान्दनं चित्रकं यन्मुग्धमभवदमुष्यास्तेन लीलाचलभ्रु ।
 शरपरिचयचञ्चपापचापल्यशाली विधुरिव धुरि वीरः कामवीरध्वजिन्याः ॥ ८ ॥
 जितबलयविलासं पाणिदेशे यदस्याः परिणयमयमूर्णामृत्रमासृत्रि मात्रा ।
 सपदि मदनदेवस्तद्विलोका त्रिलोकाविजयिनि निजचापे उद्यापरिस्पन्दमैच्छत् ९
 अहह सहजनश्यद्दृषणाभूषणालीनचिरश्चिरपश्यन्दर्पणं दर्पनाऽसौ ।
 अपि निरुपममस्याः शांभुमानोपमानं वपुरजनि नदन्तर्लम्बिना विधिनेन ॥ १० ॥
 असमकुसुमपृजालीनमयःसमुद्यन्मयुकरकुलरावैराशिपं पुण्यराशिम् ।
 यदिह पदनतायां गोत्रदेव्योऽप्यवाचन् किमु किमु न तद्वचुः श्रद्धया
 गोत्रवृद्धाः ॥ ११ ॥
 परिणययचिन्तावृत्तचिन्तामयैनाम्बुपचिनश्चिप्रमे मातृवर्गं निवेद्य ।
 उदयमयति लग्ने प्रीतिमग्नान्नरात्मा ममजनि यदुसर्गः पार्थमार्गप्रतीक्षः १२
 हिममहिममनोज्ञं चावरं पीवरश्रापुषि वपुषि वमानः मानमंशोभमाने ।
 मनसिजविजयेन न्कारिन्स्फूर्त्तिमन्तर्पण इव विशदाम्बो विभ्रदभ्राजनैन्दिः १३
 परिणयपरिणाहिश्राममुत्साहि सव्यो भलयजमयचञ्चलचित्रकश्रापवित्रम् ।
 रजनिकरनिकारक्राडितेनेव तेने मुखमकलपक्षात्तिनम्भसरम्भमस्य ॥ १४ ॥
 कलितसकलभूषणौरवं कोरवाऽसौ स्फूर्तिकमुक्षुरविम्बे लम्बमानं निरूप्य ।
 वपुरनुपमरूपश्रांसमुद्रं सुभद्रादयनललितपात्राकृत्तुप्रतुल्युकोऽभूत् ॥ १५ ॥
 तुरगमुरगराजच्छायमारुह्य चारुर्मलयम्हविलेपैश्चन्द्रजैत्रानपत्रः ।
 अविकलमकलाङ्गस्फूर्त्तिमन्मूर्त्तिवैवाहिकमुकृत इवासो शकस्मृन्श्चचाल ॥ १६ ॥
 अथ मुदितमृगाक्षीमण्डलोलूलुनाद्विजततियदुभक्तिप्रासहस्तावलम्बः ।
 विधुरितविधुसूर्यः कृत्स्नमापूर्य तूर्यध्वनिरनिमिषमार्गं क्राडितः क्राडिताशः १७
 हुततमगति जग्मुः स्फूर्जदूर्जस्वितूर्यस्वनजनितविनोदाः केलिजालान्तरेषु ।

रवदनविलोकश्रद्धयाऽर्द्धप्रकृतोर्जितनिजनिजकार्यप्रक्रमाः पौरनार्यः ॥ १८ ॥
 परभसमभिकण्ठं काचिदारोप्य काश्चीमुपचितघनघूर्णद्वण्डिकाघोषरम्याम् ।
 रलगति चलन्ती तुङ्गमानदुभङ्गादधित कुपितधावनमूर्त्तकामेभशोभाम् ॥ १९ ॥
 विवशमचालीद्विभ्रती केठापाशं लभितमुरमि हस्तन्यस्तमस्यूतमन्या ।
 पयश इव मूर्त्तं चित्तभूभूमिभर्तुः सुरपतिसुतकान्तिस्फूर्जितैर्निर्जितस्या ॥ २० ॥
 नतरमपरस्या जालगर्भं गताया ललितललितवेणिः पीवरश्रीरुरोजे ।
 तमन्वसुतकायच्छायचौर्यापवादादघटन घटस्पर्षां भ्रमन्थस्येव दिव्यम् ॥ २१ ॥
 लितललितमूर्त्तिर्भूर्त्तशृङ्गारमारद्रवघटित इवामाद्युत्पलश्यामलश्रीः ।
 रपरिवृढमृनुर्दृश्यमानो न कस्याः कृतमदनविकारो हृदिकारं चकार ॥ २२ ॥
 मनमपि वहन्ती स्वेदमन्दर्भलग्नं विपुलपुलकदण्डस्यूतमेवास्तवन्धम् ।
 हविरचितशून्यालिङ्गना तद्विलोकादतनुत वपुरेका कानराक्षी स्वमख्याम् २३
 शितविशिखपातैर्मन्मथाऽन्तस्तथैकां हृदि मपदि तदानीं तद्विलोके जघान ।
 विगत भुवि भिन्ना कम्पिनी दीनचक्षुर्युगलविगलदभ्युः सा यथा सुश्रुताङ्गी २४
 रममुरमि पिण्डीकृत्य तारं तदङ्गप्रतिकृतिमतिमारं पीडयन्ती कराभ्याम् ।
 मनमैका गुप्तमीन्कारपीतश्वमितललितलीलासीलिताक्षी गवाक्षे ॥ २५ ॥
 किमपि विभावं विभ्रती कापि लीलाकरकमलमचुष्वचत्तनुग्वं वीक्ष्य सद्यः ।
 इ सुमृदुकूजद्वन्द्वदष्टाभरायं रममरमयदेया वेत्ति चित्तं मनाभूः ॥ २६ ॥
 मुदितमृगाक्षीलोचनार्विःस्रवन्तीपरिचयपरिरम्भोद्भान्तलावण्यवार्द्धिः ।
 रिधवलगृहाग्रं प्राप पार्थः पुरस्ताज्जननयनचकोरापीयमानाननेन्दुः ॥ २७ ॥
 गतवति तस्मिन्नक्षिमागान्मुहूर्त्तं यदचलपदमभ्युः कैरवाक्ष्यो गवाक्षे ।
 ह नयनपातैरान्तरैरस्वलद्विस्तमममरुचिर्माक्षाश्चकिरे शकमृनुम् ॥ २८ ॥
 जगिनि कुतुकेन द्रष्टुमभ्यागतानामथ गतवति हत्वा कामिनीनां मनांसि ।
 शगिति मनोभूरेष निःशेषमासां वपुरपहतमग्ना सम्यगाक्रम्य तस्थौ ॥ २९ ॥
 तथ पृथाभूर्मङ्गलप्रत्तपुष्पप्रक्रमधुकरालिध्वानदिष्टाग्रवर्मा ।
 तन्वचितरत्नद्योतलुसावकाशं मधुमथननिकेतोन्सङ्गमङ्गाचकार ॥ ३० ॥
 सुरमथनाद्यैः सम्मुग्धीनाभ्युपेतैः मपदि यदुकदम्बैर्दत्तमानो मनस्वी ।
 ।सुभद्रालोकसोत्कण्ठचित्तोऽप्यतिमृदुपदगत्या सौधमभ्यं जगाम ॥ ३१ ॥
 तन्मुक्कमलायाः कण्टकाङ्कं शरीरं सकलमपि मृणालीकाण्डकान्तं वहन्त्याः ।
 मृदुलयानो मानसौका नलिन्या इव सविधमवापत्कन्यकायाः स धन्यः ३२
 मुहुरवधानात्तैः पलैश्चाक्षरैश्च द्विजवचनविविक्तैः साधिते लग्नसन्धौ ।

गुरुरथ वरवध्वोर्मङ्गलातोयनादे विलसति समकालं मौलयामास पाणी ॥३३॥
 विधुविजयिनि यूनोर्नूनमन्यूनहर्षादरसयदमृतोर्मिरास्यपीयूषकुण्डे ।
 चिरमुपचिततर्षोत्कर्षमन्योन्यमक्षिद्रयमभिमुखतारामेलीलामिषेण ॥ ३४ ॥
 हरहुतवहदग्धं जीवयत्येव कामं परिणयनमखाग्रौ दीपिते दम्पती तौ ।
 विविधविधिविधायी वर्त्तयामास धीमान् गुरुरथ पृथुविद्यामण्डलो मण्डलानि ॥
 शिथिलकरसरोजा लज्जमाना विकीर्य ज्वलितहुतवहान्तर्लाजमुष्टिं सुभद्रा ।
 अकुरुत गुरुवाचा किञ्चिदाचारधूमग्रहणमथ मुखाब्जोत्सङ्गभृङ्गायमानम् ॥३५॥
 हरिकरिरथरत्नालङ्कृतिस्त्रैणमुख्यं निग्विलविषयलक्ष्मीसारभूतं प्रभूतम् ।
 किमु किमु कमलायाः कामुको नो तदानीमदिन मुदितचेता यौतके कौतुकेनः

पवित्रं यन्मैत्र्यं महजमपि तत् कृत्रिमतया
 दृढीकृत्य प्रीताविति जगति नारायणनरो ।
 तदालोके शोकव्यसनवशगानामसहन-
 क्षितीशानां साक्षादुरमि विरमं शल्यमविशत् ॥ ३८ ॥

इति श्रीगृर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
 महाकाव्ये विवाहवर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ॥

भवति हि विभवो भवः परेषां तव विभवोऽभिनवस्तु वस्तुपाल ।
 इह महिममहोयशः प्रसूते यदयममुत्र परत्र पुण्यलक्ष्मीम् ॥ १५ ॥

पोडशः सर्गः

शोभाभिभूतपुरुङ्गतपुरं पुरन्ध्रालावण्यलोभितजगन्नगरं गरीयः ।
 धामश्रियोऽणहिलपाटकनाम कामलालामयं जयति गृर्जरभूविभूषा ॥ १ ॥
 वाग्देवतां यदि जना जननामिवैनामानन्दिनः प्रतिदिनं हृदि नन्दयन्ति ।
 यस्मिन्निमान्मदनतुल्यरुचस्तथापि निर्मत्सरा त्यजति नो सुतवत्सला श्रीः ॥
 प्राग्वाटगोत्रनिलकः किल कश्चिदत्र श्रीचण्डपः स्फुटमग्वण्डपदप्रतिष्ठः ।
 विस्फूर्जितान्यधित गृर्जरराजराज्यराजीवजावनरविः सचिवावतंसः ॥ ३ ॥
 कृष्णीकृतारिवदजा सुमनोमनांसि रागास्पदं विदधती यदलक्ष्यरूपा ।
 आनन्दमर्दिनविचारमदैर्यदायकीत्तिर्मुधा जितमुधा बुबुधे बुधेन्द्रैः ॥ ४ ॥
 चण्डप्रसाद इति मादितविश्वदौस्थ्यस्तन्नन्दनः स्वकुलनन्दनकल्पशाखी ।
 मुक्तामयप्रमवसश्चयचारुचञ्चत्कीर्त्तिप्रभासुरभिताम्बरभूर्बभूव ॥ ५ ॥

शास्त्रार्थवारिभरहारिहृदालवालसरोपिता मतिरता वितता नितान्तम् ।
यस्य प्रकाशितरविग्रहतापवद्विश्रयायार्थिभिर्नृपकुलैः फलदा सिधेवे ॥ ६ ॥
गुण्यस्य पापपटलीजयिनो जयश्रीरासीत्तदीयदयिता नयभूर्जयश्रीः ।
यस्या मनोदयितभक्तिसुरस्रवन्ती स्नानोज्ज्वला जनयति स्म जिनेन्द्रसेवाम् ७
नैवोष्टसम्पुटविपाटनया कदाचिदेषा स्मितं जितसुधाविभवं व्यधत् ।
श्वेतद्युतिः कलुषतां तदयं हृदन्तः केनापरेण परिभूततनुस्तनोति ॥ ८ ॥
श्रीरङ्गभूर्भूशमभूदनयोन्याह्यश्रीरङ्गभूर्जगति शूर इति प्रतीतः ।
अस्वप्नतां सुरगुरुः सह शिष्यवर्गैर्धत्ते स्म यन्मतिजितश्चिरचिन्तयेव ॥ ९ ॥
चूडामणीकृतजिनाङ्घ्रिगन्धप्रपञ्चः कर्णस्फुरद्गुम्फसुवर्णविभूषणश्रीः ।
मद्वर्त्मनि प्रचलदुर्मदमोहचौरः दुःसञ्चरेपि विललास य एव शूरः ॥ १० ॥
हृत्त्वापि कान्तिलवमेव यदीयकीर्त्तिर्दिव्यं मृजन्निव जगत्पद्मादभीतः ।
ऋदुः सुधावपुरपि प्रभुरौषधीनामण्येष सर्पनिभलक्ष्मधृतौ न शुद्धः ॥ ११ ॥
सोमाभिधस्तदनुजः सुजनाननाब्जसूर्याऽभवद्विवुधसिन्धुविशुद्धबुद्धिः ।
गन्मानसेऽद्भुतरसे विललाम वार्द्धिक्षिसौर्वेतापविधुरेव सरस्वतीयम् ॥ १२ ॥
तिडाकथासु मदसि द्युसदां सदैव मौलि विकम्प्य किल सोऽपि गुरुः सुराणाम् ।
दृष्ट्वैवैभवभरस्य विचारितस्य नीराजनान्यकृत चञ्चलचूलरत्नैः ॥ १३ ॥
वः परं जिनवरो हरिभद्रसूरिः सत्यं गुरुः परिवृद्धः खलु मिहाराजः ।
गोमाननेन नियतं नियमत्रयेण कीर्त्तिं व्यधात्रिपथगामिव यः पवित्राम् ॥ १४ ॥
स्फूर्ज गूर्जरधराधवसिद्धराजराजत्सभाजनसभाजनभाजनस्य ।
मन्त्रिमन्त्रितदवानलविह्वलायां श्रीग्वण्डमण्डननिभा भुवि यस्य कीर्त्तिः ॥ १५ ॥
वर्णपराधर्गगणिते सति यद्गुणानामेकैकबिन्दुरचनामुदुकैतयेन ।

एतेन कति नो ग्वदिनीर्युभित्तौ धाता व्यधादथ विधास्यति कीर्त्तिशेषाः १६
। चेद्यशांसि बलिकर्णदधीचिमुख्या दानोत्सवैरविरलानि भुवि व्यधास्यन् ।
तैरदास्यत विलासमरालबाललक्ष्मीर्यदीयघनदानयशोनदीषु ॥ १७ ॥
। वाससद्भकरपद्मगदीपकल्पां व्यापारिणः कति न विभ्रति हेममुद्राम् ।
ज्वालयन्ति जगदप्यनयैव केऽपि येन व्यमोचि तु ममस्तमिदं तमस्तः ॥ १८ ॥
जगन्त्रितयविस्मयनीयनीतेः सीतेति रामचरितस्य बभूव तस्य ।
श्रोचनं स्थिरतरं दयिताननेन्दौ दूरेण काञ्चनमृगश्रियमन्वगच्छत् ॥ १९ ॥
। दिसौ हसतु शीतकरोऽपि भासा भृङ्गीस्तैरपि च हुङ्कृतां सरोजम् ।
। त्वलम्बितशिरोऽम्बरदम्बरेण यस्या मुखं जगति न प्रकटं यदासीत् ॥ २० ॥

तत्सम्भवस्त्रिभुवनाभरणं बभार शुभ्रं यशोभरमनश्वरमश्वराजः ।
 मुक्त्वा कलङ्ककलितं ललितं हिमांशुं हर्षादलाभि सकलाभिरयं कलाभिः ॥ २१ ॥
 यं मातृभक्तिशुचिमेव यशश्छलेन संसेव्य जातमुकृतो रजनीभुजङ्गः ।
 आसीज्जगत्रितयविस्तृतवैभवश्च साक्षात्कलङ्कुरहितश्च सदोदितश्च ॥ २२ ॥
 हुत्वा सदध्वरचितेषु तमांसि तीर्थयात्रोत्सवेषु ग्वलु मससु पावकेषु ।
 यः सप्तपूर्वपुरुषैकमुदे यशोऽम्भःपूर्त्तानि मस भुवनानि कृती प्रतेने ॥ २३ ॥
 संस्तूयमानचरितः परितः प्रबुद्धैः मन्थव्रते सुकृतसूनुरिवान्वहं यः ।
 लज्जामसज्जयत चापगुरुद्विजेन्द्रद्रोणक्षयक्षणतदुक्तिविचारणेन ॥ २४ ॥
 तस्य प्रिया प्रणयपात्रममात्रशीललीलायितं वन बभार कुमारदेवी ।
 आलीयत प्रतिपदं जिनपादपद्मे चित्तेशवक्रकमले च यदीयदृष्टिः ॥ २५ ॥
 यस्या मुखे जिनगुणग्रहणप्ररोहत्प्रीत्या शिरः प्रतिकलं परिकम्पयन्त्याः ।
 हित्वाऽम्बुजं च रजनारमणं च लोला दोलाकुतूहलरसं समसेवत श्रीः ॥ २६ ॥
 सनुस्तयोरजनि नीरजनिर्मलास्यः श्रीलास्यभूः स्मरकलः किल तूणिगाख्यः ।
 बाल्येऽपि यस्य चरितं विरराज वृद्धसंवादकं क्रमनिराकृतपल्लवस्य ॥ २७ ॥
 यस्याननं द्विजवियुक्तमपि द्विजेन्द्रमान्द्रप्रभाभरमभान्नवशैशवस्य ।
 अङ्गं च केशलवमुक्तमपि व्यराजयस्य प्रवालरुचिराधरपाणिपादम् ॥ २८ ॥
 मत्याभिभ्रान्तदनुजो मनुजावतंसरत्नं बभूव विदितो भुवि मल्लदेवः ।
 यस्याग्रतः प्रतिकलं गतिविभ्रमेण विभ्राजते स्म न महानपि हस्तिमल्लः ॥ २९ ॥
 और्वाग्रिनापतत यः सततं पयोधौ पातालर्माग्नि फणिफल्कृतिदावदाहः ।
 चण्डेव चण्डकरघर्मघटेति मत्त्वा यस्योज्ज्वलानि वचनानि सुधा सिपेवे ॥ ३० ॥
 तस्यानुजः पितृपदाम्बुजचञ्चरीकः श्रीमातृभक्तिसरसीरसकेलिहंसः ।
 साक्षाज्जिनाधिपतिधर्मनृपाङ्गरक्षो जागर्त्ति नर्तितमना मुदि वस्तुपालः ॥ ३१ ॥
 नागेन्द्रगच्छमुकुटामरचन्द्रसूरिपादाब्जभृङ्गहरिभद्रमुनीन्द्रशिष्यात् ।
 व्याख्यावचो विजयसेनगुरोः सुधाभमास्वाद्य धर्मपथि सत्पथिकोऽभवद्यः ॥ ३२ ॥
 कुर्वन्मुहुर्विमलरैवतकादितीर्थयात्रां स्वर्कायपितृपुण्यकृते मुदा यः ।
 सङ्घट्टिसङ्घपदरेणुभरेण चित्रं सदृशनं जगति निर्मलयाम्बभूव ॥ ३३ ॥
 धर्मोचिर्त्ता रुचितकामगवीं निपेव्य दुग्धप्रपास्त्रिजगतोऽपि वितत्य कीर्त्ताः ।
 यो मातृदुग्धरमपानमहोत्सवानामानृण्यमात्मनि कथञ्चन नैव मेने ॥ ३४ ॥
 भास्वत्प्रभावमधुराय निरन्तरायधर्मोत्सवव्यतिकराय निरन्तराय ।
 यो गर्जरावनिशिरामणिर्भामभूपमन्त्रीन्द्रतापरवशत्वमपि प्रपेदे ॥ ३५ ॥

यः कामवृत्तिरनुजेन निजेन तेजःपालेन पूर्णलृपकार्यपरस्परणे ।
मद्धर्मकर्मरस एव मनो मनोज्ञविद्विन्नोदपयमि स्नपयाम्बभूव ॥ ३६ ॥
यः स्वीयमातृपितृबन्धुकलत्रपुत्रमित्रादिपुण्यजनये जनयाश्चकार ।
सहर्शनव्रजविकामकृते च धर्मस्थानावलीवलयिनीमवनीमशेषाम् ॥ ३७ ॥

कीर्त्या सौरभसारसान्द्रसुमनःमन्दोहसन्दोहकृत्-
कान्त्या पाति वसन्नमन्वहममाविल्यर्पितार्थक्रमम् ।
ख्यातं प्राप वसन्तपाल इति यो नामाद्विर्नायं मुदा
विद्वद्भिः परिकल्पितं हरिहरश्रीमोमशर्मादिभिः ॥ ३८ ॥
श्रीशत्रुञ्जयशैलशेखरमणोः श्रीनाभिसुनुप्रभोः
पीत्वा वक्रसुभांशुदीधितिसुधामाकण्ठमुत्कण्ठया ।
व्यातन्वन्कवितां नितान्तमुदितः मद्यस्तदुद्गारवत्
तस्यैवादिजिनेश्वरस्य जनयामाम 'स्त्वं यो नवम् ॥ ३९ ॥
नरनारायणानन्दो नाम कन्दो मुदामिदम् ।
तेने तेन महाकाव्यं वाग्देवधर्मसुनुना ॥ ४० ॥
उद्गास्वद्विध्वविद्यालयमयमनसः कोविदेन्द्रा विनन्द्रा
मन्त्री वज्राञ्जलिर्वीं विनयननशिरा याचने वस्तुपालः ।
अल्पप्रज्ञाप्रबोधादपि मपदि मया कल्पितेऽस्मिन्प्रवन्धे
भूयो भूयोऽपि गृयं जनयत नयनक्षेपतो दाषमोषम् ॥ ४१ ॥
इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविगचिने नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये प्रशस्तिप्रपञ्चो नाम षोडशः सर्गः ॥

अचिन्त्यदातारमजातशत्रुं श्रीवस्तुपालं कति नाश्रयन्ति ।
चिन्तामणिः सोऽपि युधिष्ठिरश्च नान्वर्थमामर्ष्यपदं यदग्रे ॥ १७ ॥
शङ्के शारदपर्वगर्वितशशिज्योत्स्नासपत्नं तव
त्रैलोक्ये गुणजालकं विलसति श्रीवस्तुपालाद्भुतम् ।
यत्तादृग्दृढपाशवैशसकृताशङ्काभिः शङ्का स्फुटं
नैवान्यस्य भवन्ति कीर्तिवरलाः खेलासु हेलोस्पदम् ॥ १८ ॥

समाप्तं नरनारायणानन्दमहाकाव्यम् ।

APPENDIX I.

श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यवस्तुपालकृतं

श्रीआदीश्वरमनोरथमयं स्तोत्रम्

लब्ध्वा मानुषजन्मजातिसुकुलप्रश्नां प्रतिष्ठामिमां
धृत्वा धर्मधुरीणनामधिगतः सङ्गाधियत्यश्रियम् ।
नार्थेणाग्रिम वस्तुपालमचिवो विश्वाग्रजाग्रत्पदा-
रोहाय प्रगुणां मनोरथमयीं निःश्रेणिमाशिश्रियत् ॥ १ ॥
श्रीनाभेय मनोरथाः जनपथा मिथ्याभिमानाम्बुधेः
कल्लोला इव विस्फुरन्ति विषयग्राहग्रहव्यग्रिताः ।
हित्वा नानिनि वस्तुपालमचिवः मद्बोधदुग्धोदधे-
भेजे वीचिममानिमान् शमदमप्रव्यक्तमुक्ताफलान् ॥ २ ॥
प्रन्याशं प्रसरन्कषायविषयज्वालाकरालादिनां
दूरीभूय भयङ्कराद्भवदवाद्यामोहधृमान्धितः ।
श्रीशत्रुञ्जयशैलपावनजिन त्वद्वक्त्रचन्द्रानपो-
पास्तिध्वस्ततमाः शमासृतहृदे दाहं कदाहं क्षिपे ॥ ३ ॥
एतस्मिन्भववारिधौ निरवधि कोधोर्ववहेश्च्युत-
स्त्रस्तो लाभतिमिङ्गिलस्य गिलनान्क्लेशाम्भमो निर्गतः ।
स्रस्तस्तान् कदा कदाग्रहमहाग्राहाच्च शत्रुञ्जय-
द्वीपं प्राप्य भजेय जयविजयप्रातः परां निर्वृतिम् ॥ ४ ॥
संसारव्यवहारतो रतिमतिव्यावर्त्यकर्त्तव्यता-
वार्त्तामप्यपहाय चिन्मयतया त्रैलोक्यमालोकयन् ।
श्रीशत्रुञ्जयशैलगह्वरगुह्यामध्ये निबद्धस्थितिः
श्रीनाभेय कदा लभेय गलितज्ञेयाभिमानं मनः ॥ ५ ॥
स्वामिन्मृत्युहरेरहं हरिणवन्नष्टोऽतिकष्टायुध-
व्याधिव्याधशतैर्वृतः श्रिनभवारण्योऽशरण्यो भ्रमन् ।

नाभेय त्वमनाकुलः कुलपतिर्यत्रासि तस्मिँल्लभे
 श्रीशत्रुञ्जयशैलनामनि कदा पुण्याश्रमे विश्रमम् ॥ ६ ॥
 श्रीगवोष्मभिरौष्मलेषु धनिनामीर्ष्यानलज्वालय
 जिह्वालेषु मृगीदृशामनुशयाद्भूमाधितेषु द्विषाम् ।
 वक्त्रेषु ग्लपितामिमां त्रिजगतीनिस्तन्वचन्द्रोदये
 देव श्रीविमलाद्रिकेतन कदा दास्ये त्वदास्ये दृशम् ॥ ७ ॥
 क्रोधेन ज्वलितां हतांऽहमिषुभिः पञ्चेषुणा पञ्चभिः
 बद्धां मोहमहाद्विषा च विषयग्रामं प्रकाशं श्रितः ।
 तद्भस्तान्तरवैरिवीर भुवनस्वामिन् सनाथे त्वया
 दुर्गे श्रीविमलाद्रिनामनि सुखं स्थानाऽस्मि सुस्थः कदा ॥ ८ ॥
 आस्यं कस्य न वीक्षितं क्व न कृता सेवा न के वा स्तुता-
 स्तृष्णापूरपराहतेन विहिता केषां च नाभ्यर्थना ।
 तत्रान्तर्विमलाद्रिनन्दनवनाकल्पैककल्पद्रुमं
 त्वामामाद्य कदा कदर्थनमिदं भूयोऽपि नाहं महे ॥ ९ ॥
 संसारे सुखहेतुवस्तुविपर्ययस्मद्भिन्नैः मङ्गलै-
 र्दत्ता देव त्वदन्यदेव तदियं वाञ्छा समोत्सेकिना ।
 श्रेयोवैभव नाभिमम्भव भवाकृपारपारङ्गम
 श्रीशत्रुञ्जयमण्डनेन भवता भावी कदा मङ्गमः ॥ १० ॥

एताः शमामृतरस्मेन हृदालवाले संवर्जिताः पृथुमनोरथवल्लयो मे ।
 विश्वैकमित्र भगवन् भवतः प्रसादाल्लोकोत्तरैः फलभरैः सफलाभवन्तु ॥ ११ ॥
 धर्मध्यानमना मनोरथमयं स्तोत्रं युगादिप्रभा-
 श्रके गृज्जरचक्रवर्त्तिमचिवः श्रावस्तुपालः कविः ।
 प्रातः प्रातरर्थायमानमनयां यच्चित्तवृत्ति सता-
 माधत्ते विभुतां च ताण्डवयति श्रेयःश्रियं पुष्यति ॥ १२ ॥
 इति श्रीआदीश्वरमनोरथमयं स्तोत्रम् ।

APPENDIX II

श्रीवस्तुपालसूक्तयः

मुधा मधु मुधा मीधु मुधा मोऽपि सुधारसः ।
 आस्वादितं मनोहारि यदि हारिहरं वचः ॥
 आगान्ति यान्ति च परे ऋतवः क्रमेण सञ्जातमत्र ऋतुयुग्ममगत्वरं तु ।
 वीरेण वीरध्वलेन विना नितान्तं वर्षा विलोचनयुगे हृदये निदाघः ॥
 यशोवीर यशोमुक्ताराशेरिन्दुरसौ शिन्वा ।
 तद्रक्षणाय रक्षायाः श्रीकारो लाञ्छनच्छलात् ॥
 विन्दवः श्रीयशोवार मध्ये शून्या निरर्थकाः
 सङ्ख्यावन्तो निगद्यन्ते त्वयैकेन पुरस्कृताः ॥
 यशोवीर लिखन्त्याख्यां यावच्चन्द्रं विधिस्तव ।
 न भाति भुवने तावदाद्यमप्यक्षरद्वयम् ॥
 मन्तः समन्तादपि तावर्कानं यशो यशोवीर वन स्तुवन्ति ।
 जाने जगत्सज्जन लज्जमानः प्रविश्य कोणे त्वमतः स्थिताऽसि ॥
 प्रकाशयते सतां साक्षाद् यशोवीरेण मन्त्रिणा ।
 मुखेन्दुज्योतिषा ब्राह्म्या करे श्रीः स्वर्णमुद्रया ॥
 अस्थिरेण वपुषा स्थिरमात्रं वानरागपदमर्चयतां मे ।
 किं वृथा मनमि विभ्रति स्वेदं धर्मकल्पनरवां गुरवोऽमी ॥
 अद्य मे फलवती पितुराशा मातुराशिपि शिन्वाऽङ्कुरिताऽद्य ।
 यद्युगादिजिनयात्रिकलाकं पूजयाम्यहमशेषमग्निरः ॥
 एवंविधस्तु संयोगः सुकृतैरेव लभ्यते ।
 नहि चिन्तामणिः प्रायो निष्पुण्यस्य गृहे वसेत् ॥
 कैल्पद्रुमस्तुरसौ तरवस्तथान्ये चिन्तामणिर्मणिगिरसां मणयस्तथान्ये ।
 धिग्जातिमेव ददृशे वन यत्र नेमिः श्रीरैवनेशदिवसो दिवसास्तथान्ये ॥
 अभङ्गवैराग्यतरङ्गपूर्णं हृदि त्वदीये यदुवंशरत्न ।
 कथं कृशाङ्गयोऽपि हि मान्तु हन्त यस्मादनङ्गोऽपि पदं न लेभे ॥

१ हरिहरकाव्यप्रशंसा । २ वीरध्वलस्वर्गमने वस्तुपालस्य विलापः । ३ चाहमानतरेन्द्रोदयसिंह-
 मन्त्रियशोवीरोपश्लोकनपदानि । ४ नागपुरीयपूतडीयसङ्घाचर्नसमये । ५ तीर्थकृत्स्तुत्यादिपदानि ।

त्वत्प्रासादकृते नीडे वसन्शृण्वन्गुणांस्तव ।
 सङ्घदर्शनतुष्टात्मा भूयामं विहगोऽप्यहम् ॥
 यद्वाये दृतकारस्य यत्प्रियायां वियोगिनः ।
 यद्वाधावेधिनो लक्षे तद्दयानं मेऽस्तु ते मते ॥
 अधीता न कला काचिन्न च किञ्चित्कृतं तपः ।
 दत्तं न किञ्चित्पात्रेभ्यः गतं च मधुरं वयः ॥
 आयुर्जीविनवित्तेषु स्मृतिशेषेषु या मतिः ।
 मैव मे जायते पूर्वं न दूरं परमं पदम् ॥
 आरोहन्ती शिरः स्वान्तादौन्नत्यं ननुते जरा ।
 शिरसः स्वान्तमायान्ती दिशते नवतां पुनः ॥
 वञ्चयित्वा जनानेतान् सुकृतं गृह्यते श्रिया ।
 तत्ततो गृह्यते येन स तु धूर्तधुरन्धरः ॥
 नृपव्यापारपापेभ्यः सुकृतं स्वीकृतं न गैः ।
 तान्धृलिधावकेभ्योऽपि सन्त्येऽव्ययतरान्नरान् ॥
 नै कृतं सुकृतं किञ्चित् मनां संस्मरणोचिनम ।
 मनोरथैकमाराणांमेवमेव गतं वयः ॥
 यन्मयोपाजितं पुण्यं जिनशामनमेवया ।
 जिनशामनमेवैव तेन मेऽस्तु भवे भवे ॥
 या रागिणि विरागिण्यः स्त्रियस्ताः कामये कः
 नामहं कामये मुक्तिं या विरागिणि रागिणां ॥
 शास्त्राभ्यासो जिनपदनतिः मङ्गतिः सर्वदायैः
 सहृत्तानां गुणगणकथनं दोषवादे च मौनम् ।
 सर्वस्यापि प्रियहितवचो भावना चात्मनन्वे
 सम्पद्यन्तां मम भयभवे यावदाप्तोऽपवर्गः ॥

१. श्रीताभेयध्यानावसरे । २. पलितं दृष्ट्वा वस्तुपालसूक्तयः । ३. देहावसानमस्ये । सुभाषि-
 तावल्यां नामांल्लेखं विना पादव्यत्यासेनोदाहृतमिदम् ।

APPENDIX III

श्रीवस्तुपालकीर्त्तिदानप्रबन्धाः

(उपदेशतरङ्गिणीतः)

श्रीवस्तुपालः प्रतिवर्षं वारधयं सर्वचतुर्विधसङ्कृपूजां करोति स्म । एकदा सङ्घार्चायां जायमानायां एको दरिद्रो द्विजः प्राह—देव ! कल्पद्रुमावतार इव सर्वलोकवाञ्छितं ददानो दृश्यसे, एकत्रैलं समापि सम्मुखमवलोकय, यथा दारिद्र्याय जलाञ्जलिं ददामि । तदा मन्त्रिणोक्तम्—रे ! किमप्युद्धरितवस्त्र-मस्ति ?, एका वस्त्रवन्धनस्थूलपट्यस्ति, देहि । मा द्विजस्मार्षिता । तेन विलोक्योक्तम्—

कचित् भूत्रं क्वचित् नृलं कार्पासास्थि क्वचित् क्वचित् ।

देव ! त्वदस्मिन्मरीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥

मन्त्रिणोक्तम्—पुनर्वद, मसदशवारमुक्तम् । १७ शतानि द्रम्माणां समर्पितानि । एकदा यात्रारम्भे वन्दनार्थमवमन्त्रिणा सभायां किञ्चिन्निद्रायमाणन-रचन्द्राचार्यो वादिनः प्राह—नाहं निद्रायमाणः, किन्तु नेत्रे निमील्य लक्ष्मीनारायणयोः समुद्रमध्यस्थयोः परस्परालापं शृण्वन्नस्मि ।

यथा—लक्ष्मि ! प्रेयमि ! केयमास्यशिनिना वैकुण्ठ ! कुण्डोऽसि किं

नो जानासि पितुर्विज्ञाशमसमं सङ्कोत्थितैः पांसुभिः ? ।

मा भीर्भीरु ! गर्भीर एव भविनाऽम्भोधिश्चिरं नन्दतात्

सङ्देशो ललितापतिर्जिज्जपतेः स्नात्राम्बुकुल्यां मृजन् ॥

बालचन्द्रक्षुल्लकेन श्रीवस्तुपालो वर्णितः—

गौरी रागवती त्वयि त्वयि वृषो बह्मादरस्त्वं पुन-

भूत्या त्वं च समुल्लसद्गुणगणः किं वा बहु ब्रम्हे ।

श्रीमन्त्रीश्वर ! नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते

बालेन्दुं चिरमुच्चकै रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः क्षमः ॥

तदनु मन्त्रिणा भट्टारकपादोपवेशनं कारितं बालचन्द्रस्य ।

एकदा अमरचन्द्रमुनौ पर्वदि तत्कालकृतनव्यश्लोकैर्व्याख्यानं कुर्वति

द्विपदी प्रोक्ता—

अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ।

वन्दनार्थमागच्छता द्वारस्थेन मन्त्रिणा श्रुता । अहो ! रागी स्त्रीकथाकृ-
न्मुनिः, इति ध्यात्वा न वन्दितः । ज्ञातमन्त्रिचित्ताभिप्रायेणामरचन्द्रेणोक्तम्—

अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ।

यत्कुक्षिप्रभवा एते वस्तुपाल ! भवादृशाः ॥

तुष्टेन पादोपवेशनं कारितम् ।

श्रीशत्रुञ्जयतीर्थं संघसमक्षं श्रीवस्तुपालमन्त्रिणि आरात्रिके क्रियमाणे-
ऽर्थिनां मन्त्रिमध्ये झम्पानं दृष्ट्वा सोमेश्वरकविः प्राह—

इच्छामिहिसमुद्यते सुरगणे कल्पद्रुमैः स्थीयते

पाताले पवमानभोजनजने कष्टं प्रणष्टो बलिः ।

नीरागानगमन् मुनीन् सुरभयश्चिन्तामणिः काप्यगात्

तस्मादर्थिकदर्थनां विषहतां श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥

सोमेश्वरस्य सहस्रं ददौ । सन्तुष्टेन सोमेश्वरेण पुनरभाणि—

के निधाय वसुधातले धनं वस्तुपाल न यमालयं गताः ।

त्वं तु नन्दमि निवेशयन्निदं दिक्षु धावति जने क्षुधावति ॥

पुनरपि सहस्रं ददौ ।

तथाऽरिमिहकविः—श्रीवासाम्पुजमाननं परिणनं पञ्चाङ्गलीच्छद्गतो

जग्मुर्दक्षिणपञ्चाग्वमयतां पञ्चापि देवद्रुमाः ।

वाञ्छापूर्णकारणं प्रणयिनां जिह्वं चिन्तामणि-

जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥

द्विसहस्री दत्ता ।

एकदा तुष्टेन श्रीवीरध्वलेन मन्त्रिणे दशलक्षी प्रसादे दत्ता । सा तु
तेन गृहादवागेव दत्ता, तदा कश्चिन्कविः—

श्रीमन्नि दृष्ट्वा द्विजराजमेकं पद्मानि मङ्गोचमवाप्नुवन्ति ।

समागतेऽपि द्विजराजलक्षे मदा विकामी तव पाणिपद्मः ॥

इति स्तूयमानो लज्जयाऽधो विलोकयति स्म । तदा नानाख्यकविः प्राह—

एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं

लज्जानम्रशिरा धरातलमिदं यद्वीक्षसे वेद्मि तत् ।

वाग्देवीवदनारविन्दनिलकश्रीवस्तुपाल ! ध्रुवं

पातलाद्दलिमुद्दिधीर्धुरसकृन्मार्गं भवान्मार्गति ॥

सुवर्णजिह्वा दत्ता । कर्णस्त्वचं शिविर्मांसं, जीवं जीमूतवाहनः, ददौ
दधीचिरस्थीनि; पण्डितत्रयवाक्यमिदं ।

जयन्तदेवेन समस्यापादं चक्रे-वस्तुपालः पुनर्वसु । सहस्रचतुष्टयं प्रदत्तम् ।

एकदा सोमेश्वरो वस्तुपालधवलगृहे समागतः, वर्यासनदानेऽपि नोप-
विशति स्म । मन्त्रिणा कारणं पृष्टः प्राह—

अन्नदानैः पयः पानैर्धर्मस्थानैश्च भूतलम् ।

यशसा वस्तुपालेन रुद्धमाकाशमण्डलम् ॥

इति स्थानाभावात् नोपविश्यत इत्युक्ते नवसहस्री प्रदत्ता ।

एकस्यां सङ्घार्चायां विजयसेनमूरिभिरुक्तम्-नन्दनोद्यानपालको बुम्बां पातय-
न्निन्द्रसभायामागत्य वक्ति ।

यथा-देव ! स्वर्नाथ ! कष्टं ननु क इह भवान् नन्दनोद्यानपालः

खेदस्तत्कोऽद्य केनाप्यहह ! हत इतः काननात् कल्पवृक्षः ।

इन्द्रप्रतिवचो यथा—

हूं मा वादीस्तदेतत् किमपि करुणया मानवानां मयैव

प्रीत्याऽऽदिष्टोऽयमुर्व्यास्तिलकयति तलं वस्तुपालच्छलेन ॥

रोहणाचलं प्रति कस्यापि प्रश्नः—

हंहो रोहण ! रोहति त्वयि मुहुः किं पीनतेयं मदा ?

रोहणप्रतिवचो यथा शृणु—

भ्रातः ! सम्प्रति वस्तुपालसचिवत्यागैर्जगत्प्रीयते ।

तेनाऽस्तैव ममार्थिकुट्टनकथा प्रीतिर्दरीकिनरी-

गीतैस्तस्य यशोमृतैश्च तदियं मेदस्विना मेऽधिका ॥

एकदा देवकपत्तनतः सोमेश्वरपूजाकारकभट्टाः समागताः ।

मन्त्रिणा पृष्टाः-वर्या पूजा क्रियमाणाऽस्ति न वा ? । ते प्राहुः—

नादत्ते भसितं सितं मचिव ते कर्पूरपूरं स्मरन्

कौपीने न च तुष्यति प्रभुरसौ शंसन्दुकूलानि ते ।

दिग्धो दुग्धभरैर्जलेषु विमुखः श्रीवस्तुपाल त्वया

कर्पूरागुरुपूरितः पशुपतिर्नो गुग्गलं जिघ्रति ॥

अस्य काव्यस्य कारकाणां भट्टानां दशसाहस्री प्रदत्ता ।

दानमण्डपिकायां निरर्गलं दानं ददानं वस्तुपालं कवयः स्तुवन्ति

यथा-ये पापप्रवणाः स्वभावकृपणाः स्वामिप्रसादोल्बणाः

तेऽपि द्रव्यकणाय मर्त्यभषणा जिह्वे भवत्या स्तुताः

तस्मात्तत्तदघापघातविधये बद्धादरा सम्प्रति

श्रेयः स्थानविधानधिकृतकलिं श्रीवस्तुपालं स्तुहि ॥

सूरो रणेषु चरणप्रणतेषु सोमःव क्रोऽनिवक्रचरितेषु बुधोऽर्थबोधे ।

नीनौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः

श्रीभोजवदनाम्भोजवियोगविधुरं मनः ।

श्रीवस्तुपालवक्त्रेन्दौ विनोदयति भारती ॥

सर्वेषां महस्रदानम् ।

पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि

स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लमन्मौरभाः ।

वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः

केपां न प्रथयन्ति चेत्तस्मिन् मुदः श्रीवस्तुपालोक्तयः ? ॥

श्रीवस्तुपाल ! तव भालतले जिनाज्ञा

वाण्यां मुखे हृदि कृपा करपल्लवे श्रीः ।

देहे शुनिर्विलसन्तीति स्पष्टेव कीर्तिः

पैतामहं सपदि धाम जगाम नाम ॥

अपरस्तु—अनिस्मरन्तीमपि गेहगर्भात् कीर्तिं परेषाममर्तां वदन्ति ।

स्वैरं भ्रमन्तीमपि वस्तुपाल ! त्वकीर्त्तिमाहुः कवयः मर्तां तु ॥

इतरस्तु—सेयं समुद्रवमना तव दानकीर्ति-

पूरोत्तरीयपिहितावयवा समन्तात् ।

अद्यापि कर्णविकलेनि न लक्ष्यते यत्

तन्नाड्युतं सचिवपुङ्गव वस्तुपाल ! ॥

कश्चित्तु—क्रमेण मन्दाकृतकर्णशक्तिः प्रकाशयन्तीव बलिस्वभावम् ।

कैर्नानुभूता सशिरःप्रकम्पं जरं व दत्तिस्तव वस्तुपाल ॥

तेभ्यः कविभ्यः महस्रं ददौ ।

हंसैर्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलप्रत्तरङ्गैस्तरङ्गैः

नीरैरन्तर्गभीरैश्चटुलवककुलग्रामलीनैश्च मीनैः ।

पालीरूढदुमालीनलसुखशयिनश्चीप्रणानैश्च गीतै-

र्भानि प्रकीडदाऽऽतिस्तव सचिव चलच्चक्रवाकस्तटाकः ॥

ललितासरोवरवर्णने सोमेश्वरस्य षोडशसहस्रप्रदानं सर्वाऽनुप्रासानुमानेन ।

श्रीशत्रुञ्जयोपरि अनुपमदेव्या अनुपमसरः कारितम् । तस्य भरितमहो-
त्सवे कियमाणे चारणेनोक्तम् ।

भाऊ भरहिं काई मेचुंजि मर न कराविउं ।

जाणूं हुं इणइ ठामि आगइ अणुपमडी कीउ ॥

एकविंशतिः शतानि द्रम्माणां दत्तानि । तथा स्वमंकीर्त्तनगुणकुलपूर्व-
जावदातप्रतिपादककीर्त्तिकौमुदीमुकृतसङ्कीर्त्तनकाव्यकृन्मोमेश्वरारिसिंहयोर्ग्रा-
मग्रामाश्वकनकदुकूलादिदानं यावज्जीवाहं दनम् । इत्यादिश्रीवस्तुपालकीर्त्ति-
दानप्रबन्धाः शतशो यथा श्रुताः स्वयं वाच्याः ८४, २४, ७२, प्रबन्धेभ्यः ।

II

(प्रबन्धचिन्तामणिः)

अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीमोमेश्वरस्य कवेः काव्यम् ।

हंमैलब्धप्रशंसैस्तरलितकमलप्रचरैस्तरङ्गै-

नारैरन्नर्गभीरैश्चदुलबककुलग्रामलीनैश्च मानैः ।

पालीरुहदुमालीतलसुग्वशयितस्त्रीप्रणानैश्च गीतै-

र्भानि प्रकीडद्मिस्तव मचिव चरच्चकवाकभ्रटाकः ॥

श्रीमन्त्रिणा षोडशसहस्रद्रम्माणां दत्तिः प्रमादाकृता ।

कचिच्चिन्तातुरस्य मन्त्रिणो गुमि मृगप्रमाणस्य समागतः सोमेश्व-
रदेवः समयोचितमिदमपाठोत् । तद्यथा—

एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा यतां जल्पितं

लज्जानम्रशिराः स्थिरातलपदं यद्वीक्ष्यमे वेद्मि तत् ।

वाग्देवीवदनारविन्दनिलक श्रीवस्तुपाल ! स्वयं

पातालाहलिमुद्दिधीर्गुरमकृन्मार्गं भवान्मार्गनि ॥

मन्त्रिणास्य काव्यस्य पारितोषिकेऽष्टौ महस्त्राणि दत्तानि ॥ तथा

त्वचं कर्णः शिबिर्मांसं जीवं जामूतवाहनः ।

ददौ दधीचिरस्थीनि—

इति त्रिषु पदेषु पण्डितेष्वभिधीयमानेषु पण्डितजयदेवः समस्यापद-
मिव, वस्तुपालः पुनर्वसु, इत्युचरन् सहस्रचतुष्टयं लेभे ।

तथा सूरीणां दर्शनप्रतिलाभनावसरे केनापि दुर्गतद्विजातिना याचनया
तन्नियुक्तेभ्यः कृपया पटीमुपलभ्य मन्त्रिणं प्रति समयोचितमूचे—

क्वचित्चूलं क्वचित्सूत्रं कार्पासास्थि क्वचित्क्वचित् ।
 देव त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥
 तत्पारितोषिके मन्त्रिणा दत्तानि पञ्चदशशतानि ।
 तथा बालचन्द्रनाम्ना पण्डितेन श्रीमन्त्रिणं प्रति—
 गौरी रागवती त्वयि त्वयि वृषो बद्धादरस्त्वं युतो
 भूत्या त्वं च लसद्गुणः शुभगणः किं वा बहु ब्रूमहे ।
 श्रीमन्त्रीश्वर नृनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते
 बालेन्दुं चिरमुच्चकै रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः प्रभुः ॥
 इत्युक्ते तस्याचार्यपदस्थापनायां द्रम्मसहस्रं व्ययीकृतम् ।

III

(जिनहर्षकृतवस्तुपालचरित्रतः)

अत्रान्तरे नरेन्द्रेषु शृण्वत्सु निम्बिलेष्वपि ।
 वस्तुपालस्तुतिं कश्चिद्विपश्चिदिति निर्ममे ॥
 गेलङ्घिः खरदृषणास्तसुभगैः क्षीराब्धिबन्धोद्गुरै-
 र्मञ्जरावणनाशभासुरनरैरेभिर्यशोभिर्भृशम् ।
 भूमिं भूपयति त्रयीतनुकुलक्षोणीधवस्पर्द्धया
 श्रीमोमान्वयसम्भवोऽपि सपदि श्रीवस्तुपालः कृती ॥
 द्रम्माणां प्रददे तस्मै स लक्षं पारितोषिकम् ।
 यतो रणाङ्गणे श्रेयो जयश्रीकारणं परम् ॥
 तदा कवीश्वरः कश्चिद्वस्तुपालस्य मन्त्रिणः ।
 नरेन्द्रादेशमासाद्य वास्तव्यां स्तुतिमब्रवीत् ॥
 श्रीवस्तुपाल प्रतिपक्षकाल त्वया प्रपेदे पुरुषोत्तमत्वम् ।
 तीरेऽपि वाह्नेरकृतेऽपि मात्स्ये रूपे पराजीयत येन शङ्खः
 अपूर्वं तव पाण्डित्यं वस्तुपाल विराजते ।
 येनैकशङ्खभङ्गेन विश्वं धवलितं त्वया ॥
 मिलिते तव दलपूगे तस्मिन्शङ्खे च चूर्णतां याते ।
 श्रीवस्तुपालमन्त्रिन् महीमुखे कोऽपि तव रङ्गः ॥

तावल्लीलाकलितसरित्तावदभ्रंलिहोमि-
 स्तावत्तीव्रध्वनितमुग्वरस्तावदज्ञातर्मात्मा ।
 तावत्प्रेङ्खत्कमठमकरव्यूहबन्धुः स सिन्धु-
 र्लोपासुद्रासहचरकरकोडवर्ती न यावत् ।
 दीनाराणां सहस्राणि तस्मै चत्वारि भूपतिः ।
 श्रीमान् विश्राणयामास धीमताः सचिवमस्तवात् ॥
 प्रीणयन्तमिति प्राणिश्रेण्यार्विश्राणनैर्नजैः ।
 कृपालबालं श्रीवस्तुपालं स्तौति स्म कश्चन ॥
 “ अचिन्त्यदातारमजातशत्रुं श्रीवस्तुपालं कति नाशयन्ति ।
 चिन्तामणिः सोऽपि युधिष्ठिरश्च नान्वर्थसाम्प्रार्थपदं यदग्रे ॥
 दृश्यः कस्यापि नायं प्रथयति न परप्रार्थनादैर्न्यमुच्चै-
 स्तुच्छामिच्छां विधत्ते तनुहृदतया कोऽपि निष्पुण्यपण्यः ।
 इत्थं कल्पद्रुमेऽस्मिन् व्यसनपरवशं लोकमालोक्य सृष्टः ।
 स्पष्टं श्रीवस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥ ”
 कर्णार्तस्य कवेस्तस्य कर्णमोक्षं विधाय सः ।
 आजन्म सकुटुम्बस्य योगक्षेममकारयत् ॥
 अश्रावसरमामाद्य वृत्तिं सद्वृत्तशालिनौ ।
 पूर्वं कृतोपकारेषु भट्टसोमेश्वरादिषु ॥
 भूयो भूमिप्रदानेन वस्तुमण्डपिकादिषु ।
 विशोपकविधानाच्च कृतज्ञौ कुरुतः स्म तौ ॥ युग्मम् ।
 कविः सोमेश्वरः प्राह स्तुतिमेवं नयोम्नतः ।
 पुपूषति न को वाचं कृतज्ञगुणकीर्त्तनात् ॥
 “ न गिरौ न च मातङ्गे न कर्म नैव सूकरे ।
 वस्तुपालस्य धीरस्य पाणौ निष्ठति मेदिना ॥
 सूत्रे वृत्तिः कृता पूर्वं दुर्गमिहेन धामता ।
 विसूत्रे तु कृता वृत्तिस्तेजःपालेन मन्त्रिणा ॥ ”
 भट्टसोमेश्वरप्रायाः प्रसिद्धाः कविकुञ्जराः ।
 चक्रुस्तत्रागता मन्त्रिसुखामगुणकीर्त्तनम् ॥

१ वस्तुपालनिर्मितसत्रागारमुद्दिश्येदम् । २ कृतुपालस्य कृतज्ञता । ३ स्तम्भनकतीर्थयात्रायाम् ।

यथा—“ श्रीवस्तुपाल तव भालतले जिनाज्ञा
 वाणी मुखे हृदि कृपा करपङ्कजे श्रीः ।
 देहे शुनिर्विलसतीव रूपेव कीर्तिः
 पैनामहं सपदि धाम जगाम नाम ॥
 अंनिस्सरन्तीमपि गेहगर्भात्कीर्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।
 स्वैरं भ्रमन्तीमपि वस्तुपाल त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं तु ॥
 सेयं समुद्रवसना तव दानकीर्तिः पूरोत्तरीयपहितावयवा समन्तात् ।
 अद्यापि कर्णविकलेति न लक्ष्यते यत्तत्त्वद्भुतं सचिवपुङ्गव वस्तुपाल ! ॥
 क्रमेण मन्दीकृतकर्णशक्तिः प्रकाशयन्ती च बलिस्वभावम् ।
 कैर्नानुभूता मशिरःप्रक्रम्य जरैव कीर्तिस्तव वस्तुपाल ॥ ”
 प्रत्येकं द्रम्मलक्षाणि तेषामेव ददौ पुनः ।
 भट्टगन्धर्वलोकानां महत्त्राणि यथागुणम् ॥
 एवं महोदरौ प्रौढपुण्यकार्यैकतत्परौ ।
 मन्तुष्ट्राव फलप्राप्त्यै कविः सोमेश्वरोऽनघः ॥
 “ पन्थानमेको न कदापि गच्छेदिति स्मृतिप्रोक्तमिव स्मरन्तौ ।
 तौ भ्रातरौ संसृतिमोहवीरौ मस्मूय धर्माध्वनि सम्प्रवृत्तौ ॥
 जनघ्यामोहवह्नीयमिन्दिरा मन्दिरागता ।
 मन्त्रिणा वस्तुपालेन कल्पवह्नीव निर्मिता ॥
 श्लाघ्यः स एकः खलु वस्तुपालः सर्वोत्तमः सर्वगुणाकरश्च ।
 यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाविनाशाद्विमुक्त्वा व्रजन्ति ॥
 कुत्रापि नापभर्गां वर्णविकारोऽथवा निपातो वा ।
 तेजःपालेन कृताऽपूर्वा व्याकरणस्थितिलोके ॥ ”
 तस्मै तौ ददतुः प्रीतौ द्रम्मलक्षत्रयं क्षणात् ।
 दक्षिणानां यतो लोके दानेयत्ता न विद्यते ॥
 कियता पञ्चमहर्षा कियन्तो लक्षाश्च कोटिरपि कियता ।
 औदार्योन्नतमनसां रत्नमती वसुमती कियती ॥
 श्रीकर्णविक्रमदर्धाविमलभोजाद्युर्वीश्वरा भुवनमण्डन वस्तुपाल ! ।

१ “ स्वैरं चरन्तीमपि च त्रिलोक्याम् ” इति तृतीयपादे पदचतुष्टयविपर्ययासेनादाहृतोऽ-
 श्लोकः बह्वर्धेवस्य सुभाषितावह्यां कर्तुमर्ह्यं विना । २ वस्तुपालतेजःपालयार्थमकृत्यानुद्दिश्य
 । वस्तुपालस्य दानवीरतामुद्दिश्य ।

दानैकवीरपुरुषाः सममेव नीताः प्रत्यक्षतां कलियुगे भवता कवीनाम् ॥

इत्याशीर्वादवैदर्भीं दधानं भागधाधिपम् ।

सन्मानदानतो नीत्वा गौरवं विममर्ज ह ॥

अत्रान्तरे स्तुतिं कश्चिन्मन्त्रिणः कविरब्रवीत् ।

अपूर्वं तव सङ्ग्रामकौशलं सचिवेश्वर ! ॥

तद्यथा—

अग्रेऽग्रे पदसङ्गतिर्विजयिनी सा काचिदोजोगुण-

प्रौढा सङ्घटनोदपादि कुटिलः शब्दक्रमांऽलङ्कृतः ।

दोषा ये प्रसरन्ति केऽपि पङ्क्तिः सर्वेऽपि ते धिक्कृता-

स्तज्जानामि वसन्तपाल कविना सङ्घयेन मर्घ्यं तव ॥

राजापद्रपुरःशुल्कमण्डपाऽयधनं ददौ ।

मन्त्री तस्मै तदा तुष्टो यदसौ कविकामधुक ॥

यतः—

धौत्रीं पवित्रयति यत्र नरेन्द्रपुत्रे मयः सुभान्नपितशंभुनिभैर्यशोभिः ।

अद्यापि विद्यत इवोद्यतकीर्तिमूर्तिर्देवो दिवाकरकुलैकललास रामः ॥

पारिजातः कवीन्द्राणां सर्वज्ञानिसुधाम्बुदः ।

धर्मसन्तुः सरस्वन्याः श्रीमर्वज्जमतांशुमान् ॥

यथौचित्येन सर्वेषां दर्शनानां च पोषकः ।

वस्तुपालो महामात्यस्तस्य राज्यधुरन्धरः ॥ (युग्मम्)

यतः—“ दानं दुर्गतवर्गसर्गविलयव्यन्यासवैहासिकं

शौण्डीर्यं भुजदर्पचण्डिमकथामसर्वकषं विद्विषाम् ।

बुद्धिर्यस्य दिगन्तभूतलभुवामाकृष्टिविद्या श्रियां

कस्यामौ न जगत्पमात्यतिलकः श्रावस्तुपालो मुदे ॥

मन्ये धुरि स्थितममुं सचिवं शुचीनां मध्यस्थमेव मुनयः पुनरामनन्ति ।

मातः सरस्वति विवादपदं तदेतन्निर्णीयतां मनसि मे हि गतं चिरेण ॥ ”

अत्रान्तरे कविः कश्चिद्विपश्चिस्त्रिशालिनि ।

समाजे व्याजहार श्रीवस्तुपालस्तुतिं यथा ॥

१ वस्तुपालस्य शङ्खपराजयमुद्दिश्येदम् । २ वस्तुपालस्य दानान्युद्दिश्य । ३ वीरधवलसभायां

स्तुपालस्तुतिः ।

“ सन्ततिः परलोकाय विवेकाय सरस्वती ।
 लक्ष्मीः परोपकाराय मोमवंशेऽभवत्पुनः ॥ ”
 तस्मै लक्षत्रयं मन्त्री तत्त्वत्रयपवित्रितः ।
 हुतं विश्राणयामास द्रुमाणां प्रीतमानसः ॥
 अन्यदा बाङ्गयाम्भोधेः पारदृश्वाश्वराजभूः ।
 कृपार्द्रहृदयं दृष्ट्वा सर्वोङ्गिषु निजं नृपम् ॥
 महाभारतशाम्भान्तर्द्वात्रिंशाधिकृतिस्थितम् ।
 गाङ्गेयधर्मपुत्रादिराजेन्द्राख्यानमुत्तमम् ॥
 अप्राविंशाधिकारस्थं तथा शिवपुराणगम् ।
 मद्यमांसपरीहारपुण्यराशिप्रकाशकम् ॥
 आख्यायाख्याय सद्युक्त्या यथाप्रस्तावमात्मना ।
 मांसास्वादसुरापाननिषेधव्रतनिर्मलम् ॥
 विमुक्ताखेटकर्काटं न्यक्तपर्वनिशादनम् ।
 पराङ्गनापरिष्वङ्गावाङ्मुग्वं च विनिर्ममे ॥
 अथालङ्कारिकाणां मुख्याः श्रीमन्माणिक्यसूरयः ।
 समये तार्थयात्राया आहूता अपि मन्त्रिणा ॥
 काव्यप्रकाशमङ्केतनिर्मितिव्यग्रमानसाः ।
 नेयुः स्वयं न च प्रैपि नैः कश्चिन्निरुजसंयतः ॥ (युगं)
 तेषां लेखस्तदा प्रैपि तेजःपालेन मन्त्रिणा ।
 आदेशाद्वस्तुपालस्य किञ्चिद्वक्रोक्तिगर्भितः ॥
 “ उन्मृत्न्यान्मृत्न्य पुनर्निपतति तत्रैव तत्रैव ।
 वटकूपकूपमध्ये निवसति माणिक्यमण्डूकः ॥ ”
 तदुक्तिविस्मितास्तेऽपि भृशं निःस्पृहवृत्तगः ।
 स्वलेखं प्रेषयामासुस्तयोः श्रावकपाणिना ॥
 “ गुणालिजन्महेतूनां तुलानां हृद्विपाटयन् ।
 वंशार्धाधिपरिस्फूर्त्या किं हि जैन विजृम्भमे ॥ ”
 तदुत्तयान्तर्भृशं विद्धां मन्त्री तद्दर्शनात्सुकः ।
 तदायं पौषभागारं स्तम्भनीर्थपुरे रहः ॥

१ वस्तुपालस्य महाभारतादिवाचनेन गङ्गा मद्यमांसादिनिवारणम् । एतच्च तस्य भारतपुरा-
 णादिग्रन्थाभ्यासनिवेदकमित्यवोद्धृतम् । २ काव्यप्रकाशसंस्कृतकृन्माणिक्यसूरिप्रसङ्गः ।

लृण्टयित्वाग्विलं वस्तु कृत्वैकं न्यवेशयत् ।
 श्रुत्वा तस्यागमं तेषुपि दनान्तःकरणा रयात् ॥ (युग्मं)
 श्रीमन्त्रिगुरुभिः साकमुदयप्रभसृग्भिः ।
 समीपं मन्त्रिणः प्राप्य जगुराशीर्वचो यथा ॥
 “ तीर्थोद्धारधुरन्धर त्रिजगतीचिन्तैकचिन्तामणे
 श्रीचौलुक्यनरेन्द्रराज्यरचनाविर्भावदीक्षागुरो ।
 श्रीमन्त्रीश्वर वस्तुपाल ! नृपनिव्यापारभारक्षमे
 किं धर्मस्थितिबिप्लवोऽजनि जने भृजानितुल्ये त्वयि ॥ ”
 उवाच सचिवः स्मित्वा भगवन् भवनः पुनः ।
 धर्मकार्यदिदृक्षातो बिप्लवोऽयमजायत ॥
 निजानागमने हेतौ नैरुक्ते च यथास्थिते ।
 क्षमित्वा निखिलं वस्तु मन्त्री तेषां समर्पयत् ॥
 ततां नैकविधैः शुद्धैः मित्रैः सचिवैश्चरः ।
 सोऽथ पूजां व्यधात्तेषां मन्तो नाञ्चन्त्यनौचितीम् ॥
 “ एकं वामः सुरेशैः कृतसुकृतगतैर्जन्मकाले जिनानाम्
 दत्तं दीक्षाक्षणे वा ध्वजवसनमथो एकमेवाम्बरं च ।
 सूर्यादीनां ग्रहाणां पुनरपि विधिना दत्तमस्मिन्क्षणेऽसौ
 मत्पात्रे भूरि यच्छन्नग्रितमथवा नन्दताडस्तुपालः ॥ ”
 इत्युपदेशतस्तुप्रस्तेषां शास्त्रविदामसौ ।
 सर्वेषां धर्मशास्त्राणामेकमादर्शमर्पयत् ॥
 क्रेणात्तो वामनस्थल्यां निवासो कविपुङ्गवः ।
 तुष्टाव सचिवाधीशमन्यदा नृपसंमदि ॥
 “ विद्वद्द्वौग्यहरः प्रपूजितसुरः सौजन्यरत्नाकरः
 शश्वन्नीतिवरः प्रियंवदवरः प्रोद्यन्त्रिवर्गस्थिरः ।
 दानोपेतकरः सुहृद्धितकरः कल्कावलीकातरः
 प्रीतिप्रीतनरः सुधर्मरुचिरः सत्योऽस्तु मन्त्रीश्वरः ॥ ”
 तदनुप्राससंख्यानि लक्षाणि वितरंस्तदा ।
 तस्मिन्प्रीत्याश्रयन्मन्त्री भोजराज इति श्रुतिम् ॥
 अत्रान्तरे नरेन्द्राभवस्तुपालगुणस्तुतिम् ।
 अकरोच्छङ्करस्वामी स्वमनोऽभीष्टसिद्धये ॥

“ गुणैः परेषां गुणशो गृहीतैर्गुणीति युक्ता किल कीर्तिरस्य ।
 अप्यर्थिसार्थप्रतिपादितश्रीः श्रीमानिति ख्यातिरिदं तु चित्रम् ॥
 कर्षण्यातिशयेन वेदमनि धनं यः स्वं विधत्ते स तद्-
 भोक्तुं नात्र न चाप्यमुत्र लभते हस्तादहस्तद्वतम् ।
 सत्प्रात्रप्रतिपादनेन सफलीभूतां विभूतिं पुन-
 र्भुक्तेऽस्मिन् सचिवेश्वरोऽनुगमयत्यन्यत्र जन्मन्यपि ॥ ”
 कलभान् कलभानष्टौ ददद्दर्षासनानि च ।
 दीनाराष्टसहस्राणि वाजिनो गतिराजिनः ॥
 तस्मै सपरिवाराय कवीन्द्रकुलहस्तिने ।
 कविकल्पद्वुरित्याख्यां मन्त्रा लेभे तदा भुवि ॥ पुष्पं ॥
 अन्त्येष्ट्युत्सुमदाकारः स्फारालङ्कारसारदृक् ।
 निकषा मन्त्रिणं कश्चिद्दृशेतात्ममागमत् ॥
 मन्मानासनदानेन सन्तोष्याभाषि मन्त्रिणा ।
 कुतः स्थानादिहायामीद्वानत्रभवान्धिया ॥
 सोऽवग्देवाङ्गनार्गतं दिवि देवविभोः पुरः ।
 तवौदार्यगुणं द्रष्टुमिहागां वामवाल्यात् ॥
 स्वर्नाथसंसदस्तर्हि वार्ता श्रावय काञ्चन ।
 इत्युक्ते मन्त्रिराजेन कविराजोऽब्रवीदिति ॥
 “ देव स्वर्नाथ कष्टं ननु क इह भवान् नन्दनायानपालः
 खेदस्तत्क्रांऽद्य केनाप्यपहत इतः काननात्कल्पशास्त्री ।
 हं मा वार्तास्त्वमेवं किमपि करुणया मानवानां मयैव
 प्राल्यादिष्टोऽयमुर्व्यास्तिलकयनि तलं वस्तुपालच्छलेन ॥ ”
 तस्मै दश सहस्राणि सुवर्णानामदादसौ ।
 नर्वानोक्तिरमास्वादमुदितो विद्वुराग्रणाः ॥
 अत्रान्तरे नरेन्द्रेण कवयः प्रेरिताः पुनः ।
 मन्त्रिणं वर्णयामासुर्वर्णनायगुणाकरम् ॥

हरिहर उवाच—

“ धन्यः स वीरधवलः क्षितिकैटभारिर्यस्येदमद्भुतमहो महिमप्ररोहः ।
 दीप्रोष्णदीधितिसुधाकिरणप्रवाणं मन्त्रिद्वयं किल विलोचनतामुपैति ॥

आजन्मापि वशीकृताय सुकृतस्तोमाय यत्नात्मया
यद्यामायन कोऽपि दूषणकणः श्रीवस्तुपाल ! त्वयि ।
यत्कल्पद्रुमपल्लवद्युतिमवष्टभ्यैव कल्पद्रुमं
पाणिर्धिक्कृते तदैष मनुने कोऽमुं न दोषाश्रयः ॥ ”

दामोदर उवाच—

“ देवे स्वर्गिण्युदयनसुने वर्तमानप्रभूणां
दूरादर्थो विरमति वन द्वारतो वारितः सन् ।
दिष्टयैतस्मिन्नपि कुम्भगे जानमालम्बनेन
स्वच्छे वाञ्छा फलति महतां वस्तुपाले विशाले ॥ ”

मदन उवाच—

“ पालने राज्यलक्ष्मीणां लालने च मनीषिणाम् ।
अस्तु श्रीवस्तुपालस्य निरालस्यरतिर्मतिः ॥ ”

अथ सोमेश्वरः—

“ कोटीरैः कटकाङ्गुलीयनिलकैः केयूरहारादिभिः
कौशेयैरपि वस्तुपालसचिवादासैर्विभूषाजुषः ।
विद्यांशो गृहमागताः प्रणयिनीरप्रत्यभिज्ञाभृत-
स्तैस्तैः स्वं आप्तैः कथं कथमिव प्रत्याययाश्चकिरे ॥ ”
एतेषामपि सर्वेषां ददौ दानेश्वराग्रणीः ।
स प्राप्यानुमतिं राज्ञो दम्भलक्षं पृथक्पृथक् ॥
तस्मिन्क्षणे निरीक्ष्याथामरचन्द्रकर्वाश्वरान् ।
निद्रामुद्रावशात्कम्पमानमौलीनितस्तनः ॥
सावधानशिरोरत्नं वस्तुपालोऽब्रवीदिति ।
किं पुनर्भवतामत्रभवतां योगवेदिषु ॥
प्रमीलाललनालीलाधोलनावशनाधिकम् ।
एवंविधनरेन्द्रादिममाजंऽत्र निपेदयाम् ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
प्रबुद्धास्तेऽपि तद्वाक्यसुधासेकात्क्षणादपि ।
जगुर्मन्त्रीन्द्र ! नो निद्रा योगीन्द्राणां भवेत्कचित् ॥
लक्ष्मीकेशवयोः किन्तु कान्तयोरिति कुर्वतोः ।
वार्ता परस्परं सावधानाः शृणुमो वयं तथा ॥
“ लक्ष्मि प्रेयसि केयमास्याशितता वैकुण्ठ कुण्डोऽसि किं

किं नो वेत्सि पितृविनाशमसमं सङ्क्षोत्थितैः पांसुभिः ।
मा भीर्भीरु गभीर एष भविताम्बोधिश्चिरं नन्दतात्
सङ्क्षेशो ललितापतिर्जिनपतेः स्नात्राम्बुकुल्याः सृजन् ॥ ”

इति श्रुत्वाद्भुतं नेषामर्थोत्पत्तिममौ तदा ।

प्रीतः सिंहासनं सर्वकवीनां प्राङ्मन्यवेशयत् ॥

“ सरस्वतीकण्ठसुवर्णभूषा पद्मदर्शनीकल्पतरुः पृथिव्याम् ।

औचित्यचिन्तामणिरार्हदेशमवर्ज्यमैकधुराधुरीणः ॥

श्रीभोजराजः कविचक्रवर्ती समग्रचैत्योद्धृतिसावधानः ।

दानैकवीरः कलिकालकालो जिनेश्वराज्ञाप्रतिपालकश्च ॥ ”

इत्यादिविरुदश्रेणि पठद्भिः कविकुञ्जरैः ।

श्रितः श्रीमचिवार्धाशो वस्तुपालः स्फुरद्यशाः ॥

पुरः प्रेङ्खद्भुजश्रेणिदृष्ट्यत्रचामरमण्डितः ।

लीलोत्तुङ्गगजारूढः प्रौढिमान्प्राचलत्पुनः ॥ (चतुर्भिः कलापकम्

अत्रान्तरे कविः कश्चिदाचित्यचतुराग्रणीः ।

स्तुतिं श्रीआमदेवस्य वभाषेति सविस्मयाम् ॥

“ ढात्रिशङ्खमलक्षान्भृगुपुरवसनेः सुव्रतस्याग्रतोऽग्रं

कुर्वन्माङ्गल्यदापं स सुरवरार्धाश्वरैः स्तूयमानः ।

योऽदादर्थिव्रजस्य त्रिजगदधिपतेः मद्गुणोन्कीर्त्तनायां

स श्रीमानाग्रदेवो जगति विजयतां दानवाराग्रयाग्यो ॥ ”

अन्यस्तु—

“ श्रीशत्रुञ्जयपर्वते विरहिता लक्षैस्त्रिभिः काण्डय-

स्तिस्त्रो येन जिनस्य जन्मनि परतृप्त्यै निधानाकृताः ।

प्रत्यक्षं त्रिजगज्जनस्य सुधिया श्रीमूलनार्थाहृत-

श्चैत्यस्योद्धृतिकैतवात्म जयतात् श्रीवाग्भटो मन्त्रिराह् ॥ ”

सोमेश्वरः—“ स श्रीजिनाधिपतिधर्मधुराधुराणः

श्लाघास्पदं कथमिवास्तु न वस्तुपालः ।

श्रीशारदासुकृतकीर्त्तिमयत्रिवेण्याः

पुण्यः परिस्फुरति जङ्गममङ्गमो यः ॥ ”

हरिहरः—

“सूरो रणेषु चरणप्रणतेषु सोमो वक्रोऽतिवक्रचरितेषु बुधोऽर्थबोधे ।
नीतौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः ॥”

मदनः—“श्रीभोजवदनाम्भोजधियोगविधुरं मनः ।

श्रीवस्तुपालवक्त्रेन्दो विनादयति भारती ॥”

श्रीवीकलः—

“श्रीवामास्युजमाननं परिणतं पञ्चाङ्गुलिच्छद्मतां
जग्मुर्दक्षिणपञ्चशाम्बमयतां पञ्चापि देवदुमाः ।
वाञ्छापूरणकारणप्रणयिनां जिह्वैव चिन्तामणि-
जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥”
प्रत्येकं प्रददौ लक्षं द्रम्माणां स्वर्द्धुमोपमः ।
धर्मोन्नतिकृते तेषां सर्वेषां सचिवेश्वरः ॥

यतः—कुर्वन्मङ्गलदीपमार्हनमताकाशप्रकाशांशुमान्
श्रीशत्रुञ्जयपर्वते जिनपतेः श्रीनाभिसूनोः पुरः ।
द्रम्माणां किल विंशतिं युगयुतान्लक्षान्कर्त्तवानामहो
प्राग्वाटान्वयमण्डनं सचिवराट् श्रीवस्तुपालो ददौ ॥
“स्वस्ति श्रीभूमिसीमाविपिनपरिमरान्श्रीरनीराधिनाथः
पृथ्व्यां श्रीवस्तुपालं क्षितिधवसचिवं बोधयन्त्यादरेण ।
अस्यामास्माकपुत्र्यां कुपुरुषजनिनः कोऽपि चापन्यदोषो
निःशेषः सैष लोकं पृणगुण भवता भालतां मार्जनीयः ॥”
आनीतास्युधिकाव्याय तस्मै सोमान्वयी ददौ ।
द्रम्माणां चतुरां लक्षांस्तदुक्तिप्रीणिताऽधिकन् ॥
“नादत्ते कनकं सुमं सचिव ते कर्पूरपूरं स्मरन्
कौपीनेऽपि च कुप्यति प्रभुरसौ शंसन्दृक्कलानि ते ।
दिग्धो दुग्धरसैर्जलेषु विमुग्धः श्रीवस्तुपाल त्वया
कर्पूरागुरुमोदितः पशुपतिर्नो गुग्गुलं जिघ्रति ॥”
पुरः पठत मे भूय इत्यादिष्टास्तपोधनाः ।
पुनः पुनस्तदोच्चार्य तस्थुः खिन्नाशया भुशम् ॥
शक्तिसंख्यसहस्राणि द्रम्माणां धार्मिको ददौ ।
तेभ्यो वर्षासनैः साकं तावद्भिः सचिवस्तदा ।

मन्त्रिणोऽवसरे तत्र ज्ञात्वा भावं मनोगतम् ।

कविः सोमेश्वरः स्माह तन्मनःप्रीतये यथा ॥

“ इच्छासिद्धिसमन्विते सुरगणे कल्पद्रुमैः स्थायते
पाताले पवमानभोजनजने कष्टं प्रणष्टो बलिः ।

नीरागानगमन्मुनीन्सुरभयः चिन्तामणिः काप्यगात् ।

तस्मादर्थिकदर्शनां हि सहतां श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥ ”

तदुक्तिरञ्जितस्वान्तो हस्माणां धनदोषमः ।

लक्षं दक्षपतिस्तस्मै मपादं प्रददावमौ ॥

अथ तुष्टमनाः मन्त्री तुष्टाव नतविष्टपम् ।

रोमाञ्जितवपुर्भक्त्या श्रीनेमि रचिताञ्जलिः ॥

“ कल्पद्रुमस्तस्मै त्रयस्तथाऽन्ये चिन्तामणिर्मणिरसौ मणयस्तथान्ये ।

धिग्जातिमेव ददृशे वन यत्र नेमिः श्रीरैवतेशदिवसो दिवसास्तथान्ये ॥

अभङ्गवैराग्यतरङ्गपूर्णं हृदि त्वदीये यदुवंशरत्न ! ।

कथं कृशाङ्गयोऽपि हि मानु हन्त यस्मादनङ्गोऽपि पदं न लेभे ॥

यथायोगं स्तुवन्ति स्म तं कवीन्द्रसुरद्रुमम् ।

सृजन्तः सद्गुणश्रेणिकीर्तनं कवयो यथा ॥

श्रीमद्रैवतभूधरस्य व्रजतां पत्न्यां दुरारोहणां

दृष्ट्वा शिष्टजनाग्रणीर्न्यरचयन्नव्यां सुखारोहणाम् ।

लक्षैः प्राक्छिन्नमोधमेतुमदृशीं नेत्रपिंसंख्यैः क्षणात्

श्रीजैनमतांशुमान्विजयतां श्रीवाग्भटो मन्त्रिराह ॥

यो मामद्वितीयोपवासमुदितः श्रीअंबिकादेशतो

गत्वा हंसबलानके मणिमयीं श्रीनेमिमूर्तिं पराम् ।

आनीयात्र नरायणेन रचिते चैत्ये पुराऽतिष्ठत्

श्रीब्रह्मेन्द्रविनिर्मितां स जयताच्छ्रीरत्ननामार्हतः ॥

श्रीमिच्छेशन्तृपात्रियोगिपदवीमामाद्य प्रौढिप्रदां

मौराष्ट्रायपदं विदम्भहृदयः सर्वं व्ययित्वा नवम् ।

श्रीनेमाश्वरमन्दिरं व्यरचयत् श्रीरैवतांवीधरे

दिव्याद्मप्रकरैरसौ विजयतां श्रीसज्जनो मन्त्रिराह ॥

“ पायूपादपि पेक्षलाः शशधरज्योत्स्नाकलाषादपि

स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।

वाग्देवीमुग्धजानसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
 केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ॥
 वस्तुपाल तव पर्वशर्वरीगर्वितेन्दुकरजित्वरं यशः ।
 क्षीरनीरनिधिवाससः क्षितेरुत्तरीयनुलनां विगाहते ॥ ”
 इत्यादिस्तुतिभाकर्ण्य सकर्णः कर्णभूषवत् ।
 कवीश्वरान्यधादेश तत्र पूर्णमनोरथान् ॥
 गुम्फत्वादप्यदा मन्त्री वर्ण्यमानो मनीषिभिः ।
 लज्जयावाक्छिराः सोमेश्वरेणाभाणि तद्यथा ॥
 “ एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा मतां जल्पितं
 लज्जानम्रशिराः स्थिरातलमिदं यद्वीक्ष्य वेद्मि तत् ।
 वाग्देवीवदनारविन्दतिलक श्रीवस्तुपाल ! प्रभो
 पातालाद्वलिमुद्दिधौर्धुरमकृन्मार्गं ध्रुवं मृग्यमि ॥ ”
 तत्पारिपाथिकश्रेणेर्दत्त्वा वर्षासनान्यमौ ।
 तस्मै ममर्पयल्लक्षं द्रम्माणां प्रीतिस्तदा ॥
 तस्मिन्नवसरे दीनो द्विजातिः कश्चिदागतः ।
 वस्त्रं देहि ममाप्येकं तं ययाचे दयोदधिम ॥
 तदादेशात्तदासाय वस्त्रं वस्त्राधिकारिणः ।
 एकमेवोद्धृतं स्थूलमिति तुष्टाव मन्त्रिणम् ॥
 “ कचित्तूलं कचित्सूत्रं कचित्कार्पासमेव च ।
 देव ! त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥ ”
 मन्त्र्यादेशादमौ ममदशकृत्वा बभाण तत् ।
 तावद्ब्रह्ममहस्त्राणि सोऽदात्तस्मै प्रमत्तिमान् ॥
 अन्यदा सचिवाधीशं बालचन्द्रः कवीश्वरः ।
 किञ्चित्कार्यविशेषार्थं तुष्टाव नृपसंसदि ॥
 “ गौरी रागवती त्वयि त्वयि वृषो बद्धादरस्त्वं पुन-
 र्भृत्या त्वं च समुल्लसद्गुणगणः किं वा बहु ब्रूमहे ।
 श्रीमन्त्रीश्वर नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते
 बालेन्दुं चिरमुच्चकै रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः क्षमः ॥ ”
 तदुक्तिप्रीणितः श्रीमान् समक्षं सर्वभूभुजाम् ।
 पदोपवेशनं तेषां निर्ममेऽसौ कृतोत्सवम् ॥

कवयस्तु स्तुवन्त्येनं तं तदा दलितापदम् ।
 भट्टसोमेश्वरप्रायाः स्वेष्टसिद्धिसमीहया ॥
 “ दुर्गः स्वर्णगिरिः स कल्पतरुभिर्भेजे न चक्षुदिवि
 तस्थौ कामगवी जगाम जलधेरन्तः स चिन्तामणिः ।
 कालेऽस्मिन्नवलोक्य याचकचमूं तिष्ठेत् कोऽन्यस्तनः
 स्तुत्यः सोऽस्तु न वस्तुपालमचिवो दानैकवीरः कथम् ॥
 विजित्य करणग्रामं योगिनेव नयोगिना ।
 अनेनोपार्जयाश्चक्रे परमार्थमहामहः ॥
 श्रीमन्ति दृष्ट्वा द्विजराजमेकं पद्मानि मङ्ग्लोचमहो भजन्ति ।
 समागतेऽपि द्विजराजलक्ष्णे मदा विकासी तव पाणिपद्मः ॥
 उच्चाटने विद्धिषतां रमाणामाकर्षणे स्वामिहृद्दश्च वश्ये ।
 एकोऽपि मन्त्रीश्वर वस्तुपाल ! मिहस्तव स्फूर्तिमिर्यति मन्त्रः ॥ ”
 कौट्यमेकं कविः कश्चिद्दूरदेशान्नरागतः ।
 निरुद्धो द्वारपालेन तद्दर्शनचिकीरपि ॥
 विप्रस्य कस्यचिद्धस्तावुंजनं मज्जमानसः ।
 देवार्चां कुर्वते तस्मै प्राभृतीकृतवान् किल ॥
 मावद्यं पद्यमेकेन कविनेदं समर्पितम् ।
 देवावधार्यतामेवं सोऽप्यागत्य तमब्रवीत् ॥
 “ वस्तुपालस्य राजस्य तैरेव परिभुज्यते ।
 पारिजातस्य सौरभ्यममरैरेव नेतरैः ॥ ”
 इति तत्पदमालोक्य मन्त्रा ब्रूते स्म तं द्विजम् ।
 नास्त्यत्र दूषणं किञ्चिन्मुधा भ्रान्तिस्तवाऽभवत् ॥
 तत्रैवाकार्यं तं मन्त्रा प्राणयन्नथ गौरमैः ।
 दशहेमसहस्राणां दानेन समनृतुषत् ॥
 अन्यदा तु कविः कश्चिद्दारिद्रेणानिषाडितः ।
 अभाषात्सचिवार्थां प्रति विद्वत्सुरदुमम् ॥
 “ स्नेहः साधुजने न भोजनविधौ वामः कुटीकादरे
 देहस्यावरणे न पुष्पमधिकं नेत्रे न केशोच्चये ।
 अर्थः सृष्टितनव्यकाव्यनिकरे ग्रन्थौ न मन्त्रीश्वर !

१ सोमेश्वरगादिकविकृता मृतयः । २ देवाचार्यां प्राभृतीकृतं कस्यचन दूरदेशगतकवेः ।
 दारिद्र्यपराभूतस्य कस्यापि कवेः ।

स्यादृत्तिः पठने न जीवनविधौ प्रायः कवीनां कलौ ॥ ”
 तदुक्तं मन्त्रिराट् श्रुत्वा तत्कदुःखजिहासया ।
 द्रम्माणां त्रीणि लक्ष्माणि त्रीणि वर्षासनान्यदात् ॥
 वाजिनां यानपात्रेषु तीरे प्राप्तेषु भूरिषु ।
 वारिधेस्तदमायासीत्सोऽन्यदा तद्दिदृक्षया ॥
 उत्तार्यमाणा यत्नेन यानपात्राज्जनादिभिः ।
 तेजस्विनस्तदा जाता वाजिनो मन्त्रिदृक्पथे ॥
 तानालोक्य कर्वाणेषु दानवीराग्रणीर्जगौ ।
 “ प्रावृट्काले पयोराशिः कथं गर्जितवर्जितः ? ॥ ”
 सोमेश्वरस्तदा शीघ्रं कविस्तां समपूरयत् ।
 “ अन्तःसुप्तजगन्नाथनिद्राभङ्गभयादिव ॥ ”
 षोडश प्रददौ तस्मै कवये कविकुञ्जरः ।
 समस्यापूरणान्प्रीतो वाजिनो वेगराजिनः ॥
 पुनः कर्वाणां सोल्लासः समस्यायाः पदं पुरः ।
 तेजःपालाग्रतांऽपाठीत् “ काकः किं वा कमेलकः ” ॥
 “ येनागच्छन्ममाख्यातो येनानीनश्च मे पतिः ।
 प्रथमं मन्त्रि कः पूज्यः काकः किं वा कमेलकः ॥ ”
 अत्रान्तरे कविः कश्चित्तमेवं सस्पृहोऽवदत् ।
 स्तौति त्वां ब्रह्मणः पुत्री धर्मपुत्रप्रभं प्रभो ॥
 “ स्वस्ति श्रीधर्मपुत्रं त्रिभुवनजननी श्रीमती ब्रह्मपुत्री
 धात्र्यां श्रीवस्तुपालं कुशलयति सदा कार्यमेतन्निवेद्य ।
 योऽभूत्कल्पद्रुकल्पः सकलतनुमतां नोऽभुना भोजराज-
 स्तत्सीदंतस्त्वयैते जगति तनुभृतो रक्षणीयाः प्रयत्नात् ॥ ”
 इति वाग्वादिनीकाव्यं निशम्य मुदिनः किल ।
 तं लक्षद्रम्मदानेन प्रीणयित्वा दयादधिः ॥
 मन्त्री सीदज्जनाधारमुद्दिद्याभिग्रहं ललौ ।
 सीदल्लोकसमाध्यर्थं द्रम्मकोटिव्ययो मया ॥
 विभवे सति कर्तव्यः प्रतिवर्षमतः परम् ।
 दयादानं यतो ख्यातं हेमवद्धातुपूत्तमम् ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।

तंचातुर्यगुणाकृष्टहृदयः स्तुतिमातनोत् ।
 वस्तुपालो यशोवीरमन्त्रिणः सद्गुणोदधिः ॥
 “ बिन्दवः श्रीयशोवीर मध्ये शून्या निरर्थकाः ।
 संख्यावन्तो निगद्यन्ते त्वयि केन पुरस्कृताः ॥
 यशोवीर लिखत्याख्यां यावच्चन्द्रे विधिस्तव ।
 न भानि भुवने तावदाद्यमप्यक्षरद्वयम् ॥
 सन्तः समन्तादपि तावकीनं यशो यशोवीर वत स्तुवन्ति ।
 जाने जगत्सज्जन लज्जमानः प्रविश्य कोणे त्वमतः स्थितांसि ॥
 प्रकाश्यते सतां साक्षाद्यशोवीरेण मन्त्रिणा ।
 मुखेन्दुज्योतिषा ब्राह्मी करे श्रीः स्वर्णमुद्रया ॥ ”

यशोवीर उवाच—

“श्रीमत्कर्णपरस्परागतभवत्कल्याणकीर्त्तिश्रुतेः
 प्रीतानां भवदीयदर्शनविधौ नास्माकमुक्तं पुनः ।
 श्रुत्यप्रत्ययिनी मशङ्कहृदया ह्यालोकविश्रम्भिणी
 दाक्षिण्यैकनिधान ! केवलमियं दृष्टिः समुत्कण्ठते ॥ ”
 दानलीलायितं श्रुत्वा तस्य विश्वानिशायिकम् ।
 तत्रागादन्यदा वैरिमिहः मत्कविपुङ्गवः ॥
 तं कविं सचिवो वीक्ष्यान्नवीत्स्वं कुत आगतः ।
 देवपत्तनतो देव प्राप्तोऽहं सोऽवदत्पुनः ॥
 उमामहेशयोस्तत्र सुखसागरमग्नयाः ।
 अस्ति स्फातिमर्ता प्रीतिरिति मन्त्रिणि वादिनि ॥
 तत्कालप्रतिभात्पन्नकाव्यमेतत्कर्वाश्वरः ।
 व्याजहार सुधाधारश्रवं मन्त्रिप्रसत्तये ॥
 “ त्वं जानाहि मयास्ति चेनसि धृतो विश्वांपकारव्रती
 किं स्वामिन्भविता म शानकिरणो नो स्वर्गिवृक्षो न हि ।
 पर्जन्यां न हि चन्दनो न हि ननु श्रीवस्तुपालस्त्वया
 ज्ञातं सम्प्रति शैलपुत्रि शिवयोरित्युक्तयः पान्तु वः ॥ ”
 पुनर्वदेति तेनाक्तः स कर्वाशस्त्रिरब्रवीत् ।
 मन्त्री तस्मै ददौ प्रीत्या द्रम्मलक्षत्रयं ततः ॥

IV

(राजशेखरकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धात्)

अत्रान्तरे वीरधवलप्रहितमैन्यचंपितेन महाराष्ट्रप्रभुणा सपादकोटिहेम-
प्रमितो दण्डः प्रहितः । श्रीवत्सुपालेन तन्हेम चतुर्दिग्यात्रिकेभ्यो याचकेभ्यो
अदायि विवेकात् । तद्दृष्ट्वा हरिहरो वर्णयति—

“ आः साम्यं न सहेऽहमस्य किमपि कोडीकृतैकश्रिया
याश्चोत्तानकरेण श्वर्विनज्जाकारोष्मणा शार्ङ्गिणा ।
येनैताः पुरुषोत्तमाधिकगुणाङ्गारेण युद्धार्णवा-
दाकृष्यैव तथा श्रियः शकलशः कृत्यार्थिनामर्पिताः ॥ ”

अथ मन्त्रिगृहं गतोऽसौ । गुर्वीसभा, मन्त्र्यभ्युत्थानं चक्रे ऊचे च—
मुधा मधु मुधा मीधु मुधा सोऽपि सुधारमः ।

आस्वादिनं मनाहारि यदि हारिहरं वचः ॥

पण्डितस्तृचे—“देव लघुभोजराज विचारचतुर सरस्वतीकण्ठाभरण अवधार-
य, वयं पण्डिताः, अस्माकं माता सरस्वती, मा च त्रिभुवनचारिणी । एकदा
भारत्या मह महेन्द्रस्य सभामगमाम । म च सुधर्मा नाम इन्द्रः श्रीमान्, ३
कोट्यः सुराङ्गनाः, ८४ महस्त्राणि मामानिकाः । तथा—

द्वादशार्का वसवोऽष्टौ विश्वेदेवास्त्रयोदश ।

षट्त्रिंशत्तुषिताश्चैव षष्टिराभास्वरा अपि ॥

षट्त्रिंशदधिके महाराजिकाश्च शते उभे ।

रुद्रा एकादशैकोनपञ्चाशद्वसवोऽपि च ॥

चतुर्दश तु वैकुण्ठाः सुशर्माणाः पुनर्दश ।

साध्याश्च द्वादशेत्याद्याः प्रसिद्धा गणदेवताः ॥

वयं विस्मिताः स्थिताः, अहो तपःफलभोगः । अत्रान्तरे आगतः तत्र
कश्चन बुम्बावक्त्रः—

“ देव स्वर्नाथ कष्टं ननु क इह भवान्नन्दनोद्यानपालः

खेदस्तत्कोऽद्य केनाप्यहह हत इतः काननात्कल्पवृक्षः ।

हुं मा वादीस्तदेनत्किमपि करुणया मानवानां मयैव

प्रीत्यादिष्टोऽयमुर्व्यास्तिलकयति नलं वस्तुपालच्छलेन ॥ ”

एवं तत्रालापं कृत्वा विस्मितोऽहं भारत्या सह पञ्चमं कल्पद्रुमं त्वां द्रष्टुमागाम् । एवं सविस्तरं काव्यं व्याख्याय स्थितः पण्डितः । मन्त्री यावत्किं ददामि इति चिन्तयति, तावत् डोडीयवंश्यराणभीमदेवेन जात्या वाहनोत्तीर्णा चतुर्विंशतिरश्वाः एकं च दिव्यं पदकं प्राभृतमाननीतम् । तदेव पण्डिताय सर्वं प्रदत्तम् । तुष्टोऽसौ पञ्चमः कल्पतरुर्भवसीत्युक्त्वा स्वोत्तारकमगात् ।

एकदा तौ भ्रातरौ ढावपि मन्त्रिपुरन्दरौ महर्षिसङ्क्षोपेतौ श्रीपार्श्वनाथं नन्तुं स्तम्भनकपुरमीयतुः । प्रथमदिने मसङ्क्षौ तौ श्रीपार्श्वनाथस्य पुरो भाव-भासुरौ श्रावकश्रेणिपुरस्मरौ स्थितौ । गीतरामादि वर्त्तते । मङ्क्षोपरोधात्त-त्रत्याध्यक्षाः सूरयो मल्लवादिनः समाकारिताः । ते यावदेवगृहं प्रविशन्ति तावत्पठन्ति । “ अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ” ॥

मन्त्रिभ्यां श्रुतं चिन्तितं च, अहो मठपतिर्गृहवदेवगृहेऽपि शृङ्गाराङ्गगर्भं पश्यं प्रस्तौति, देवनमस्कारादिकमुचितमिह तन्नार्थात् तस्माददृष्टव्योऽसौ । उप-विष्टः सूरिः । अन्येऽपि सूरयः शतशः पङ्क्तौ निषण्णाः । मङ्गलदीपान्ते अप-रसूरिभिर्मल्लवादिन एवाशीर्वादाय प्रेरिताः । मन्त्री पुरस्तिष्ठति । अस्मिन्नसारे-संसारे इत्यादिपादद्वयं भणितं तैः । मन्त्री हस्तेन वन्दित्वा विरक्तो गतः स्वो-त्तारकम् । दिनान्यष्ट एवं पाठश्च । मन्त्र्यवज्ञा चारोहत्प्रकर्षे । अष्टम्यां रात्रौ मन्त्री मुक्तलापनिकां कर्तुं देवरङ्गमण्डपे निविष्टः । पुरो धनवदरकाः । कोऽपि कविराह—

“ श्रीवस्तुपाल तव भालतले जिनाज्ञा

वार्णा मुखे हृदि कृपा करपल्लवे श्रीः ।

देहे गुनिर्विलसती मयेव कीर्तिः

पैतामहं मपदि धाम जगाम नाम ॥ ”

अपरस्तु—“ अनिस्मरन्तामपि गेहगर्भात्कीर्तिं परेषाममर्ती वदन्ति ।

स्वैरं भ्रमन्तामपि वस्तुपाल त्वत्कीर्तिर्माहुः कवयः सती तु ॥ ”

इतरस्तु—“ सेयं समुद्रवसना तव दानकीर्तिः पुरोत्तरायपिहितावयवा समन्तात् ।

अद्यापि कर्णविकलेति न लक्ष्यते यत्तन्नाद्भुतं मन्त्रिवपुङ्गव वस्तुपालः ॥ ”

तश्चित्तु—“ क्रमेण मन्दाकूतकर्णशक्तिः प्रकाशयन्ती च बलिस्वभावम् ।

कैर्नानुभूता सशिरःप्रकम्पं जरैव दत्तिस्तव वस्तुपालः ॥ ”

तेभ्यः कविभ्यः सहस्रलक्षाणि ददरे । एवं गायनभट्टादिभ्योऽपि । याव-
ज्जातं प्रानरिव तदा मल्लवादिभिः स्वसेवकाः चैत्यद्वारद्वयेऽपि नियुक्ताः । एकं
द्वारं अन्यदिशि, एकं च मठदिशि । उक्तं च तेभ्यः मन्त्री चैत्यान्निस्सरन्
ज्ञापनीयः । दक्षिणेन वस्तुपालो मठद्वारान्निर्गच्छति, तावता सेवकज्ञा-
पिताः सूरयः सम्मुखाः स्थिताः, मन्त्रिणा रीढया भ्रूषणाम इव कृतः ।
आचार्यैरभिहितं,

“दूरे कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णाऽपि नो ग्राम्यति” । विजीयतां, तीर्थानि
पूज्यन्ताम् ॥ मन्त्री कौतुकात्तथैव तस्थौ, किंपर्यवमानेयं प्रस्तावनेति ध्यानादृचे
च, न विद्मः परमार्थं किमेतदधिगच्छे । आचार्यैरुक्तं, पुरो गम्यतां, भवतां
कार्याणि भूयांसि । मन्त्री सविशेषं पृच्छति । सूरयो वदन्ति, सचिवेन्द्र !
श्रूयतां, मरुग्रामे कचिद्वामाराः स्थूलबहुला लोमगाः पशवो वसन्ति, पर्षदि
निषीदन्ति, कपोलबह्वरीं वादयन्ति, नैकदा वेलाकूलीयचरः पान्थ आग-
मत् । नवीन इति कृत्वा ग्राम्यैराहृतः, पृष्टः, त्वं कः, कथ्यः । तेनोक्तमहं समु-
द्रतटेऽवात्सम् । पान्थः पुरोयामिकैः पृष्टः, समुद्रः केन खानितः । तेनोचे स्वयम्भूः
सः । पुनस्तैः पृष्टं, कियान्तः । पान्थेनोक्तमलङ्घ्यपारः । किं तत्रास्ते इति पृष्टे
पुनस्तेनाचख्ये,

“ग्रावाणां मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्माः तयोमानुषा
मुक्तौघाः भिकृताः प्रवाललनिकाः शैवालमम्भः सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहः किमपरं नास्तिपि रत्नाकरः

इति पादत्रयं पठित्वा व्याख्याय पुरो गतः पान्थः । तेषु ग्राम्येष्वेकः
सकौतुकः पृच्छस्पृच्छं समुद्रतटमगात् । दृष्टः कल्लोलमालाचुम्बितगगनाग्रः
समुद्रः । तुष्टः सः अचिन्तयच्च कञ्चयः नदी लप्स्यन्ते, प्रथमं तृपितः सलिलं
पिबामि । पीतं तद्गन्धः कोष्टः । ततः पठति.

“वरि वियरो जहिं जणु पियइ धुट्टुधुट्टु चुल्लुपहिं ।

सायरि अत्थि बहु य जल छि खारउं किं नेण ॥”

तैरेव पादैर्नष्टः स्वास्पदं गतः । तथा वयमपि स्मः । मन्त्रिणोक्तं, कथं
तथा यूयं, यथा स ग्राम्यः । सूरयस्तारमूचुः । महामाल्य ! वयमिह श्रीपार्श्व-
नाथसेवकाः त्रैविद्याविद्याविदः सर्वज्ञैः शृणुमः, यथा धवलकके श्रीवस्तुपालो
मन्त्री सरस्वतीकण्ठाभरणो भारतीप्रतिपन्नपुत्रो विद्वज्जनमधुकरसहकारः
सारासारविचारविदास्ते । तदुत्कण्ठितास्तत्रागन्तुर्माश्वरत्वाच्च न गच्छामः

कापि । कदाचिदत्र तीर्थमित्येतात्र मन्त्री तस्य पुरो वक्ष्यामः स्वैरं सूक्तानि,
इति ध्यायतामस्माकं मन्त्रिमिश्रा अप्यागताः । यावत्पठ्यते किमपि तावदसं-
भावनयावज्ञापरा यूयं स्थिताः, ततः किं पठ्यते गच्छत गच्छत उत्सुरं भवति ।
मन्त्री प्राह मम मंतुः क्षम्यतां, किमेतत्पठितुमारेभे भवद्भिः । आचार्या जगद्गुः,
देव यदा युवां बान्धवौ श्रावकश्रेण्यग्रे राजराजेश्वरौ दिव्यभूषणौ श्रावकाश्च
धनाढ्या दृष्टाः गीताशुच्छ्रयश्च, तदैतन्नश्चित्ते बभूव । जगति स्त्रीजातिरेव
धन्या, यद्गुवो जिनचक्रपर्यचक्रिनलकर्णयुधिष्ठिरविक्रमसातवाहनादयो जाताः,
संप्रत्यर्थादृशाः सन्ति, तस्मात् श्रीशांभुश्रीशान्तिब्रह्मनाग-आमदत्तनागडवंश्य-
श्रीआभून्निन्दनी श्रावकोत्तमा कुमारदेवी श्लाघ्या, यथैतौ कलियुगमहान्ध-
कारमज्जजिनधर्मप्रकाशनप्रदापो ईदृशौ नन्दनौ जातौ, इत्येवं चिन्तयताम-
स्माकं पद्यपादद्वयं वदनादुद्गतं, जिननमस्कारादि विस्मृतं, पश्चार्थं तु शृणुत ।

"यत्कुक्षिप्रभवा एते वस्तुपाल भवादृशाः" । मविस्तरं व्याख्यानं कृतं ।
जिह्वाय सचिवेन्द्रः, पदोर्लगित्वा सूरीन् क्षमयित्वा क्रोशान्ते ग्राम एक
आगात् । तत्र स्नातमुक्तविलिप्तः स्वं भृत्यं सचिवमेकमाकार्यादिक्षत् इयं
वाहिनी मे महत्प्रदशकवदरकयुक्तरिभ्यां मटे देया । गतां मन्त्रिसेवकस्तत्र,
भाषिताः सूयः, मन्त्रिदत्तमिदमवधार्यताम् । आचार्यैर्दृष्टम् । अश्वमारुह्य भट-
शताल्लालितकृपाणजलप्लवाविनयान्नत्र गताः यत्र श्रीवस्तुपालः, उदितश्च
तैः, मन्त्रिन् किमहमुचितभाषा, किं चारणाः, किं वन्दो, किं तु सर्वसिद्धान्त-
पारगः सम्यग्जनः सूरिः । भया भयप्रसादेन पञ्च उपश्लोकनमुक्तं तन्मूल्यभूता-
मिमां वो दत्ति कथं गृह्णामि, न मयेदं वित्तायाभिहितं किंन्विदमन्तर्मानसं
ध्यात्वा यथाद्यापि जयति जिमयतिमनसम् । न गृह्णाम्येव । मन्त्र्यप्याह भवन्तो
निस्पृहत्वात्र गृह्णाथ, वयं तु दत्तत्वात्र प्रतिगृह्णामः, तर्हि कथमनेन हेम्ना
भविताव्यमिति शिक्षां दत्त । ततः सूरिभिर्जगदे जगदेकदानी मन्त्री । मन्त्रिन्
स्वगृहाय सम्प्रति गम्यते भवद्भिः, तार्थाय कस्मैचिद्वा । मन्त्र्याह इतो भृगु-
पुरं श्रीसुव्रतनार्थं वन्दनार्थं गच्छन्तः स्मः । आचार्याः प्राहुः, तर्हि लब्धो-
ऽयं हेमन्त्र्ययोपायः । तत्र लेप्यमर्या प्रतिमास्ति । तत्र स्नात्रसुगवासिका न
पूर्यते श्रावकाणाम् । तस्मादनेन राया रिराहेममयीं स्नात्रप्रतिमां निर्मापयत ।
मन्त्रिणो ध्वनितं तत्, तथैव कृतम् ।

एकदा मन्त्रिभ्यां श्रीमोमेश्वरादिकविभ्यां विपुला वृत्तिः कृता भूम्या-
दिदानैः । ततः पठितं सोमेश्वरेण ।

“सूत्रवृत्तिः कृता पूर्वं दुर्गमिहेन धीमता ।

विस्त्रे तु कृता तेषां वस्तुपालेन मन्त्रिणा ॥”

अथ रात्रौ तन्मयतया नाभेयपूजाध्यानदानपूजाः । तदा कवयः पठन्ति—

“ये पापप्रवणाः स्वभावकृपणाः स्वामिप्रसादोल्बणा-

स्तेऽपि द्रव्यकणाय मर्त्यभषणा जिह्वे भवत्या स्तुताः ।

तस्मात्त्वं तदद्यापद्यातविधये ब्रह्मादरा साम्प्रतं

धर्मस्थानविधानधर्षितकलिं श्रीवस्तुपालं स्तुहि ॥”

अपरस्तु—

“शूरो रणेणु चरणप्रणतेषु सोमो वक्रोऽन्तरिक्षचरितेषु बुधोऽर्थबोधे ।

नीनौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः॥”

अन्यस्तु—“श्रीभोजवदनाम्भोजवियोगविधुरं मनः ।

श्रीवस्तुपालवत्त्रेन्दौ चिन्दयति भारती ॥”

इतरस्तु—“श्रीवामास्तुजमानने परिगतं पञ्चाङ्गलीच्छ्वतां

जग्मुर्दक्षिणपञ्चजालमयनां पञ्चापि देवहुमाः ।

वाञ्छापूर्णकारणं प्रणयिनां जिह्वे चिन्तामणि-

जाना यम्य किमस्य शरणमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥”

सर्वत्र लक्षदानम् ।

पैपाठ च आनन्दाश्रुनिर्झरिताक्षः,

“कल्पद्रुमस्तनुरसौ तरवस्तथान्ये चिन्तामणिर्वणिगमौ मणयस्तथान्ये ।

धिग्जानिमेव ददृशे वत यत्र नेमिः श्रीरैवनेऽदिवमो दिवसास्तथान्ये ॥

अभङ्गवैराग्यतरङ्गरङ्गे चित्ते न्वदीये यदुद्वेगारम् ।

कथं कृशाङ्गयोऽपि हि सान्तु हन्त यस्मादनन्तोऽपि पदं न लेभे ॥”

औरात्रिके अर्थिनां ममम्भ्रमं मन्त्रिमध्ये शम्पापननं दृष्ट्वा सोमेश्वरकविः—

“इच्छामिज्जिमसुज्ञते सुरगणे कल्पद्रुमैः स्थायते

पाताले पवमानभोजनजने कष्टं प्रणष्टो वलिः ।

नीरागानगमन्मुनीन्सुरभयः चिन्तामणिः काप्यगात्

तस्मादर्थिकदर्शनां विषहतां श्रीवस्तुपालः क्षिणौ ॥”

लक्षाः सपादा अस्य दत्तौ मन्त्रिणः । दानमण्डपिकायां निषण्णो

निरर्गलं दददेवं स्तुतः केनापि

“ पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि
 स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।
 वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
 केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ॥
 वस्तुपाल तव पर्वशर्वरीगर्वितेन्दुकरजित्वरं यशः ।
 क्षीरनीरनिधिवासमः क्षितेरुत्तरीयतुलनां विगाहते ॥ ”

एवं भावमापूर्य देवोत्तमं श्रीनेमिमापृच्छय सर्वास्तीर्थचिन्ताः कृताः,
 निर्माल्यपदं दत्वा पर्वताद्दुदनारीत्, न सतां हृदयान्नापि महत्वात् ।
 कवयस्तु पठन्ति—

“ श्रीमन्ति दृष्ट्वा द्विजराजमेकं पद्मानि मङ्गलचमदो भजन्ते ।
 समागतेऽपि द्विजराजलक्ष्णे सदा विक्रामी तव पाणिपद्मः ॥
 उच्चाटने विद्विषतां रमाणामाकर्षणे स्वाभिदृष्टश्च वश्ये ।
 एकोऽपि मन्त्राश्वर वस्तुपाल सिद्धस्तव स्फूर्तिर्मिर्यति मन्त्रः ॥ ”

एवं स्तूयमान उत्तमत्वाद्भजमानो वस्तुपालोऽथो विलोकयामास । ततो
 महानगरवासिना नानाककविना भणितम् ।

“ एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं
 लज्जानम्रशिखाः स्थिरातलमिदं यद्वीक्ष्यमे वेद्यि तत् ।
 वाग्देवीवदनारविन्दनिलकः श्रीवस्तुपाल ! ध्रुवं
 पातालाद्वलिमुद्दिधापुंसकृन्मार्गं भवान्मार्गति ॥ ”

तदैव कृष्णनगरीयकविक्रमलादित्येन भङ्गयन्तरमुक्तम् ।

“ लक्ष्मीं चलां त्यागफलां चकार यां माऽर्थश्रिताः कीर्त्तिममृत नन्दिनीम् ।
 सार्पाच्छया क्रीडति विप्रपायतः तद्वार्त्तयाऽसौ त्रपते यतो महान् ॥ ”

श्लोकानुक्रमणिका

अग्रे गत्वा	२७	अनारतं	१
अग्र्यः प्रत्यग्रवत्सात्	५४	अनुदितापि	१८
अङ्गके मृगदृशां	३२	अनुदिते	१६
अङ्गच्युताः	३४	अनुनयाय	१८
अङ्गत्विषा	३४	अन्तर्निकेतं	२
अङ्गिनीभिरिव	५	अन्तर्नित्यं	२६
अद्भुत्यकुष्ठं	४३	अन्तर्लुत्तरलं	२४
अचिन्त्यं	६१	अन्तःशोभां	२७
अतुलं	२१	अन्यासु	४
अथ कथमपि	७	अपदोऽप्यसकणोऽपि	४५
अथ तस्य	४७	अपरः	४५
अथ ननाम	१५	अपरो	४९
अथ नलिनमुखी	१९	अपसृतं	१५
अथ नवरविं	५६	अपि गतवति	५७
अथ निषीय	१७	अपि धनजधनं	२२
अथ मङ्गु	३७	अपि चाटुगिरा	४७
अथ मल्लिलुचं	१६	अपि चार्द्रक्रोः	४८
अथ मुदित मृगाश्रीं	५६	अपि त्रिलोकीं	३
अथ रथमभजत्	७	अपि विकृवता	३९
अथ विष्णुं	११	अपि सद्गुणैः	१३
अथ शिथिलितं	५५	अपुनरपसृतिं	८
अथ समेतं	१८	अभवदर्धं	१५
अथ सुरमथनादौः	५७	अभिधित्सन्	४२
अदर्शि	४२	अभिर्षति	३८
अधरं	१९	अभूत्सम्भेदं	५२
अधरानुबन्धं	११	अभ्युक्षणाणि	३३
अधावन्	७२	अमर्षमिव	४५
अधित कमपि	१९	अमिलन्करिणो	४९
अधित कृतकमेय	२०	अम्भोजं	३३
अधिपादं	५१	अम्भोऽहेऽपि	२५
अधिरुह्य	५१	अम्भोद्वैतैः	३४
अनवरतं	९	अंसयुग्मं	५

अयि वीर० ...	४७	आल्लुप्त० ...	३०
भरमताऽपर०...	१६	आसदन्० ...	३०
अरिषु ...	४९	आस्ते पुरी ...	१
अरुण० ...	९	आस्य० ...	४
अरुणाङ्गि० ...	११	इतःपुरः ...	४४
अर्थिनां ...	६	इतरगुण० ...	२३
अलङ्कृता ...	१	इतस्ततोऽपि ...	१
अलमलमिति ...	२२	इति गदति ...	८
अवनतानि ...	१५	इति गद्गदाकुलित० ...	१०
अवयव० ...	२२	इति तापयति० ...	३८
अवियोगिनां ...	१४	इति निशा० ...	१८
अविरत० ...	२०	इति परम० ...	८
अशिथिल० ...	२१	इति मुदित० ...	५७
असन० ...	१३	इति लेखमेव ...	४०
असमकुसुम०...	५६	इति वर्मभृतः ...	४७
असमशर० ...	१०	इति सुरेन्द्र० ...	१७
असमसमर० ...	५२	इति हलभृतो ...	४७
असिधात० ...	४९	इतोऽपि ...	४१
असुसदृक्० ...	१७	इत्थं नितान्त० ...	२२
असौ प्रजाः ...	३	इत्यन्तः ...	३७
अस्तु क्षणं ...	२४	इत्यर्पितं ...	४०
अस्मद्विभुः ...	२४	इत्याकर्ण्य ...	४२
अस्मिच्छतानां ...	१०	इत्यात्म० ...	३०
अस्या ...	३७	इत्यादेशं ...	४४
अहमिहैव ...	१५	इत्युक्त्या ...	४४
अहर्दिवं ...	२	इत्युहाम० ...	१०
अहह ...	५६	इत्येनां ...	२५
अक्षिण पुष्प०...	३२	इदमयमथवा ...	१९
अक्षिण प्रियाया ...	३४	इह तट० ...	९
आकर्ष्येव ...	१४	इह निवसति ...	२०
आजन्म दुःस्था इव ...	१	इह मुद्गुरव० ...	५७
आनन्दिनो ...	२४	इह यदहकृत ...	९
आन्तर० ...	४	इह विवरपथ० ...	९१
आपतद्वर० ...	६	इह हृदि ...	७
आप्राप्ति ...	३६	ईदक्षिणीः ...	२६

उत्तान०	२४	करकं	४८
उत्तिष्ठद्भिः	२८	करसरसिरुहं	३३
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ	४४	करिणा	४९
उदयशैल०	१६	करुण०	२२
उदितोदित०	३९	कर्णावतंसाम्बुज०	३५
उद्दण्ड०	५२	कलङ्क०	५३
उद्दीप्त०	२५	कलयति	२१
उद्गास्वद्विध्व०	६१	कलितललित०	५७
उगद्गानामोद०	२८	कलितसकल०	५६
उन्नतोभय०	३१	कल्लोलिनीभिः	३३
उपरितनवनावनीपु	९	काचिद्वरे	३३
उपरितनशिरःसरःमु	९	कान्तकान्ति०	५
उस्वा	४३	कान्तपाणि०	३२
उरःपुरे	२	कान्तहस्त०	३२
उरसि	८	कान्ता	५९
उल्लसन्नयन०	६	कान्ते	३४
उवाहासि०	५२	कापि	३२
उग्रा	२९	काभिनोकुच०	४
उणौ	१४	काभिनोरनुयतां	३०
ऊढाः	२७	कामुकैः	३१
एकदा	४	किममिलन्०	१६
एकाकिन्यपि	१८	किमु चन्दन०	३८
एकोऽपि	३७	किमु रोदिपि	३८
एणः	२७	किमु रे	३८
एतस्याः	३७	कीर्त्तिप्रवाहो	३५
एत्य	१	कीर्त्या	६१
एवं	५३	कीळाली	५३
और्वाग्निनापतत	६०	कुम्भस्याभ्रः	२८
कञ्चिद्वाचा	२७	कुर्वन्मरार्थ०	५९
कटरि काचन	१७	कुर्वन्मुहुः	६०
कटरि विघटनोत्सुका	२२	कुलजीवित०	४४
कथय कथय	८	कृतहर्षित०	५०
कनक कुण्डल०	१५	कृतदृक्कृति०	४९
कन्या	४६	कृष्णाकृता०	५८
कपिशः	४२	कृतपुष्कल०	३१
		केनचिद्विरचितो	५२

केशगर्भित० ...	...	...	५	चापं तदा ...	...	...	५२
कोऽपि ...	...	...	३२	चापल्य० ...	...	...	२०
कोपे ...	...	...	४२	चित्तेशचाटु० ...	...	...	२३
को वा ...	...	...	४६	चित्तेशपाणि० ...	...	...	३४
कौन्तेये ...	...	...	४५	चिरविरचित० ...	...	...	२१
कौमोदकी० ...	...	...	३	चिरसमय० ...	...	...	८
कौलिन्यं ...	...	...	४३	चूडामणी० ...	...	...	५९
क्रीडङ्गीडं ...	...	...	२९	चूर्णीकृताङ्गुली० ...	...	...	४३
क्रीडाकथासु० ...	...	...	५९	छायाभिरन्ध० ...	...	...	१०
क्षणमति कुपिताः ...	...	...	२०	जघनमतिधनं ...	...	...	२०
क्षणमुपचित० ...	...	...	२२	जघान ...	...	...	३
क्षिमैः स्वयं ...	...	...	३४	जनकेन ...	...	...	४८
खेदस्वेदो० ...	...	...	२७	जनदृशां ...	...	...	१७
खेलन् ...	...	...	३४	जनयज्ञने ...	...	...	१३
ख्यातः ...	...	...	४३	जनव्यामोह० ...	...	...	२५
गगन० ...	...	...	१६	जाग्रत० ...	...	...	२४
गदिताः ...	...	...	११	जायापतीनां ...	...	...	२
गलितसकल० ...	...	...	२१	जितमिव ...	...	...	१९
गलितस्वर० ...	...	...	५०	जितवलय० ...	...	...	५६
गिरिशिरः० ...	...	...	१५	जित्वा ...	...	...	३६
गिरिशिरो० ...	...	...	१६	जैष्यन्ते ...	...	...	४६
गुप्तमर्भकमपि० ...	...	...	३०	ज्यौत्स्नासु ...	...	...	१
गुप्तो ...	...	...	२४	ज्वलितमि० ...	...	...	१०
गुरुगगन० ...	...	...	८	तत्क्रोप० ...	...	...	४७
गृह्णासि ...	...	...	१५	तत्कुधापुप० ...	...	...	३०
गोत्रान्तगलाप० ...	...	...	३४	तत्छरासन० ...	...	...	५०
आसागतमिव ...	...	...	४३	तत्रैव ...	...	...	४१
घण्टापथं ...	...	...	२	तत्सम्भवमि० ...	...	...	६०
चक्रे कृष्णा० ...	...	...	२६	तदमुं ...	...	...	३८
चक्रं रसस्वायल० ...	...	...	५२	तद्वचः ...	...	...	७
चञ्चच्चृला० ...	...	...	२६	तन्वाने ...	...	...	२९
चण्डप्रमाद० ...	...	...	५८	तपोवनं ...	...	...	१०
चरणोद्धत० ...	...	...	४९	तस्मै ...	...	...	७
चलिते ...	...	...	४८	तस्य पुष्प० ...	...	...	६१
चलितेषु ...	...	...	४८	तस्य प्रिया ...	...	...	६०
चापशष्टिमिव ...	...	...	३१	तस्यानुजः ...	...	...	६०

श्लोकानुक्रमणिका.

तस्यां प्रभुः ...	...	...	३	दूती०	...	...	...	४१
तस्याम्भोधेः ...	...	...	२७	दूर०	...	...	...	३०
तादृग्भागुर० ...	...	...	१०	दूरात्०	...	...	...	२८
तादृगैरपि ...	...	...	३१	दृग्भिः	...	...	...	४०
तापादन्तः ...	...	...	२७	दृग्मार्ग०	...	...	...	२९
तिमिर० ...	...	...	१७	दृग्वारि०	...	...	...	४०
तिमिवत् ...	...	...	११	दृश्यः	...	...	...	७
तिलकोऽपि ...	...	...	१२	दृष्टा	...	...	...	४१
तीरस्थिते ...	...	...	३३	देवः	...	...	...	५९
तुग्य० ...	...	...	५६	देहे	...	...	...	५२
तुग्मात्र० ...	...	...	५०	दोलया	...	...	...	३१
तेजोवह्निः ...	...	...	४	दोलयाद्भुत०	...	...	...	३१
तेन तोयज० ...	...	...	५	दोष०	...	...	...	५
तेन सार्द्धं ...	...	...	४६	द्योत०	...	...	...	५
ते प्रत्येकं ...	...	...	२०	द्रुततम०	...	...	...	५६
त्वत्कर्त्ति० ...	...	...	४१	द्रुततर०	...	...	...	५७
त्वदादेश०	...	...	४५	द्रुतमनुज्झित०	...	...	...	१५
त्वमपि ...	...	...	८	द्रुतमभिप्रिय	...	...	...	१८
त्वरित ...	...	...	१४	द्वार०	...	...	...	६
त्वा वंशपासनं ...	...	...	४३	द्वारि	...	...	...	६
त्वा विभुं ...	...	...	७	द्विरदेष्टु	...	...	...	५०
दधत्या ...	...	...	४२	द्विपता	...	...	...	४८
दन्त० ...	...	...	४३	द्वेषि०	...	...	...	४६
दन्ती ...	...	...	२८	धर्मोच्चिर्नी	...	...	...	६०
दवितकर० ...	...	...	२०	धानुद्विधाः	...	...	...	२८
दधितमधर० ...	...	...	१०	धामाधार	...	...	...	२६
दर्शनं ...	...	...	४१	धावद्भेद०	...	...	...	५१
दहन्महावैरि० ...	...	...	५४	धिगनङ्ग	...	...	...	३९
दातापि ...	...	...	१	धिभ्रातृभान्	...	...	...	२५
दायादता ...	...	...	२४	धीमता	...	...	...	५
दास्त्रितारि० ...	...	...	४	धोमान्	...	...	...	४६
दासीय ...	...	...	४६	धीरोऽभि	...	...	...	४०
दिवस० ...	...	...	९	धुरि	...	...	...	१९
दिवि ...	...	...	१७	धूम०	...	...	...	२६
दीप्तार्क० ...	...	...	२५	धोते	...	...	...	२८

ध्रुवमभवत्० ...	...	...	२२	निःसीम० ...	...	...	३६
ध्रुवमवधि० ...	...	...	८	नीरार्द्र० ...	...	...	३०
ध्रुवमस्ति ...	...	...	३०	नूनं नानेन ...	...	...	५४
ध्रुवमालवाल० ...	...	...	१२	नूनं विनिर्यत्० ...	...	...	३१
ध्वनिः ...	...	...	४३	नैवीड० ...	...	...	५०
नक्तं दीप्तैः ...	...	...	२६	नो चेयशामि ...	...	...	५०
नक्तं भरेण ..	...	...	२४	नो माति ...	...	...	२०
नक्तं निरङ्कुशतया ...	...	...	२५	न्यकृतानुलय० ..	...	...	३०
नक्तं शशाङ्कोपल० ...	...	...	२	पतना ...	...	...	५०
नतोऽपराधी ...	...	...	३	पतति ...	...	...	१०
न निकरोपि ...	...	...	१७	पतिता ...	...	...	५०
नष्टतेऽरि० ...	...	...	५३	पतितेऽपि ..	...	...	५०
नष्टते शरद्यन्नलया ...	...	...	५४	पतिता ...	...	...	५०
नभोनदी० ...	...	...	६	पथिकाः ...	...	...	१३
नरनारायणानन्दो ...	...	...	६५	पदनाडनेऽपि ...	...	...	१०
न रसन्० ...	...	...	१०	पद्मनाभ० ...	...	...	६
नवकुसुम० ...	...	...	१०	पद्मश्री० ..	...	...	४५
नवपाटला० ...	...	...	१२	पद्मे ...	...	...	२०
नवरक्त० ...	...	...	५५	पर्याप्त० ...	...	...	५०
न विधुन्तुद .	...	...	३०	परमे ...	...	...	५०
नागेन्द्र० ..	...	...	६०	परमूर० ..	...	...	१४
नारङ्ग० ...	...	...	६४	परिक्रम्यतेऽयं ...	...	...	१४
नार्थः ...	...	...	३३	परिचित० ...	...	...	२५
नासीर० ..	...	...	३५	परिणन्तुमुद्रश्च० ..	...	...	४०
निघ्नन्त ...	...	...	६६	परिणयपरिणादि ..	...	...	५०
निजधान ...	...	...	६०	परिणयपर० ...	...	...	५०
निजमुताः ...	...	...	१७	परितः पतन्तु ...	...	...	१४
निज ...	...	...	४५	परितः परि० ..	...	...	३०
नितभा ...	...	...	१४	परिताप० ...	...	...	३०
निविड० ...	...	...	२०	परिदेन० .	...	...	२५
निभृतमथ ...	...	...	५७	परिमुक्त० ...	...	...	५०
नियत० ...	...	...	०	परिस्म० ...	...	...	५५
निर्विवेके ...	...	...	४६	परिस्मभेण ...	...	...	१०
निशित० ...	...	...	५७	परिस्मभपरिप्रिया० ...	...	...	४७
निःशेष० ...	...	...	२५	परिस्मभपरिपरा ...	...	...	४०

श्लोकानुक्रमणिका

परिरम्भिणि ...	...	...	४७	प्रातर्जगत्स्य० ...	...	...	२४
परिशोधित० ...	...	...	३७	प्राप्त० ...	...	...	३०
पट्टवेपु ...	...	...	३१	प्रासाद० ...	...	...	२३
पवनः ...	...	...	३८	प्राप्तितं ...	...	...	३०
पवित्र ...	...	...	५८	प्रियजन ...	...	...	१७
पश्य ...	...	...	१०	प्रियतम० ..	...	...	२१
प्रशोण० ...	...	...	४६	प्रियतया ...	...	...	१६
पुष्पस्य ...	...	...	५९	प्रियनिर्केतन० ...	...	...	१६
पुणोप ...	...	...	४	प्रियनिर्विशेषमपि ...	...	...	१२
पुस्तुर्ज ...	...	...	५३	प्रियालम्ब० ..	...	...	५१
पुस्तुर्ज ...	...	...	५३	प्रियवेशम० ...	...	...	१३
पूर्व ...	...	...	३३	प्रियहृदय० ...	...	...	२२
पृथङ्गना० ...	...	...	२१	प्रियासक्तं .	...	...	४०
पृथिवीनी० ..	...	...	२५	प्रद्वित० ..	...	...	३१
पादपीठ० ...	...	...	१	प्रेमोत्तर ..	...	...	३६
पादप्रणामेऽपि ...	...	...	३७	प्रौढप्रीतिः ...	...	...	२७
पादसम्पान० ...	...	...	४४	प्रौढोपनत० .	...	...	४२
प्रकटित० ...	...	...	५५	वध्रे ...	...	...	५४
प्रजात० ...	...	...	३	वल्लभिन्द० ...	...	...	४८
प्रणथिना० ...	...	...	१८	वल्लभोर्वलिनी ...	...	...	४८
प्रतिधात ...	...	...	४०	वल्लभः कुस्थ .	...	...	३
प्रतिदन्तिना ...	...	...	१३	वद्विरेध .	...	...	१३
प्रतिमित० ..	...	...	१०	बहुभास० ..	...	...	५१
पत्यव्र० ...	...	...	२७	बालः शुमालिः	...	...	२५
प्रथमधाम० ...	...	...	१७	भयः ..	...	...	२८
प्रथममविदिनानि	...	...	२१	भङ्ग ..	...	...	४५
प्रथमाहित० ...	...	...	१७	भवति ...	...	...	५८
प्रद्वेयोऽपि ...	...	...	२७	भक्तप्रतिपा० ...	...	...	३
प्रबल० ...	...	...	१८	भवन० ...	...	...	५६
प्रभाव० ...	...	...	५३	भवन्ता ...	...	...	४३
प्रभाविबलासा ...	...	...	५२	मास्यप्रभाव० ..	...	...	६०
प्रमद० ...	...	...	९	भिदुगोप० ...	...	...	३९
प्रस्तुता० ...	...	...	७	भुज्युगः ...	...	...	२१
प्रहिता ...	...	...	५०	भुवि ...	...	...	८
प्रास्ता० ...	...	...	५८	भुश ...	...	...	२१

अश्वद्रुमि०	४६	मुनि०	१३
अन्तैरन्तः	२७	मुहुरपि	१९
अपक्ष०	३५	मूढे०	४३
अलता०	६	मूल०	३३
ममः	३	मौल्ये	३३
मणितमभिनयत्सु	९	म्लानं	२४
मणिमण्डन०	५०	यः काम०	६१
मतिप्रतानिनी	४६	यः परैः	६
मत्स्यावतारस्य	३	यश्चक्रे	५४
मदन०	७	यतीन्द्र०	२
मदनस्य	१४	यत्रोन्मुख	१
मदनो	४०	यत्केश०	३५
मदपरवश०	२०	यत्सहस्र०	३२
मदवश०	१९	यथार्थ०	४३
मदाभ्युना	२	यदधावदुदार०	५१
मधुर०	१९	यद्यमधि०	८
मधु सरमम	१०	यदि	११
मध्यंऽम्बु०	३५	यम०	४८
मल्ये न	३६	यथा	४०
मन्त्र	२८	यस्याः कपोलान्तु०	३५
मन्त्रे	३५	यस्याः कपोलौ	३६
मन्दुनगरद्वित०	१२	यस्याः कल्याणान्तु०	३६
मल्लयानिल०	३८	यस्यानन	६०
मल्लयानिलैः	१०	यस्या नितम्ब०	२५
मायात	३०	यस्या नितम्बा	२६
मागु	२०	यस्या मुखे दन्त०	३५
माथा०	५८	यस्या मुखे जिन०	६०
मांतेने	३२	यस्या विभाति	३६
मांतेन	३१	यस्या विराजत्यधरो	३५
मुकुटित०	४१	यस्या हृदन्तार्त०	३५
मुक्त०	२९	यस्या निर्वाश	२
मुक्ते	२९	यस्या परस्त्री	२
मुक्त्वा	३६	यस्या मणि०	२
मुम्बाप्र०	४८	यस्या रहः	२
मुग्धया	५०	यः स्त्रीया	६१

य मातृभक्तिः ...	...	...	२०	रसवशाः ...	...	...	२१
यानिधने ..	...	...	२१	रसविवशः ...	...	...	५७
या ददे ...	...	...	२२	रागो ..	...	...	२४
यावदाह्वयति ..	...	...	२३	राश्या ..	...	...	४४
या श्रीः ..	...	...	२३	रिपुनिकः ..	...	...	५४
युधि ..	...	...	२४	रचितमभिमतपु ..	...	...	२१
युध्वध्व ...	...	...	२५	रे चौर ..	...	...	४४
युवतिपु ...	...	...	२६	रेणो ..	...	...	२६
य उभे ...	...	...	२७	रोदिन्यमा ...	...	...	२
यिधितः ..	...	...	२८	रोधन्यमा ..	...	...	२४
यौवनोभः ..	...	...	२९	रोधन्यमाद्रनुभ्याः ..	...	...	५५
यचितः ..	...	...	३०	रोमराजिः ..	...	...	३०
यतिजानिः ...	...	...	३१	रधुता ..	...	...	१४
यन्पादासमं ...	...	...	३२	रक्ष्माः ..	...	...	५५
यन्त्रणीः ..	...	...	३३	र्याव्यः ..	...	...	३६
यथानिर्गतिः ..	...	...	३४	र्यागानि ..	...	...	३६
यथेकः ...	...	...	३५	र्यामाल्लुष्टि ..	...	...	२८
यथम्बलनः ...	...	...	३६	र्याममुर्द्ध्वतः ..	...	...	२
यथारोहऽथ ...	...	...	३७	रनपु ..	...	...	३१
यथाम्यः ...	...	...	३८	रालकालालः ..	...	...	५३
यथिना ..	...	...	३९	रालाः ..	...	...	४२
यथिनामित्र ..	...	...	४०	रालालालः ..	...	...	५३
यथिपतिः ..	...	...	४१	राले जगत्तः ..	...	...	३३
यथुर्वयः ..	...	...	४२	राले ..	...	...	२३
यथमसः ..	...	...	४३	राले ..	...	...	४५
यथामूर्च्छिनि ..	...	...	४४	राले ..	...	...	१३
यथमीध्रि ..	...	...	४५	राले ..	...	...	२७
यथसन्धिलः ..	...	...	४६	राले ..	...	...	४०
यथसद्विदाः ..	...	...	४७	राले ..	...	...	३९
यथसमरः ...	...	...	४८	राले ..	...	...	५३
यथणीः ...	...	...	४९	राले ..	...	...	४६
यथिकरोद्धतिः ..	...	...	५०	राले ..	...	...	५७
यथिभट्टिरिध ..	...	...	५१	राले ..	...	...	२१
यथिरथस्य ...	...	...	५२	राले ..	...	...	२१
यथर्था ..	...	...	५३	राले ..	...	...	५३

वक्षोजशैला० .	३६	व्यक्तं	..	..	२६
वक्षोजापतितैः .	४०	व्यथयत्ययं			३१
वक्षोरुहाडम्बर०	३	व्याम०	.	.	३१
वाग्देवतां	५१	व्यालवली०	.	.	५४
वाति स्म	२३	अङ्केऽवतमा०			३५
वाहैर्मस्त्वरेः	४३	राङ्गे तदा			३४
विधटमान०	१५	अङ्गे गाम्द०			६१
विघटितेऽपि	१६	अगजाल०	.	.	३८
विजयिनि	५७	अग्दः स्फुरत्			५३
विज्ञाया	११	अग्निन्दुमुग्नि			३८
विदधेऽश्रु०	३७	अर्केश्वर०			५४
विदारितं	३	अग्निनि			५७
विदितं	१४	अग्निमणि०	...		१०
विभुः	५१	आप्तार्थ०	.	.	५७
विरहः	४०	शितिकण्ठ०	.	.	१२
विरहातुर०	३०	शिशिल०	.	.	५८
विरहानल०	२०	शिशिस्तनान			१४
विरहिणा	११	सुचिना			१२
विरहाद्भव०	३०	शरः	..		५३
विरुद्धः	४५	शरीरा	..	.	४७
विलम्बयति	४५	शैलेन्द्र०	..	..	७
विविधायुध०	४५	शोभामिभूत०	.	.	५८
विज्ञाति	११	शोभैर्वावधौ			४६
विश्वतीर्थ०	१	श्रमविहित०			९
विश्वाधार	२६	श्रीचन्दनः			२३
विस्मर०	५	श्रीरङ्ग०			५०
विस्मय०	२५	श्रीवस्तुपाल काँल			११
वीरः कुक्षमाधर०	२७	श्रीवस्तुपाल जिना			५१
वीरनन्दक० ...	५०	श्रीवस्तुपालसचिवस्य			२०
वृत्ते	४३	श्रीवास०	.		५७
वृद्धः	२६	श्रीशत्रुञ्जय०			६१
वेगोनाहस्पृविका०	२६	वध्रे			४५
वेयिनेत्र० ..	६	सकल०	...	...	९
वैग्वार०	५	स कुलीनः	.	...	४५
वैग्वारः	४	सङ्गान्तः	..	...	२४

सत्याभिध०	...	...	६०	मारस्वत०	..	..	..	२३
सस्त्वन्ये	.	..	४६	साधादपि	..	..	..	२
मपदि दिधु	..	..	१६	मितरुचि	.	.	.	५६
मपदि प्रविश्य..	.	.	११	मिन्धौ	.	.	.	२८
सप्रभावरणः	.	.	५३	मीमन्त०	.	.	.	३५
स प्रभुः	.	.	६	मुषांशुः	.	.	.	४५
समं	.	.	१२	मुभटः	.	.	.	४८
समजनि	.	.	८	मुभट्टा वैवतोद्याने	..	..	..	४१
समधुर०	.	.	२०	मुभट्टा सम्प्रति	.	.	.	४२
समयानुमानः	.	.	१०	मुग्नगतिपु	.	.	.	२१
समये	.	.	१०	मुग्नगतिरिति०	.	.	.	२२
समरे	.	.	१५	मुहुदयमममवाय	.	.	.	८
समरोत्सवः	.	.	८८	सूनुस्तयोरजनि	.	.	.	६०
समिर०	.	.	१०	सूयुश्च०	.	.	.	२३
समुदस्थ	.	.	८९	संक	.	.	.	३४
सट्टामसिद्ध०	...	.	४	सेनामेना सपत्नस्य	.	.	.	५४
सम्पायेन	.	.	२०	सेनामेना समादय	.	.	.	४४
सम्पूयान०	.	.	३१	सेनायाः	.	.	.	४४
सम्भतस्त्रि०	.	.	२५	सेवकैरयमधारि	.	.	.	५
संवर्धितो	.	.	२३	सैन्य	.	.	.	२९
ससक्त०	.	.	२४	सैप	...	..	...	६
सस्त्यमान०	.	.	६०	सोमाभिधस्तदनुज्ञा	.	.	.	५९
समसमभिकण्टं	.	.	५७	सौनन्दनः	.	.	.	४२
समसुगमि	.	.	५७	स्नान्ति इव	.	.	.	२१
सगर्सी	.	.	८	त्रैणमेव	.	.	.	३०
सरिदूर्मि०	.	.	१३	स्थाय	.	...	...	३
सर्वदर्शन०	.	.	५	स्थिर०	.	...	...	५६
सर्वाङ्गीण०	.	.	२९	स्थिरमेव	.	.	.	४४
सविध०	..	..	५१	स्पृशा	.	.	.	२०
सहज०	.	.	११	स्फटिक	.	.	.	८
सहसा	.	.	४५	स्फार	.	.	.	३०
साक	.	.	३४	सुरदरुण०	.	.	.	१९
सा दृष्टैव	.	.	४१	सूर्तिर्यादिक	.	.	.	२८
साध्वस०	.	.	४४	समरनिशाकरयोरपि	.	.	.	१७
साम्राज्य०	.	..	३	समरमार्गण०	.	.	.	३८

स्मरशरावलि०	...	१७	हारमण्डलित०	...	६
स्मरश्चाप०	...	४३	हास्यं मा स्यात्	...	२८
स्मितमञ्जनिभं	...	३९	हिमकरागमन०	...	१६
स्मितमुखकमलायाः	...	५७	हिमता	...	१२
स्मितशक्तिरितोऽपि	...	४७	हिममहिम०	...	५६
स्वच्छायाभिः	...	२७	हुत्वा	...	६०
स्वप्नेऽपि	...	३९	हुतवति	...	२०
स्वप्ने निरीक्ष्य	...	२२	हृत्पण्ड०	...	७
स्वयमजनि	...	५६	हृत्वापि	...	५९
स्वाजन्य०	...	५५	हत्वा हत्वा	...	३२
स्वावासेषु	...	२७	हृद इव	...	८
स्वैरं विलस्य	...	२९	हृदन्तर्दीप्त०	...	४५
हन्त मा स्म	...	४४	हृदयमति०	...	२१
हयहेपित०	...	५०	हृदयमपि	...	७
हरः पर इवैश्वर्ये	...	४७	हृदयात्	...	४४
हर महर्	...	३८	हृदयनिर्भामता	...	२०
हरहृतवहः	...	५८	हृदि किमपि	...	५७
हरिन्गगः	...	५५	हृदि मधः	...	५५
हरिहरः	...	५८	हृदि मधुः	...	२०
हर्षादिसौ	...	५९	हृदि मे	...	४८
हस्ता विरेजः	...	३४	हृद्याधि	...	२३
हस्तोदस्तैः	...	५८	हृन्म	...	२६

CORREXENDA

P. 2. 1. 5	यत्रैति
P. 3. 1. 2	यैहरः
P. 4. 1. 7	निच्छय नेदम्
P. 5. 1. 8	हौकितोऽज्ज्वल०
P. 11. 1. 10	नमोऽन्नमवते भवते
P. 11. 1. 12	शीथुनाऽऽकुल०
P. 11. 1. 4	महःखलनावलक्ष
P. 29. 1. 6	क्रीडक्रीड
P. 34. 1. 13	कारिकापरमार्थो
P. 42. 1. 23	कम्पिनो
P. 43. 1. 7	पङ्क्ति
P. 44. 1. 5	राधा
P. 45. 1. 1	स्फुल्लितै

P. 49. 1. 3	निम्नता
P. 51. 1. 6	विरहार्था
P. 59. 1. 5	नेवाष्ट
P. 63. 1. 20	व्यावृत्त्य कर्तव्यता
P. 67. 1. 22	ब्रुमहे
P. 68. 1. 26	तिलक श्रीवस्तुपाल
P. 69. 1. 6	पराधान
P. 70. 1. 19	दानकीर्तिः
P. 73. 1. 1	लिहोर्भि
P. 73. 1. 27	दर्धाचिसमुद्र
P. 81. 1. 22	अधिकम्
P. 84. 1. 3	चक्षुर्दिवि
P. 91. 1. 11	जिह्व
P. 99. 1.	दत्त्वा & महत्त्वात्

NOTES.

P. 4. 1. 3 मोदेरक—is the modern town of Modhera in Kadi District. The account of the author's रहस्यश्रम given in the following verses is not to be found in any other work of the author.

P. 4. 1. 30. हरिभद्र was the Guru of Bâlachandra. The lineage of Bâlachandra is given at length in his commentary on the Upadeśa Kandali of Âsada. In the Chandra Gacchha, there flourished Pradyumna Sûri who administered religious advice to the king of Talavâtaka. Chandraprabha Sûri who succeeded him composed a morning hymn to Jina. After him, came Dhaneśvara who got the mantra from his deceased Guru and instructed the goddess of Samayû Town. He had four pupils Virabhadra, Devasûri, Devabhadra and Devendra Sûri like the four hands of Sarasvatî. The last Devendra Sûri who stayed in Mandalî Town which abounded in Jain temples performed the installation ceremonies of the temple of Lord Mahâvira at Mandalî. He with his own hand made Bhadrêśvara Sûri of imperishable fame his successor. Abhayadeva Sûri who vanquished disputants succeeded him. It was after drinking the nectar of his religious instructions that Âsada composed his Vivekamanjarî and Upadeśa Kandali. His pupil Haribhadra Sûri was well versed in six schools of philosophy and literature.

(१) श्रीवीरसेन इति वज्रमुनीश्वरस्य पट्टे बभूव दशपूर्वधरस्य पूर्वम् ।
 शाखा य एष जिनशासनकल्पवृक्षस्कन्धो दिगन्तरततीः सुषुवे चतस्रः ॥ १ ॥
 शाखाङ्कुरा गणभृतोऽत्र बभूवुरेते नागेन्द्र इत्यमलक्रीत्तिनदीनगेन्द्रः ।
 चन्द्रश्च सान्द्रमतिभाग्य निर्वृतिश्च विद्याधरश्च भुवि विश्रुतनामधेयः ॥ २ ॥
 एतेषु चन्द्र इति यः प्रबभूव सूरिस्तस्य प्रफुल्लगुणगच्छकस्य गच्छे ।
 भूयांस एव भुवनत्रयवन्दनीयाः सज्जज्ञिरे गणधरा गुणिनो धरायाम् ॥ ३ ॥
 प्रद्युम्नसूरिरिति तेषु रतिप्रियस्य भेत्ता बभूव निखिलागमशास्त्रवेत्ता ।
 येन प्रबोध्य तलपाटपुरे नरेन्द्रमुत्पाटयां तलत एव कलिर्भूव ॥ ४ ॥
 श्रीचन्द्रगच्छनवकैरवकेलिचन्द्रश्चन्द्रप्रभः प्रभुरभिज्ञतमस्ततोऽभूत् ।
 यो विश्वलोकविदितं मुदितान्तरात्मा प्राभातिकीं जिनपतिस्तुतिमाततान् ॥ ५ ॥
 तस्माद्धनेश्वर इति श्रुतपारदश्चा विश्वाभिरामचरितोऽभ्युदियाय सूरिः ।
 यो मन्त्रमाप गुरुतः सुरभूयभाजः प्रानोधयच्च समयूपुरदेवतां यः ॥ ६ ॥
 तस्याभितः समभवन् भुवनप्रशस्याः शिष्याः श्रुताक्षकमलोद्धरणप्रवीणाः ।
 चत्वार ऊर्जितश्चो विदुषां निषेव्या देव्याः करा इव पुराणकविप्रसूतेः ॥ ७ ॥
 श्रीवीरभद्र इति सूरिस्मीषु मुख्यः श्रीदेवसूरिरिति भूरिगुणो द्वितीयः ।
 श्रीदेवभद्र इति सूरिस्त्वृतीयो श्रीशान्तिसूरिरिति च प्रथितश्चतुर्थः ॥ ८ ॥
 श्रीमण्डलीति नगरी नगरीति कृत्स्नप्रासादसंहतिरितोऽस्त्यमरावतीव ।
 देवेन्द्रसूरिमुगुर्विततान् तस्यां तद्वासिनां च हृदि मूर्ध्नि च वासलक्ष्मीम् ॥ ९ ॥

प्रातिष्ठिपन्नजपदे स विनिद्रभद्रे भद्रेश्वरं प्रभुमनश्चरकीर्त्तिपूरम् ।
 आख्यामनङ्ग इति सङ्गतवान् यदीयथ्यानानले मदनवन्मदनो विलीय ॥ १० ॥
 तत्पट्टमौलिमणितामभजद्भवात्तिभीतात्मनामभयदोऽभयदेवसूरिः ।
 पापातपापगममन्वहमातपत्रीभूयाङ्किनां शिरसि यस्य करश्चक्रार ॥ ११ ॥
 तत्पट्टपर्वतमलङ्कुरुते स्म कर्मव्यालावलीहरिमुवा हरिभद्रसूरिः ।
 भूम्ना यदीयचरणोपनतैरशोभि मुक्ताफलोज्ज्वलतमैर्जगती यशोभिः ॥ १२ ॥
 शिष्यस्तस्य विभोर्नमस्यचरणाम्भोजस्य जशे महान्
 साहित्योपनिषत्तमोऽङ्गणरविः श्रीबालचन्द्रः कविः ।
 यं स्वप्नान्तमुपेत्य तद्दृढतरानुध्यानतुष्टा जगौ
 मत्पुत्रस्त्वमसीति शीतलगिरा देवी गिरामीश्वरी ॥ १४ ॥

बालचन्द्र—उपदेशकन्दलीवृत्ति

cf. also नटः—मारिप ! श्रीदेवेन्द्रगुरुस्वहस्तस्वपदनिवेशितस्य भुवनभद्रङ्करस्य श्रीभद्रेश्वरसूरिसुगुरोः
 पट्टनभस्तलालङ्करणकिरणमालिना प्रतिवादिदितितनयदमनशौरिणा श्रीमदभयदेवसूरिणा निजकरतामरसप्रतिष्ठि-
 तानप्रतिमप्रतिभाभरसौरभदुर्भगीकृतत्रिदशसूरीन् श्रीहरिभद्रसूरीनभिजानासि ? ।

सूत्रधारः—(साक्षेपम्)

साहित्याम्बुधिबन्धुरामतितरां पट्टतर्कखण्डान्वितां
 नानालक्षणदुर्गदुर्गमतमां विद्यामनन्तामपि ।
 सच्चक्रेण समाश्रिताः मुकृतिनो ये साधयन्ति स्म ता-
 नेकः को मुनिचक्रवर्त्तिन इह क्षोणीतले वेद न ॥ १० ॥

अपरं च—

विलसदमृतद्रेया धेपां वचःप्रचयं पपुः
 सपुलकवपुःस्तम्भा जम्भान्तिकादिसुराः पुरा
 तदपलपने ते वर्त्तरन्नथापरथा कथं
 न विधुरधुना तत्पिप्याकः स चेद्भुवनं भवेत् ॥ ११ ॥

अपि च—

यत्कीर्त्तिगौर्येण मिथोऽप्यलक्ष्यौ गौरीगिरीशौ दिवि गौरकान्ती ।
 करप्रपञ्चैर्मिलितौ वियोगभीत्यार्दनारीश्वरतां प्रपन्नौ ॥ १२ ॥

बालचन्द्र—करुणावज्रायुध Act I

भद्रश्रीहरिभद्रसूरिसुगुरोः पट्टतर्कविद्याविदः
 शिष्यः श्रीश्रुतदेवतामुत इति ख्यातः प्रबन्धं व्यधात् ।
 श्रीवज्रायुधचक्रवर्त्तिचरितव्याहारवैतालिकं

विद्रक्तर्णरसारसायनममुं श्रीबालचन्द्रः कविः ॥ १ ॥ Ibid Act V

also गूर्जरवसुन्धरावदनमण्डलीनगरमण्डनश्रीमहावीरचैत्यप्रतिष्ठाकृतः सुकृतचरितचमत्कृतदेवेन्द्रस्य
 श्रीदेवेन्द्रगुरुस्वहस्तपदविनिवेशितस्य भुवनभद्रङ्करस्य श्रीभद्रेश्वरसूरिसुगुरोः पट्टनभस्तलालङ्करणकिरणमालिना प्रवा-
 दिदैत्यदमनशौरिणा श्रीमदभयदेवसूरिणा ।

विवेकमञ्जरीवृत्ति

